

39/2 1999

glasnik slovenskega etnološkega društva

bulletin of the slovene ethnological society

S.E.D.

AKTUALNO

INTERVJU Z
dr. VILKOM
NOVAKOM

Izdajatelj/Publisher

Slovensko etnološko društvo/*Slovene Ethnological Society*,
 zanj dr. Duša Krnel-Umek

Urednici/Editors

Tanja Roženbergar Šega (glavna urednica/*managing editor*)
 Mateja Habinc (odgovorna urednica/*editor-in-chief*)

Uredniški odbor/Editorial Board

dr. Duša Krnel-Umek, Polona Sketelj, Tanja Hohnec, Aleš Gačnik,
 dr. Naško Križnar, dr. Zmago Šmitek, Mojca Račič Simončič

Lektorja/Language editors

Marijan Pušavec, Marija Pezdirc

Korektorji/Proof readers

člani uredništva

Prevodi angleških povzetkov/Translation of English Summaries

Natalija Vrečer

Oblikovanje/Designer

Lilijana Praprotnik Zupančič

Fotografija na naslovnici/Cover photography

Ženski portret, foto Josip Pelikan, 1930 (original hrani Muzej novejšje
 zgodovine Celje, zbirka Josipa Pelikana)

Računalniški stavek/Layout

ENTER d.o.o.

Tisk/Printed by

SO-RA d.o.o., Celje

Naklada/Number printed

700 izvodov

Naslov uredništva/Address

Metelkova 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
 telefon: (+386) 61 1325-403, telefax: (+386) 61 1325-377

Tekste sprejemamo na naslov uredništva ali na elektronski naslov:
anja.rozenbergar@guest.arnes.si

Revijo subvencionirata Ministrstvo za znanost in tehnologijo in
 Ministrstvo za kulturo. Prispevke svojih sodelavcev subvencionira tudi
 Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Po mnenju Ministrstva za kulturo št. 415-591/92 sodi publikacija med
 proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

Junij 1999

Napotki avtorjem

1. *Prispevke, namenjene objavi, pošljite na disketah, v programih Word 2.0 - 7.0, in v dveh natisnjenih izvodih.*
2. *Med vrsticami naj bo dvojni razmik, velikost pisave 12 pik (oziroma 14 za naslov).*
3. *Naslov članka, priimki avtorjev, katerih dela so navedena v seznamu virov in literature, naj bodo izpisani s velikimi tiskanimi črkami in polkrepko natisnjeni; ime in priimek avtorja besedila ter mednaslovi pa s malimi tiskanimi črkami.*
Podčrtave, polkrepki natisi besedil, poševni tisk in zamiki odstavkov niso zaželeni.
4. *Fotografije, diapozitivi, skice in risbe (fotokopije slik niso zaželjene) naj bodo priloženi v posebni kuverti, označeni s številko, v izpisu pa mora biti določeno, kam spadajo. Podnapisi naj bodo že v tipkopisu osnovnega besedila in na disketi.*
5. *Besedilu pripišite svoje podatke (ime, priimek, funkcija oziroma delovno mesto, naslov).*
6. *Avtorski prispevki (razprave, znanstvena in strokovna besedila) naj poleg navedenega vsebujejo:*
na začetku besedila krajši izvleček in na koncu dve do tri strani dolg povzetek (če je možno že v angleščini);
citiranje literature in virov mora biti v skladu z uveljavljenimi pravopisnimi normami, možen pa je sproti ali/ili ameriški način citiranja;
na koncu prispevka, pred povzetkom v angleščini, naj bo seznam virov in literature;
avtorji citiranih prevodov iz tujejezične literature naj bodo navedeni poleg citata v oklepaju, prvič s polnim imenom in priimkom prevajalca, nato s inicialkami.

Pred poletjem

Nova številka Glasnika SED nadaljuje bogato in zanimivo predpoletno dogajanje na »etno sceni«. Izid kar treh publikacij Zupaničeve knjižnice (upam, da jih bomo v prihodnji številki lahko podrobneje predstavili), otvoritev razstave igrač (Igrače, moje in tvoje, nove in stare) v Slovenskem etnografskem muzeju, gostovanje uspešne etnološke razstave Udomačena svetloba v Etnografskem muzeju v Zagrebu, Muzejski sejem v Cankarjevem domu ter eminentna prireditelja za izbor evropskega muzeja leta (EMYA) v Ljubljani so omogočali dovolj duhovnega prostora za pretok etnološkega fluida, napolnjenega s kritičnimi mislimi, novimi spoznanji, porajajočimi idejami in nostalgичnimi spomini.

V Glasniku SED 2/99 vam za branje v vročih poletnih dneh ponujamo dokaj raznorodno gradivo. Veseli nas, da v uredništvo prihajajo besedila, ki jih je napisalo večje raziskovalno pero in taka, v katera so ujete prve raziskovalne ideje in njihovi rezultati. Kot jedro tokratne vsebine pa ob visokem jubileju dr. Vilka Novaka ekskluzivno objavljamo njegov intervju, ki ga je leta 1992 posnel dr. Naško Križnar v okviru rednih snemanj portretov znanstvenikov, ki jih izvaja Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU.

In še vrstice vzpodbude!

V uvodniku prejšnje številke smo vam ob javnem razpisu Ministrstva za znanost in tehnologijo navedli njihove natančne in stroge pogoje in naše želje, da bi bili »uvrščeni med izbrance«. Tokrat vam z največjim veseljem sporočam o sklepu ministrstva, da se naša revija uvršča v program sofinanciranja MZT v letu 1999, kar pomeni mirnejše snovanje naših idej ter predvsem realnejše uresničevanje naših načrtov. Za prerez dosedanjega dela pa objavljamo pisno recenzijo o Glasniku SED, ki jo je napisal etnolog, slavist ter novinar časopisa Večer g. Vili Vuk.

Nasvidenje jeseni, ob izidu Glasnika, ki bo v celoti posvečen izseljeniški problematiki. Vabljeni k pisanju – tudi med poletjem.

Tanja Rožembergar Šega, gl.ur.

Glasnik SED

Glasnik Slovenskega etnološkega društva (SED) ima za seboj že toliko produktivnih let, da je postal nepogrešljiv publicistični prostor v slovenski etnološki stroki. Ta prostor načelno ni skromen, ker ga temeljno in poglobljeno ustvarja publikacija Etnolog, ki je že 59. leto glasnik Slovenskega etnografskega muzeja in je združevalec tudi tistih etnoloških raziskav, ki ne nastajajo le v muzeju. Enako poslanstvo ima zbornik Traditiones, nastajajoč v Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU, deloma se etnologi oglašajo še v Argu kot časopisu slovenskih muzejev. Možnosti za javno predstavljanje zasnovanih ali pa že opravljenih raziskovalnih projektov je zato ravno prav.

Glasnik SED pa je v bogati družini etnološke ali etnološko – muzejske literature našel svoje posebno mesto. Ker je v izhajanju rednejši, predvsem pa pogostejši, kar mu omogoča aktualno, skorajda časopisno veljavo, je tudi poljudnejši, z zapisovanjem posameznih tem sprotnejši, s svojo vsebinsko pestrostjo za bralca, ki išče potrebno informacijo, tudi sprejemljivejši. V vsebinski zasnovi je dobro in ustrezno razmerje med poglobljenimi, študijskimi, raziskovalnimi besedili ter informacijami, poročili, tudi polemikami in kritičnimi stališči.

Prav v tem pa Glasnik kaže še drugo dragoceno podobo, ki povsem utrjuje nujnost za njegov stalni obstoj in za redno izhajanje. Gre za razveseljivo razvidnost, ki jo mora spoštovati stroka, če želi zagotoviti brezskrbno prihodnost: Glasnik je predvsem glasnik etnološkega podmladka. Z njim je študentom dana potrebna možnost, da v uveljavljeno, včasih morda že tudi postano strokovno javnost širijo svoje ideje, ki jih uresničujejo v seminarskih in diplomskih nalogah. Odveč je omeniti, da se s tem obnavlja ideologija stroke, toda ker se, je navzočnost Glasnika neizbežna, absolutne podprtosti potrebna oblika za razvoj etnološke stroke, hkrati pa tudi za njeno popularizacijo.

Vili Vuk

RAZGLABLJANJA

dr. Marija Jurič Pahor
ETNO - NACIONALNA
IDENTITETA - KAJ JE TO?

4

Simona Zavratnik Zimic
POGOVORI S KOROŠKIMI
SLOVENCMI. O ETIČNI
IDENTITETI, SLOVENŠČINI,
DVOJEZIČNI VZGOJI IN
SAMOPODOBI

11

AKTUALNO

Intervju z dr. Vilkom Novakom
DELAL SEM ZA DVE STROKI
IN ŠE ZA FAKULTETO

16

Uredništvo
OB PODELITVI
VALVASORJEVIH PRIZNANJ

23

Inga Miklavčič Brezigar,
ETNOLOGIJA, KOSOVSKA
KRIZA IN ŽENSKO
VPRAŠANJE

26

OBZORJA STROKE

dr. Angelos Baš
K ZGODOVINI
ETNOLOŠKEGA DELA V
LJUBLJANSKEM MESTNEM
MUZEJU

30

Irena Destovnik
O DILEMAH ETNOLOŠKEGA
RAZISKOVANJA MED
SLOVENSKO NARODNO
SKUPNOSTJO NA
AVSTRIJSKEM KOROŠKEM

34

Helena Rožman
Z VESELJEM PRIČAKOVALI
SO SREJANI GA DOMA

36

Delovna skupina SED za
zakonodajo
TEMELJNA NAČELA
ETNOLOŠKE POKLICNE
ETIKE

38

Sonja Bregar
MUZEJSKA PEDAGOGIKA

39

Vesna Moličnik
NAVAJANJE VIROV IZ
INTERNETA

41

gradivo

Benjamin Bezek
ZGODBE VSAKDANA

48

poročila

dr. Duša Krnel Umek
LETNO POROČILO SED

49

PRAVILNIK
O PODELJEVANJU
MURKOVH NAGRAD

50

Zvezda Koželj
POROČILO O UDELEŽBI NA
8. MEDNARODNI
ZNANSTVENI KONFERENCI
"TEORIJA IN PRAKSA
VARSTVA SPOMENIKOV"

51

dr. Katalin Munda Hirnök
POROČILO O REGIONALNI
KONFERENCI ETNOLOŠKO
RAZISKOVANJE MANJŠIN OB
TROMEJI

52

Inga Brezigar
POROČILO ETNOLOŠKEGA
ODDELKA GORIŠKEGA
MUZEJA

53

Špela Pogorelec, Vesna Moličnik
EUROPRIX 99

54

ocene knjig

Leopold Krezenbaher
BILD-GEDANKEN DER
SPÄTMITTELALTERLICHEN
H. BLUT-MYSTIK UND IHR
FORTLEBEN MITTEL- UND
SÜDOSTEUROPÄISCHEN
VOLKSÜBERLIEFERUNGEN
(Marija Stanonik)

58

ocena razstave

Anja Zalta
MAJI V BENETKAH

58

ETNOLOGIJA JE POVSOD

Tanja Hohnec
MLADINSKE
RAZISKOVALNE NALOGE
OBČINE CELJE

60

Janez Repolusk
FIČKOMANIJA

61

Tilen Mrgole
OPROSTITUTE, KJE JE
STRANIŠČE

64

ETNOMANIJA

IZZA ODRA

69

SUMMARY

dr. Marija Jurić Pahor
ETHNIC - NATIONAL
IDENTITY, WHAT IS THIS?

70

Simona Zavratnik Zimic
CONVERSATIONS WITH THE
SLOVENES FROM
CARINTHIA. ABOUT ETHNIC
IDENTITY, THE SLOVENIAN
LANGUAGE, BI-LINGUAL
EDUCATION AND A SELF
IMAGE

70

Irena Destovnik
ABOUT THE DILEMMAS OF
THE ETHNOLOGICAL
RESEARCH AMONG THE
SLOVENIAN NATIONAL
COMMUNITY IN THE
AUSTRIAN CARINTHIA

71

Tilen Mrgole
EXCUSE ME, CAN YOU TELL
ME, WHERE THE TOILET IS?

71

VS
EB
IN
A

dr. Marija Jurić Pahor

ETNO-NACIONALNA IDENTITETA – KAJ JE TO?

Poskus re-konstrukcije in vpogled v zvezi s koroškimi in tržaškimi Slovenkami in Slovenci

Zamisel in cilj tega prispevka je primerjalno se približati vprašanju, ki sem ga poudarila v naslovu. Gre za vprašanje identitete, natančneje etno-nacionalne identitete, ki se nanaša tudi na mene osebno (sem koroška Slovenka in že dobrih 10 let živim v Trstu). To pomeni, da bom odgovor na to vprašanje eksplicirala z znanstvenega, se pravi s sociološko-antropološkega, »globinsko-hermenevtičnega« (Lorenzer, 1986) ter tudi z »avtobiografskega« vidika. In to na podlagi gradiva, ki se posredno in neposredno nanaša na identiteto koroških in tržaških Slovencev, ter na podlagi »narrativnih pogovorov«, ki sem jih opravila sama (20 na Koroškem, 20 na Tržaškem, vsi pogovorni partnerji – polovica izmed njih je ženskega spola, polovica moškega – so se rodili po letu 1945, vsi imajo višjo šolsko izobrazbo). Raziskava se navezuje na doktorsko disertacijo, ki sem jo leta 1998 zagovarjala na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani pod mentorstvom prof. dr. Staneta Južniča.

Identiteta, etno-nacionalna identiteta

Že iz prvega dela naslova izhaja, da bo govor o identiteti, iz drugega dela pa to, da bo govor o povsem določeni identiteti, namreč o etno-nacionalni identiteti; zato seveda moram najprej opredeliti pojem identiteta, čeprav le v osnovnih obrisih. Že zaradi tega, ker je deležen dokaj neenotne obravnave. Ne po naključju. Kompleksnost določil, ki ga sestavljajo in predvsem njegova utemeljenost na nagonih, emocijah in čustvih otežuje njegovo prepoznavnost. Čeprav se pojma identiteta zaradi svoje večplastne širine ne da fiksirati, je treba poudariti, da ima svoj historični vznik, vmestljivo in historično specifično mesto nastanka ter to, da se suče okrog bolj ali manj natančno določene pomenske osi. Sam izraz je razmeroma star, starejši, kot se to sodobni znanosti kaj rado dozdeva. Izoblikoval se je med prevlado zahodnega krščanstva. In to iz latinskega zaimka *idem* (isti), iz katerega je kasneje nastal nov zaimek *identicus*, kar pomeni istoveten v smislu »eden in isti«. Pojem predstavlja enost božjega sina z Očetom ter poistovetenje ljudstva z Njim. Odtod tudi temeljna povezava pojma *identitas*, *identitatis* f. z glagolom *facio 3 feci, factum* v pomenu poenotiti, narediti nekaj za identično ali istovetno (gl. Južnič, 1993: 9 sl.). Gre za sestavljenko, ki implicira homogenizacijo in nasilje, vsekakor pa gibanje, ki zahteva zanikanje mat(ern)ice – ženske (Gal 4, 26: »Oni, ki je zgoraj, [...] je naša mati.«) ter »izvorne« (matične in etnične) narave, češ: »Slekli [ste] starega človeka z njegovimi deli vred in oblekli novega, ki se prenavlja za polno spoznanje po podobi svojega stvarnika. Kjer je to, ni več Grka ne Juda ... ne barbara ne Skita ...

ampak vse in v vseh je Kristus.« (Kol 3, 9–11; gl. tudi Ef 2, 12–17; 2. Kor. 5, 17, Gal 6, 15). Od tod tudi pojem »moško rojstvo časa« (F. Bacon), oziroma »narodni prepoved«, ki ju je treba videti v tesni zvezi z uveljavitvijo asketske morale v službi vojaške moškosti (gl. Deschner, 1998: 71 sl., 393 sl.; Weber 1988: 118 sl.). Se pravi s civilizacijskim poslanstvom, ki se je od približno leta 1300 uveljavilo kot superiorno in močno pospešilo to, kar je Paul Parin (1998: 116) strnil v pojem »analni borbeni falus« (rezilo – sulica, nož, kopje, puščica, meč so ustaljeni simboli za penis pri številnih srednjeveških avtorjih: novodobni in sodobni avtorji so ta simbol »popestrili« še z analogoni, kot so puška, ročna granata, kanonska cev, prišpičeno vojaško letalo itd. – gl. Duerr 1993: 223–241). Značilna zanj je libidinalna »ekonomija«, ki jo obvladujejo zlasti – sadistične ali skoptofilne – gonske zahteve. Poudariti kaže, da je njena realizacija pridržana edinole moškim in da stoji pod zapovedjo ohranitve primata falusa kot obvladujočega označevalca, ki »ni toliko znak igre med spoloma kot zlasti znak moči, nadzorovati in si prilastiti odnos do izvora (poželenje »na primer«)« (Irigaray, 1980: 74). Nespregljedo se je ta falična libidinalna »ekonomija« potrjevala v splošnih pozivih za izkazovanje *amor patriae*, ki niso le proizvedli »močan piš dinamizma«, kot se je moška oblastniška elita tedaj kaj rada izražala (Kantorowicz, 1997: 231–268), ampak tudi krvoločne pohode proti »nečistim ljudstvom« (Mastnak, 1996) ter »uničenje modrih žensk« (Heinsohn/Steiger, 1993). Končno tudi spopade in vojne za revolucionarno, imperialno in totalno nacionalno državo (1815–1871; 1871–1914; 1914–1945) (Schulze, 1999: 209–317), ki se v tej ali drugi obliki nadaljujejo vse do danes in jih redno spremljajo na mizoginiji temelječa

»etnična čiščenja« (Iveković, 1996). Od tod tudi sistematična posilstva, ki so v stoletjih vojskovanja »postala merilo za zmago, dejanje, s katerim vojak dokazuje svojo moškost in uspeh« (Špeh, 1999: 100; gl. tudi Kappeler et al., 1993).

In najbrž ni napak, če predpostavim, da je (zahodno-) krščanska, še zlasti pa novodobna nacionalizacija, nadgradila, presegla ali celo nadomestila etnično identiteto. O tem govorijo zlasti v 19. stoletju nastali etnonacionalizmi, ki poudarjajo različnost v okviru lastnih etnij kot »neprilagojenost, ki jo je (treba) asimilirati ali, v njegovi ostrejši varianti, nasilno pregnati« (Heckmann, 1991: 64) in ki »dokaj natančno povzemajo tisto stanje duha, ko se etnije, ki niso dospele do ravni državnega formiranja, vedejo kot nacije« (Južnič, 1993: 274). Treba pa je poudariti, da so to nacionalizacije v prav tem stoletju uveljavljali zlasti v Vzhodni Evropi in to navezujoč na razodetje, da morajo etnije, še zlasti pa morebitne nacije (tj. »politično ozaveščene etnije«, ki si na tej osnovi lastijo pravico do državnosti; gl. definicije v: Rizman, 1991: 18 sl.) nadomestiti zgodovino, ki jo imajo druge, na razsvetljenstvu temelječe, nacije že za sabo. Zygmunt Bauman je takole zapisal (1996: 54):

»Izobraženi razredi Vzhodne Evrope so bili v 19. stoletju najmarljivejši učenci in najzvestejši dediči duhovnega poslanstva razsvetljenstva ... Bili so omamljeni od politike, oblasti in države.« Analogno velja za tržaško-slovenske »narodnjake«. To izpričuje njihova »precej poudarjena panslovanska usmerjenost« (Volk, 1995: 73), ki je dopuščala, če ne kar predpostavljala, nacionalizem (slovenski, hrvaški, srbski, češki, poljski; južnoslovanski, jugoslovanski ...), nikakor pa ne »asimilabilnih«, kaj šele neslovenskih ali neslovanskih, »dušic« (gl. Gantar - Godina, 1994). V tem sklopu je treba omeniti Jovana V. Koseskega, ki je bil leta 1848 predsednik tržaškega Slavjanskega zbora in je izstopal s pesnitvami, kot so »Slovenja, Vojaška, Kdo je mar, Naprej, slavenski jug!, Nemškutar« idr. Njegova slava je tedaj celo popolnoma zasenčila Prešernovo poezijo.

Vendar ne bi želela prikriti, da Slovenci (zlasti tisti, ki jim falokratska ostrina Koseskega ni mar) našo etno-nacionalno identiteto še naprej povezujemo bolj z mat(ern)ičnim in etničnim, tj. z nečim »prirojenim ali samoraslim«, kar dopušča samobitnost, a hkrati spravljivost, strpnost, medsebojno povezanost in »prešernost«, kot pa z očetnim in nacional(ističnim), se pravi

z nečim »transcendentnim, povzdignjenim nad vse«¹ in s tem suverenim, oblastniškim, stremečim k »biti en in enoten« – zaprt, nepropusten, vojaški. In to v dokajšnjem sozvočju s predpostavko starogrškega pesnika Pindarja, ki se glasi takole: »Iz enega in edinega rodu so ljudje in bogovi. Eni kot drugi iz materinega drobvoja dihamo zrak.« (cit. po A. Goljevšček, 1982: 46)

Na to mat(ern)ično sestavino etno-nacionalne identitete so me opozorili tudi in zlasti moji partnerji v intervjujih, ki so mi na moje uvodno vprašanje: »Kaj ti pomeni biti Slovenec/Slovenka?« ad-hoc (čeprav ne brez vzdihljajev, nasmeškov, nelagodja, obotavljanj: »Oh, kakšno vsesplošno vprašanje. Čudno, o tem pa še nisem razmišljal-a.«) takole odgovorili:

»[biti Slovenec pomeni] *kisik, ki ga pač diham*, [...] *koherenca z nekim notranjim občutjem* ...« (Rastko, roj. 1960, Tržaška);

»... *eno trenje v pozitivnem smislu brez trenja ni gibanja* ...« *višek domačnosti* ...« (Dimitrij, roj. 1946, Tržaška);

»... *nekaj, kar imaš v srcu* ...« (Marina, roj. 1957, Koroška);

»... *ena tako močna varnost* ...« (Regina, roj. 1959, Koroška);

»... *biti prežet z različnimi kulturnimi tokovi doživljati preplet dveh različnih stvarnosti* ...« (Ljubo, roj. 1952, Tržaška);

»... *eno neprenehno iskanje usklajenosti med lastno identiteto in okoljem, v katerem se živi* ...« (Aleš, roj. 1950, Tržaška);

»... *da si na svet prišel, da si šel skozi, da greš skozi dobro in slabo* ...« (Regina, roj. 1959, Koroška).

Očitno je, da se etnična identiteta – to velja za identiteto na splošno – navezuje na odnose med materjo in otrokom v maternici. Na »placentarno ekonomijo«, ki dovoljuje samobitje, uravnano v spoštovanje enega (matere) do drugega (otroka). »Vse se dogaja, kot da mati že od nekdaj ve, da je zarodek (in torej tudi placenta, [ki jo ustvari zarodek]) tisto »drugo« in da to daje v vednost placenti, ki proizvede ustrezne elemente, kakršni omogočajo materinemu organizmu, da ju sprejme kot drugega.« (H. Rousch v pogovoru z: L. Irigaray – gl. Irigaray, 1995: 38 sl.)

Vsekakor izstopa to, da je ta »ekonomija« usklajena z matičnim redom, katerega »orientacijske in urejevalne točke« so (bile) »ženske ali točneje primarna diada mati-otrok« (Lipp, 1990: 22).² Prav tako z matično simboliko, kakor jo je – navezujoč na arheološke najdbe v stari Evropi (7000–3500 pr. Kr.) – skrbno rekonstruirala M. Gimbutas (1995, 1996). In sicer z etimologijo, ki daje vedeti, da je

boginja-mati (in ne Bog-Oče) »izvir bivanja«, roditeljica, ki na-rodí rod, narod (gl. Gasparini, 1973: »Il matriarchato slavo«, str. 268–275)³ in tá instanca, ki zagotavlja sožitje, blago-stanje, mir. In kaže, da jo je treba obravnavati v tesni zvezi s praslavanskim pojmom *država*, ki navezuje na glagol *držati* in sugerira, da so imeli »naši« predniki prvotno matični kult(ur)ni in družbeni red.⁴

Čeprav so moške elite ali še natančneje moške z(a)veze, še zlasti pokristjanjevalne, radikalno znikale temelj matičnega reda in ga nadomestile z očetnim – na kar opozarjajo pojmi, kot so *patria* (lat. it.), *patrie* (fr.), *Vaterland* (nem.), *očetnjava* (sl.), ki so se naposled »pretopili« v nacijo, ki je tako dobila dokaj pere-verzno (fr. *pere* = oče) naravo⁵ –, živi ta red, pa najsi le še kot za(s)trta tradicija trdovratno naprej. To pomeni, da se njegovi sledovi še niso popolnoma zabrisali, še zlasti ne pri tistih narodih, ki jim je beseda »očetnjava« ostala prej tujka kot ne. To izpričuje, če se omejim

1 Takole je dejal francoski revolucionar in nekdanji opat Sieyès: »Nacija je pred vsem, je izvor vsega. [...] ona je zakon sam.« (gl. Todorov, 1991: 159). Podobno se je leta 1863 izrazil Fran Levstik: »Narodna reč je sveta reč, povzdignjena nad vse, celo nad osebne ozire.« (cit. po Domej, 1999: 35; izp. M. J. P.) Treba je pripomniti, da je bil v letih 1861–1862 tajnik Slavjanske čitalnice v Trstu.

2 Strogo gledano opredeljuje ta red matrilinarni izvor ter matrifokalnost, kar pomeni, da je ženska središče, focus, družbenih in kult(ur)nih odnosov.

3 To etimologijo podkrepi tudi latinska beseda *beseda natio*, ki pomeni »boginjo rojstva«, a je hkrati sinonim za naravno (*naturno*) povezano skupnost, se pravi za rod, narod. Treba pa je dodati, da je imela beseda *natio* že v rimski antiki izrazito negativen prizvok. »Izstopajoče pogosto najdemo *natio* kot protipojem k *civitas*, torej za necivilizirana ljudstva [...] – denimo v enakem pomenu, kot govorijo danes Angleži o *natives*, Francozi o *natifs*, in Nemci o *domorodcih* [Eingeborenen]« (Schulze, 1999: 112).

4 Takole piše Joško Šavli (1990: 30): Izvirni pomen praslavske besede *država* »ni oblast, gospodarstvo, temveč organizacija, ki združuje ljudi in skupine na določenem ozemlju. [...] Ta organizacija ni hierarhična, temveč demokratična.« (izp. J. Š.). Treba je tudi pripomniti, da je usklajena beseda *država* z besedo *mir*, ki je nastala z indoevropskega **mei-* in ki pomeni »družiti, povezati«. Končno tudi s spoznanji Paula Gleirscherja, arheologa v koroškem deželnem muzeju, ki zavrača vladajočo predpostavko zgodovinarjev o nasilnem vdoru Slovanov v Norik oziroma v prostor, ki bo znan kot Karantanija. »Če trdijo, da so Slovani prišli in vse požgali, se to ne usklaja z arheološkimi izsledki.« *Slovani so se ob staroselskih Romanih (Vlahih), ki so bili večinoma kristjani, »miroljubno naselili*«. (Kleine Zeitung, 4. 5. 1999, str. 46).

5 »Pod francoskimi vladavinami,« piše Montesquieu (1689–1755), »so često klicali nacijo, se pravi plemstvo in škofe.« Ta »nacionalni zbor« se je imenoval »generalni stanovi«. Iz teh je nastal konvent, končno – med francosko revolucijo, – »nacionalna skupščina«, ki je zapovedovala »nacionalni gardi«, in kar se je dogajalo, se je dogajalo v imenu nacije. Tudi vojne so se začele v njenem imenu [...]« (Wolf In der Maur, 1991: 20, 24).

na Slovence, dokaj očitno »Marijin kult« (gl. Goljevšček, 1982: 118 sl), ki sugerira vztrajanje pri »veliki poganski bog'nji« in upor proti Očetu.

Skratka, v nasprotju z etnično identiteto, ki navezuje na mat(ern)ico, na kraj prvobitne izmenjave med materjo in otrokom, ki je ta izhodiščni model za »etničnost« in konsenz, sta krščanska in novodobna nacionalna identiteta zasnovani tako, da izključita delež, ki prihaja od drugega spola. Tam, kjer žensko telo poraja s spoštovanjem do razlike, se patriarhalno telo (očetnjava, očetnjava - nacija) gradi tako, da to razliko negira, pot-laci. Od tod vzpostavitev falusa kot transcendentnega Označevalca, ki uravnava v »spojitev«, v »gon« (zahtevo) »smrti«. V »on-ono«, ki ni le tá pogoj za stvaritev »čistega moškega Jaza«, ampak tudi tá pogoj za uresničitev imperialno (lat. *imperium*: povelje, gospodstvo, državna oblast) zaznamovanih sanj.

»Tužni Korotan«?

Najbrž ni napak, če predpostavim, da koroški Slovenci še nismo globoko ponotranjili vrednot tipa »ženska ne eksistira« (Lacan). Analogno velja za metaforo »tužni Korotan«, ki jo je uvedla slovenska politična retorika v poznem devetnajstem stoletju in je postala »sinonim za težek, neizgleden narodnostni boj s predvidljivim koncem« (Domej, 1999: 37). Izstopa vsekakor, da se dokaj sklada s karikaturjo Zibelke slovenstva (to je kajpada Korotan, se pravi Koroška), ki jo je januarja 1919 narisal M. Gaspari ter predpostavko A. Trstenjaka (1992: 50): »Korošci v Rožu, Podjuni in Zilji so do danes ohranili praslavensko dušo v jeziku in šegah, tako nas živo spominjajo na našo korotansko samobitnost«.

Torej naj bi bili koroški Slovenci (leta 1919 je podobno veljalo tudi za precejšen del »središčnih« Slovencev) »nejunaški«, tj. »nemoški, inferiorni, zaostali«, podrejeni prvobitnemu, matičnemu in s tem bolj ali manj nedostopni za val nenehnih od-ločitev in raz-ločitev, ki jih je zahtevala in jih zahteva očetna nacionalna oziroma državniška logika. Takole beremo v Enciklopediji Slovenije (1991: 296, 5. zv.): »V bojih za severno slovensko mejo je

dejavno sodeloval razmeroma majhen del koroških Slovencev.« Bolj ali manj nebojevito je nastopala tudi »slovenska vojaška sila« (Ude, 1988: 128; Švajncer, 1988). Ergo tenor, ki ga Alenka Puhar (1992: 34) takole povzema: »Pravi moški - o, pravi moški so drugi, sosedje v isti državi in onkraj državnih meja.« Nejevolja, ki je »generalnemu štabu« narodne vlade in njegovim piscem ter karikaturistom zaradi tega zrasla, pa je strnjena v stavek, ki ga

Zibelka slovenstva (Maksim Gaspari v Kurentu, 30. 1. 1919)

ponosni in moralno neoporečni deklici Sloveniji sugerira postavni mladenič - »Srbin«: »Boga mi, ven iz zibelke!« (cit. po ibid.). In kajpak bi lahko bil ta mladenič tudi »Nemec« (zunaj plebiscitnega območja) ali kak tržaški »borec«, skratka nekdo, o katerem se je predpostavljalo (in se še predpostavlja), da zna izstopati po vojaških vrlinah in s tem po sposobnosti se strniti v korpus, ki »diha kot eden«.

Dejstvo je, da se koroškim Slovencem tovrstno sposobnost bolj ali manj odreka. Gre za ugotovitev, ki se sklada s statistično raziskavo L. Flaschbergerja in A. F. Reitererja (1980), ki poudarja, da imajo koroški Slovenci sebe za »dosti bolj integrativne, kot jim to prisojajo [nemškonacionalno usmerjeni Korošci]« (ibid.: 95). Prav v tem smislu se je izrazil koroškoslovenski zgodovinar V. Sima (1998: 59) v svojem govoru ob spominskem pohodu na Komelj (19. 7. 1998): »Vemo, da Slovenci, še posebno koroški, niso bili rojeni »uporniki«, a jih je nacizem, še zlasti pa izgon slovenskih družin leta 1942

naposled prisilil v to, da so se v okviru partizanske vojske množično uprli »osvajajočemu sovražniku«. Treba pa je dodati, da jim ta »NOB-jevska« drža ni prešla v meso in kri. To jasno izhaja iz terenskih raziskav o koroškoslovenski identiteti, iz katerih se dajo izluščiti dva prototipična stavka: »smo Slovenci in avstrijski državljani, ne istovetimo se s (nacionalnimi) fanatiki in ekstremisti« (gl. Boeckmann et al., 1988, Jurič-Pahor, 1998,

Zavratnik Zimic, 1998). Od tod tudi izjava:

»Kakšna vrednota pa je to, »etnična čistost? Nacija? Kakšna vrednota pa, če v njenem imenu lahko kolješ, moriš, ubijaš, preženeš milijone ljudi z domov, v svet, naj se tam znajdejo, kakor pač morejo in znajo. [...] To je bolna ideja.« (Pavel, roj. 1950)

To ne-istovetenje s poenotujočim nacionalnim »duhom« implicira kompro-mis, se pravi sporazum, pri katerem vsaka stran delno popusti. Torej tudi etiko spoštovanja razlik in nagnjenje, ki ga je Luce Irigaray (1993) strnila v pojem »Ljubim k tebi«. Kaj zgovorno se izpričuje v izjavah, kot so:

»Biti Slovenec, to je ena simpatija, skoraj tako, če bi bil zaljubljen in bi moral to utemeljiti. Veš, to ni tisto, ko se reče »Führer wir folgen Dir!« (Führer, mi ti sledimo!), to ne, to sploh ne. Jaz se čutim zelo blizu tudi judovski kulturi, pa tudi drugim manjšinskim kulturam. Tudi nemški.

[...] Ampak moja prva kultura je gotovo slovenska, tista, ki mi je najbolj blizu.« (Dominik, roj. 1966)

»Jaz si večkrat mislim, to je tako fajn, če v enem prostoru lahko sem in tja šoltaš, ko govoriš lahko slovensko in nemško. Za mene je južna meja proti Sloveniji taka gumi-meja, da imam eno širino skoz to ...« (Regina, roj. 1959)

In sploh je prostor v koroškoslovenskem »kolektivnem spominu« (Halbwachs) pogosto znamenje »identitete«, ki pa, kot nakazano, ni »privezan na eno krajino ali na en kraj« (Erika, roj. 1960), ampak na »materni jezik«, se pravi, na »jezik, ki je totalno še s trebuhom povezan« (ibid.) in se izmika narodnokulturnemu opredeljevanju. Gre za »prednarodni« jezik, ki kljub dejstvu, da ga kasneje »plodno« ali »konfliktualno« nadgrajujejo drugi (na primer nadregionalno slovensko narečje, pisna slovenščina in nemščina ...), sugerira, da so bile nekoč vezi medsebojnega sožitja močnejše od raznorodnega porekla. Od tod tudi tista »čarobnost«, ki jo je Filip Kobal.

protagonist v Handkejevi »Ponovitvi« (cit. po: Snoj, 1991: 136), takole zaznal:

»To ljudstvo nikoli ni tvorilo lastne vlade [kar seveda ne drži povsem, gl. op. 4/ [...], zato pa je dajalo oprijemljivemu, stvarnem, in ne samo koristnim, prava ljubkovalna imena, pri čemer se je zdelo, da so vse hišno krstile ženske ... Značilna svojevrstnost je bila, da so iz besed za velike prostorske, samo z dodajanjem zloga, ne druge besede, lahko nastajale pomanjševalne oblike, zvalniki za bitja v tem prostoru, ki pa je za svoja bitja spet tvoril nekakšno zavetje: v gozdu je bila skrita recimo »pogozdnica«, kar ni pomenilo samo človeške prebivalke gozda, ampak tudi pogozdno travo, določeno pogozdno rožo, divjo češnjo, divjo jablano, pravljčni lik in obenem srce gozda.«¹⁰

In če verjamemo Freudu (1994/1919: 30), ki pravi, da se domovina – in torej tudi etničnost – v nezavednem povezuje z »genitalijami oziroma materinim trebuhom«, bo postala jasnejša tudi navedba Matjaža Kmecla (1987: 11): »[Ludvik] Karničar z graške univerze je v osrčju slovenskih pokrajin, v koroških gorah, kjer so po standardnih slovenskih predstavah ljudje še posebno lirsko otožni, v obdobju narečju naštel čez štirideset izrazov za najbolj skriti del ženskega telesa.«

Od tod najbrž tudi razvrednotujoči nacionalni stereotip »Korošci so mehki, uklonljivi, brez značaja« (gl. Trstenjak, 1993: 80), ki pa naj ne preseneča. Kot zagotavlja Teodor Domej (1999: 37) so izpovedi o narodni identiteti »ponavadi izrečene in pisane v velelniku (na primer Fran Levstik: »Trd bodi, neizprosni, mož jaklen, kadar braniti je časti in pravde narodu in jeziku svojemu!«), lahko pa tudi v drugi glagolskih oblikah« (na primer Anton Trstenjak: »Slovenci pa smo in ostanemo pri svoji poštenosti: Slovenec je pošten; kdor ni pošten, ni Slovenec.«).

Janko (roj. 1954, Koroška) mi je za ta pojav ponudil tako razlago:

»Narodnjaki, tisti stoprocentni narodnjaki« – torej tudi radikalni asimilantje – »so v sebi ustvarili neki zid, s katerim se borijo proti vsemu temu, kar je bilo prej. In sploh nočejo dopustiti, da bi se ta zid podrł.«

Tu pa se moramo vprašati, ali se »narodnjaki« (zaradi ponotranjene krščansko-socialne vzgoje denimo) sramujejo svojega »izvora« in s tem jezika, ki je že po svoji naravi »libidinozen, spolen, čuten« in nagnjen k »občevanju«. Ali pa mislijo, da se morajo (navesujoč na razsvetljenjsko-liberalno podobo človeka) temu »izvoru« oziroma jeziku a priori

odreči, kar pa jih nemudoma spravi v bližino filozofije »ni prihodosti-vse-je-sranje« (gl. Žižek, 1982: 114 sl.), ki se izživlja v stigmatiziranju »matere kot nosilke »nad-jaza« (ibid.: 247 sl., gl. tudi Žižek, 1987: 153 ter sl. v: Puhar, 1992: 30) ali v prepevanju »pop« verzov tipa: »Slovenec mora piti, če ne dobi po riti!«, ki signalizirajo ogroženost (»... ne pustimo, da zgineмо ...«) in nujno eksternalizacije le-te iz sebe navzven (»Na jurši ...«), kar naj bi bil, kot se zdi, pogoj za »pre-rojenje« (»Na Slovenskem smo mi gospodar«, »... bratu brat«) (gl. Barber – Keršovan 1999).

Kot rečeno, koroške Slovence ta filozofija še ni preveč »prežela«. Ali z drugimi besedami: ni nam toliko do tega, da bi »pomagali človeštvu pri iskanju poti, ki naj bi vodila v Nič« (J. Messner; gl. Kumar 1999: 4) in – prek »Niča« (gl. op. 6) – v »osredotočenost samo na sebe«, pa najsi drži, da tudi koroški Slovenci pred tovrstno nacio(a)nalizacijo nismo imuni (gl. V. Wakounig, 1999). V tem pogledu smo dejansko ohranili nekaj »prvobitnega«, »matrijarhalnega«. V najbolj izpostavljenih ali izgubljenih položajih smo se ponavadi reševali in se, kot kaže, še rešujemo v filozofijo pozitivnega osebnega vztrajanja, ki je znana tudi kot »živo/vernost« (ker izstopa po živo/tvorni ideji in moči). Sem je treba prišteti že nakazano nagnjenje k »čarobnosti« in toleranci. Vsekakor tudi »lirsko otožnost«, ki pa že daje čutiti vplive janzenističnega moraliziranja ter (nemško) nacionalne represije in je doživela vrhunec v tako imenovanem »mazohizmu«, ki ga Teodor Domej (1999), pogosto tudi moji intervjujski partnerji, predpostavljajo kot to psihično konstelacijo koroških Slovencev. Takole so jo definirali:

»[Mazohizem je] peti o sebi kot narodu trpinu (v ... tajni himni koroških Slovencev: Rož, Podjuna, Zilja ...)« (ibid.: 41)

»... to se geißeln [se bičati] ... želja po vzornosti in trpljenju ... občutek izrinjenosti ...« (Erika, roj. 1960)

»... ena Selbstzerfaserung [samorazcefranje], ena taka shizofrenija ...« (Dominik, roj. 1966)

»... ponos na svoje trpljenje, ena taka introvertiranost ...« (Darja, roj. 1953)

»... to, da pač radi trpimo, smo mehki tako rekoč, žalostni ...« (Pavel, roj. 1950)

»... romantični pesimizem ... trpljenje pod tem, da ne najdeš kontakta ...« (Janko, roj. 1954)

»... da se vedno počutiš »die Andere/Druga«, diskriminirano in drugačno ...« (Jana, roj. 1954)

»... da si v principu vedno sam, da sam kuješ

svojo usodo ...« (Oskar, roj. 1953)

Kar pri tej »živiljski filozofiji« predvsem izstopa, je identifikacija s trpečo figuro, ki ji manjka demonstrativni, navzven obrnjeni agresivni značaj. Skratka, agresija je bolj obrnjena proti lastni osebi kot proti drugim. In če si jo ogledamo pobliže, bomo opazili, da temelji na spodletelem dialogu (»ne najdeš kontakta, se vedno počutiš »die Andere/Druga«, si vedno sam – izrinjen, raz-dvojen, introvertiran, ... «), ki implicira zmožnost ljudi, da znajo hrepeneti (trpeti) in se empatično živeti v druge. To pa ni našlo oziroma ne najde »resonance«, še zlasti ne, ker je bilo razumevanje od določenega trenutka naprej bolj na strani asketizirajočih prepovednih mogotcev kot na strani nemočnih. Od tod tudi favoriziranje trpljenja (na primer ponos nanj ali »to se geißeln [se bičati]«, ki ga T. Reik (1983) razlaga kot mazohistično sabotažo, kot ogorčen upor ali kljubovalno pokornost. Torej kot pokornost, ki v svoji izpolnitvi odklanja privrženost in s tem kajpak nagonkost, ki smo jo s P. Parinom strnili v pojem »analni borbeni falus«. Ali kakor pravi Matjaž Kmecl (1987: 7): »Asketizem-lirizem je bil pač ena izmed možnih ideoloških, strnjevalnih samoidentifikacij revitaliziranega slovenskega naroda.« Takole dodaja: »Narurni (preprosti) ljudje takšne askeze niso vzeli kaj zelo zares.« To pa je vsekakor znamenje, da koroški Slovenci ne živimo samo v lastni fikciji in izmišljeni transcendenci, da še zmeraj životvorno ženemo iz nam bolj ali manj vsiljenega, menda rodovitnega, »sranja«. Zelo dobro je

6 Takole je zapisal Otto Weininger (1993/1903: 250): »Čisti moški je ustvarjen po božji podobi, po absolutnem Nečem; ženska, tudi ženska v moškem je simbol Niča.« Lacan (1986: 71) je to formulo takole izrazil: »La femme n'existe pas.« (Ženska ne eksistira)

7 V bojih za severno mejo je tudi na avstrijski strani »večina vojakov prihajala iz krajev zunaj plebiscitnega ozemlja« (Enciklopedija Slovenije, 1991: 296, 5. zv.).

8 V bojih za severno mejo je sodeloval tudi Tržaški bataljon, ki je nastal novembra 1918 v Mariboru in je bil kot Tržaški polk organiziran aprila 1919. V ofenzivi 28. maja 1919 je sodeloval v Labotskem odredu, ki mu je načeloval znameniti general Rudolf Maister – Vojanov. (Švajncr, 1988: 157; 161).

9 Kot poudarja Mariola Egger (v: Boeckmann et al., 1988: 120) sta oznaki »fanatik« in »ekstremist« eni od ključnih pojmov v vsakdanjem govoru koroških (zavednih in manj zavednih) Slovencev (gl. tudi Zavratnik Zimic, 1988 a: 138).

10 Handke se tu nanaša na Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar, Ljubljana, 1894/95 (ponatis: Ljubljana, 1974).

seveda tudi to, da se ga intuitivno zavedamo, kar pomeni, da nam ne gre toliko za osmislitev »cevi« in »iztrebljenja«, marveč zlasti za gojitev »ginekologije«.

»Tržaške srajce smo jim rekli«

Če zaznamujemo podobo, ki jo je ustvarila nacionalna retorika o koroških Slovencih, značajske lastnosti, ki so povezane z »matičnim« oziroma primarnim senzualnim doživetjem, češ da niso sposobni »moško« voditi same sebe, zato doživljajo težke duševne napetosti in pretrese, ki se izražajo v liričnosti, mehкости, otočnosti, »mazohizmu« in s tem v ne(z)možnosti do ponotranjenja »krščansko-državnega« in nacionalnega »duha«, lahko rečemo, da je o tržaških (in primorskih) Slovencih ustvarila povsem drugo podobo. Takšno, ki njihovo povezavo z matičnim oziroma primarnim senzualnim doživetjem negira in na to sugerira, da so tržaški Slovenci pravo nasprotje koroških, deloma tudi »središnjih« Slovencev, in poleg tega to utelešenje »sproščenega, nezavrtega, nebojazljivega« in »občudovanja vrednega« navzven usmerjenega »junaškega« sebstva. Takole je zapisal Anton Trstenjak (1992: 43-44).

»Rekli bi, da prinaša [tržaški in goriški] človek v slovenski živelj sproščeno osvobodilno ozračje, ki ni zoženo, temveč pozna polet, daleč stran od nevrotične zavrtosti. To je svobodoljubljen človek, poln sončnega optimizma, nenehnih načrtov, sprememb, ki jih ne ovirajo nobeni predpisi in moralne norme, ne hodi proti njim, pač se dviga nad nje«. Avtor se navezuje na doživljanje pribežnikov pred fašističnim pritiskom: »Tržaške srajce smo jim rekli. [...] Mi smo bili strahopetni »guleži« v njihovih očeh, [...] Pravo sproščeno in vzvišenost nad šolo so prinesli k nam. Pa vemo, da so se iz njih razvili tudi izredno resni učenjaki.«

Prav gotovo spada mednje tudi Lavočermelj (Trst, 1898 - Ljubljana, 1980), ki ni bil le vpliven prosvetaš in politik, ampak tudi pisec prve slovenske knjige o začetkih nove fizike (Materija in energija, 1923). Knjigo omenjam zato, ker kot nalašč dopolnjuje dikcijo Antona Trstenjaka. To podčrtuje še to, da jo konča s pesmijo C. W. D. Pastuškina, ki se začneja: »Mrakove v nič mi gonobimo, vsa morja in tla so nam last, drhteči mi eter krotimo, da našo priznava oblast ...«. Kot je bilo nakazano, se pesem vklaplja v ton, ki je

v 19. stoletju prežemal zlasti elito Vzhodne Evrope, ki je bila »omamljena od politike, oblasti in države« (Bauman) in je imela na Slovenskem močan vpliv prav na tržaškoslovenske »narodnjake«, ki so se leta 1848 združevali v Slavjanskem zboru (1848-1949), nato pa zlasti v čitalnicah in političnem društvu Edinosti 1874-1928). Zelo pomemben je bil tudi Tržaški Sokol, telovadno društvo, ki je bilo ustanovljeno leta 1882 in je bilo namenjeno predvsem mladeničem, imelo je svoj lastni prapor in svojo lastno uniformo, katere del je bila znamenita »rudeča srajca«¹¹ (gl. opis v: Kuret/Žitko, 1997: 115). Njegove cilje je predstavilo glasilo Edinost 11. 11. 1982 takole:

»Da, tržaški Sokol ima za slovenski živelj v Trstu velik pomen: on ima združevati naše mlajše inteligentnejše, dozdej popolnoma Italijanom prepuščene sile v neko skupino, katere svrha je, da vadi telo v pravilnem, težkem kretanju ter ga dovede do take žilavosti in trdnosti, da more vztrajati v največjih fizičnih težavah in premagati še take materialne težkoče ... Kakor vobče znano, navadno je zdravo, trdno telo prebivališče tudi zdrave krepke duše; naše društvo torej namerjava s tem, da hoče krepiti telesa, tudi duševni razvitek naše mladine in sicer na narodnej podlagi.« Iz njega naj bi izšli »pravi duševni junaki, moške ozbiljnega premišljevanja in trdnega značaja« ter »krepki, značajni, za svojo domovino navdušeni mladeniči, [ki] so ponos in za vsak slučaj najboljša domača bramba domovini« (cit. po ibid.: 115/116).

Treba je torej poudariti, da je ta ton med tržaškoslovensko elito sprva pomenil predvsem obrambo in odgovor germanizaciji, še zlasti pa italijanskemu nacionalizmu in iredentizmu, najsi ga je pogojeval »Code Napoleon«.¹² Izrazito ekspanzivne razsežnosti je dobil šele v začetku tega stoletja, torej v času, ki ga je označeval močan vzpon slovensko-hrvaškega kapitala (tik pred izbruhom prve svetovne vojne je italijanskega že prekosil - gl. M. Pahor, 1989, 1996),¹³ dejstvo, da so tudi manj »narodnjaško zagnani« Slovenci prepoznali sebe kot »zagnane«, in predstava o Trstu kot gravitacijskem središču narodnega razvoja Slovencev v zvezi z drugimi južnimi Slovani.

Značilno v tem sklopu je vsekakor dejstvo, da so si tedanji tržaškoslovenski veljaki (poleg njih pa še predstavniki Čehov, Hrvatov, Srbov in drugih slovenskih narodov avstroogrškega imperija) zamislili Narodni dom, ta simbol tržaškega slovenstva/slovanstva (dogradili so ga lega 1904) ob Vojaškem trgu, paradnem

prizorišču tedanjega Trsta. A tudi to, da so postajali nepreslišni glasovi »Živel naš Trst« ali pa »Živili Slovenci, živio Trst« (Gl. Kuret/Žitko, 1997: 63). Leta 1908 je knjigarna Gorenje v Trstu te glasove še okrepila, ko je izdala razglednice, na katerih je bil poleg že tradicionalnih simbolov mesta (Miramarski grad, cerkev Sv. Justa itd.) ali slovenske navzočnosti (sokolski grb, trobojnica) tudi Narodni dom (Volk, 1995: 102). Novembra 1912 pa je dr. Otokar Rybar (1865-1927) na zborovanju Edinosti Avstriji že lahko predložil, da so italijanski narodnjaki v Trstu zgubili svoj prevladujoč položaj in da so zdaj njeni »pravi« tekmeči Slovenci/južni Slovani: »Če ne pride do »Jugoslavije« z Avstrijo na čelu, bo prišlo do nje zoper Avstrijo.« (cit. po Pleterški, 1979: 21). In prav tu, v Trstu, je leta 1914 začel izhajati dnevnik z dokaj jasno politično izpovedjo: »Jugoslavija«.

Glede na to ne preseneča, da je bilo »tik pred izbruhom vojne« že skoraj normalno, da so bili aktivisti obeh taborov [tj. sl. in it.] »opremljeni« s pištolami. (Volk, 1995: 102) Leta 1918, z italijansko vojaško okupacijo Primorske, še zlasti pa z začetkom fašizma, ki je pomenil (spet) radikalni preobrat razmerij med obema skupnostma (kar so pripadniki tržaških »fascijev« di Combattimento« naznanili s požigom Narodnega doma 13. 7. 1920), pa se začne čas bojevitvega antifašizma, ki se poistoveti s slovenskim nacionalizmom in/ali slovenskim inter-nacionalizmom v okviru Jugoslavije, in tako dobi narodno-osvobodilno naravo. (gl. Kacin - Wohinz, 1990). Ali kakor je zapisal Engelbert Besednjak (Gorica, 1894 - Trst, 1968) konec decembra 1944: »... vse sile domačije je treba strniti v složnem enotnem boju, enkratnem odporu proti tujcu, narod mora biti prežet samo z mislijo na osvoboditev in ujedinjenje.«

Vsekakor ne kaže prezreti, da je predpostavljala nacionalni boj tržaških Slovencev, bodisi pod oznako »antifašistični« in »osvobodilni«, totalno identifikacijo z avtoriteto poenotujočega Enega (»vse sile domačije je treba strniti v složnem, enotnem boju ...«), ki nujno vodi do negacije druge [ga] (»... odporu proti tujcu ...«) in s tem v držo, ki zahteva narodovo »poenotenost, zaključenost«. V interjuih, ki sem jih opravila s posamezniki (rojenimi po letu 1945), se dokaj jasno izraža, da se ta drža re-producira iz generacije v generacijo. Skorajda prototipično se izraža v ločitveni dikciji »mi« - »vi«, ki sugerira ogroženost oziroma nagonoskost, ustreza »fiziološki paranoidni obrambni drži (moških, op. M. J. P.) skupin v vsaki vojni« (Fonda, 1987:

89). To naj ponazorijo citati iz intervjujev: »Bojim se, da prodiramo premalo v italijanski prostor, da smo vedno nekje na robu, da se vedno držimo predaleč proč. [...] Potem imaš občutek, da nekdo stalno podžiga manjšino.« (Klara, roj. 1967)

»Moj [italijansko govoreči, Slovincem zelo naklonjeni] prijatelj mi dostikrat reče: Zakaj si taka? Zakaj govoriš z mano s tvojimi predsodki, s tvojo obrambo? In potem se zgodi, da interpretiram marsikateri njegov odgovor ali pozicijo kot en napad name. [...] Prva reakcija je vedno: »Je kaj proti meni? Sem izredno oprezna. Sem ves čas izredno oprezna.« (Nataša, roj. 1967)

»In ko je profesor rekel, napravite slovenske grupe, je bila naša grupa največja, bilo nas je 13. še en Slovenec se ni pridružil italijanski grupi, niti en Italijan ni prišel v našo grupo.« (Vinko, roj. 1957)

»Pomikamo se v čredi (zelo smeje). To je nek živalski čut, instinkt ... Res, imamo potrebo po tropu prav. Verjetno se čutimo ogroženi.« (Suzana, roj. 1962)

»Še vedno obstojajo ti zaprti bloki, težko komuniciramo med nami samimi, se vsi skupaj bojimo nekako, ne znamo se tako prav odpreti.« (Ivana, roj. 1948)

To strogo ločevanje med »mi« in »vi« med sabo in drugimi se izraža tudi v večvrednostni drži nasproti narodu – sosedu, češ, bolj nas navdihuje Nemec kot Italijan, na prvega smo gledali (gledamo?) »gor«, na drugega smo gledali (gledamo?) »dol«. Gre za dikcijo, ki je prej specifična za starejšo generacijo, čeprav sem naletela nanjo tudi med srednjo in mlajšo generacijo. Damjan (roj. 1958) mi jo je denimo – dokaj neprikrito – takole predočil:

»Velik del [tržaških Slovencev] občuti [bivšo] nemško prisotnost [v naših krajih] kot nekaj, ne bi rekel zveličavnega, ampak kot nekaj resnega, kar ne gre podcenjevati, »mi smo po propadu habsburške Avstrije prišli pod latinski nered«, medtem, ko »vi na Koroškem niste zamenjali gospodarja ... prišli ste pravzaprav iz nemškega vodstva v nemško vodstvo«, »iz reda v red«.

Kajpak je treba to izjavo videti v tesni zvezi z oboževanjem brezhibno izdelanega »mobilizacijskega u-stroja«, ki odlikuje vse bojevitve nacije, a ga je v najbolj dodelani obliki poosebljal zlasti državotvorni narod Nemcev. Od tod tudi vse do danes žanzavna identifikacija tržaških Slovencev z Nemci ter »priložnostna pesmica« filozofa in alpinista Klementa Juga, ki je nastala leta 1920 in so jo prepevali zlasti med obema vojnoma in NOB. Takole se glasi: »Majhni smo mi Italijani, pri dekletih smo junaki, v

boj pa gremo kakor raki ...« (gl. Marušič, 1995: 47).¹⁴ Sem spada tudi izjava izvršnega odbora OF, ki je že 28. 2. 1942 poudarjala, da Slovincem »ne more nihče več nagnati strah v kosti«, še najmanj italijanska vojska, ki je deležna vsestranskega »posmeha« (Mikuž, 1960: 291).¹⁵ In nedvomno je treba tudi v tej podcenjevalni dikciji – in ne le v fašističnem nasilju – videti vzroke za dejstvo, da je odnos tržaških Slovencev do italijanske države prej distanciran kot ne. Prav zgovorno to ponazarja Igor (roj. 1948):

»Pri nas je to bolj fraza, to govorjenje o lojalnosti do [italijanske] države, ta lojalnost v osebni zavesti ni prisotna. Je bolj deklarativna. Mi smo bili lojalni do Jugoslavije recimo, do idealov NOB ... Mi smo zdaj, ko je razpadla Jugoslavija, zgubili orientacijo ... To se je sesulo: lovek tu kaj lahko postane fatalist. Vse bolj rine v en nič pravzaprav.« (Igor, roj. 1948)

To pa hkrati pomeni, da prihajajo na dan tudi očitni dvomi o smiselnosti poenotujočega nacionalnega »duha«, znamenja bežanja, negotovosti, refleksije o pripadnosti dvema ali več prostorom, razcepljenosti identitete, ki se izražajo tudi v občutku ne)pripadnosti prostoru. Pazljivo, vendar stopajo na površje tudi raziskave, ki izpovedujejo, da »mitotvorni zgodovinski spomin s svojo verzijo o pogumnih in upornih Primorcih ne drži« povsem, »da so ob herojih živeli tudi omahljivci in da so se tu pa tam pojavljali izdajalci.« (Verginella, 1995: 12) Iz njih tudi izhaja, da se ne da potegniti ostrih ločnic med krivci in žrtvami, med heroji in neheroji, med »našimi« in drugimi (Volk, 1995, Colja 1995). Ace Mermolja (1998: 10) pa je v svoji odmevni, čeprav nepriznani (gl. na primer B. Pahor, 1999, J. Wakounig, 1999), knjigi zapisal:

»Nehale so me mučiti misli o spajanju narodov v univerzalnejšo enoto kot tudi misli o smrti naroda. Uvidel sem, da ni toliko pomembno vprašanje, kako bo narod umrl. Bistveno je, kako bo živel ..., in to ne sam v svoji lupini, ampak v plodnem stiku z drugim. Vem, da je takšno približevanje želja, pripadnik manjšine in malega naroda pa preprosto ne more živeti brez upanja v sožitje, ker govori logika moči zmeraj in povsod proti njemu.«

In ni napak, če predpostavim, da je s tem hkrati izrazil željo, ki je bila bolj ali manj vztrajno pogosta tudi v pogovorih z mojimi tržaškoslovenskimi partnerji v intervjujih.

Sklep

Naj ta vpogled v etno-nacionalno identiteto koroških in tržaških Slovencev in Slovencev zadostuje za prikaz tega, da sta etnična in nacionalna identiteta dva *diametralno* nasprotujoča si pojma, čeprav sta med seboj povezana. Izstopa vsekakor, da opredeljuje koroške Slovence bolj etnična kot nacionalna identiteta, pri tržaških Slovincih pa je to razmerje obrnjeno, kar pomeni, da ti poudarjajo bolj nacionalno kot etnično identiteto. Razliko med obema pa bi lahko strnili takole: Etnična identiteta temelji na matični oziroma »placentarni libidinalni ekonomiji«, ki je globoko zakoreninjena v sebstvo človeka in je to izhodišče za »plodno medsebojno sožitje« (»We are all ethnics!«) Vsi smo etnični, vse nas opredeljuje »skupni izvor«, pravijo denimo anglosaški belci, ko izražajo solidarnost s »people of colour«. Nacionalna identiteta temelji na očetni oziroma »falični libidinalni ekonomiji«, ki ni globoko zakoreninjena v sebstvu človeka, kar pomeni, da ni naravno pogojena in da jo človek kvečjemu lahko »ponotranji«. Skratka, oktroirana je »od zgoraj« in strukturirana okrog negacije »izvornega kraja« (Gal 4, 26: »Oni, ki je zgoraj, [...] je naša mati«; Lacan: »Ženska ne eksistira«). Je ta pogoj za sistematično militarizacijo moških in za nacionalizem (Levstik: »Trd

11 »Rudeča srajca našega Sokola v primeri z drugo rudečo srajco, s katero so nas nekdaj strašili naši Lahoni, naj pomenja to, kar zaznamuje Slovenec s »klin s klinom« (Edinost 11. 11. 1882, cit. po: Kuret/Žitko, 1997: 115).

12 »Code Napoléon« je znan tudi kot »Code de la nationalité«. V slovenskih krajih ga je propagiral zlasti Valentin Vodnik, ki je svoje navdušenje nad francosko okupacijo izpričal z odo »Ilirija oshvlena« (1809) in z verzi, kot je tale: »Drava čigava je? Soča čigava je? Jih bomo vpravili! Kdo jih če pit?«

13 Kapital, ki se je zbiral v čeških podružnicah in je prav tako imel zelo pomembno povezovalno vlogo, tu niti ni vstet.

14 To predpostavko podkrepi tudi Anton Trstenjak (1993: 40): »Slovenci Italijanov ne jemljemo prav zares. To velja na srečo [sic] tudi za naše primorske Slovence, Tržačane in Goričane, zato so narodnostno ponosni... Tega tako ugodno ne moremo trditi za koroške Slovence.« In naprej: »[Slovinci] čutimo podobno kakor Nemci...«

15 Treba je seveda dodati, da so tudi slovenski domobranci skupaj z nemškimi okupatorjem Italijane prikazovali kot ljudi »brez vsakršnega vojaškega ugleda« (Colja, 1995: 165).

bodi, neizprosen, mož jeklen, kadar braniti je časti in pravde narodu in jeziku svojemu!«)

*Viri in literatura:*⁶

16 Opomba: letnica v oglatem oklepaju [...] se nanaša na prvo, izvirno izdajo publikacije.

BAUMANN, ZYGMUNT (1996 [1991]): *Moderne und Ambivalenz*, Frankfurt am Main (naslov izvirnika: *Modernity and Ambivalence*, London).

BARBER KERŠEVAN, Alenka (1999): Na sledi kulturni identitete – Kaj je »slovenskega« v slovenski rock glasbi?, v: *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 39/1, str. 4–9.

BOECKMANN, Klaus Borge, BRUNNER, Karl - Michael, EGGER, Mariola, GOMBOS, Georg, JURIC, Marija (1988): *Zweisprachigkeit und Identität*, Klagenfurt/Celovec.

ČERMEJ, Lavo (1980 [1923]): *Materija in energija v sodobni fiziki*, Ljubljana.

COLJA, Katja (1995): Kolaboracionizem v Jadranskem Primorju: Domobranci (1943–1945), v: VERGINELLA, Marta, VOLK, Sandro, COLJA, Katja: *Ljudje v vojni. Druga svetovna vojna v Trstu in na Primorskem*, Koper (Knjižnica Annales 9), str. 139–172.

DESCHNER, Karlheinz (1998 [1992]): *Das Kreuz mit der Kirche. Eine Sexualgeschichte des Christentums*.

DOMEJ, Teodor (1999): Rož, Podjuna, Zilja ..., moja domovina, narod moj trpin?, *Koroški koledar*, str. 33–45.

DUERR, Hans P. (1993): *Obszönität und Gewalt. Der Mythos vom Zivilisationsprozeß*, Frankfurt am Main.

FLASCHBERGER, Ludwig, REITERER, Albert F. (1980): *Der tägliche Abwehrkampf. Erscheinungsformen und Strategien der ethnischen Assimilation bei den Kärntner Slowenen*, Dunaj.

FONDA, Pavel (1987): Psihični procesi in narodnostna identifikacija, v: CLAVORA, Ferruccio et al.: *Ednina, dvojina, večina. Petnajst prispevkov k vprašanju identitete, sožitja in življenja v narodnostno mešanem okolju*, Trst, str. 68–111.

FREUD, Sigmund (1991 [1905]): *Das Unheimliche*, Ljubljana (zbirka *Analecta*).

GANTAR, Godina, Irena (1994): *Neoslavizem in Slovenci*, Ljubljana.

GASPARINI, Evel (1973): *Il matriarcato slavo. Antropologia culturale dei Protoslavi*, Firenze.

GIMBUTAS, Marija (1995 [1989]): *Die Sprache der Göttin. Das verschüttete Symbolsystem*, Frankfurt am Main (naslov izvirnika: *The Language of the Goddess. Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilization*, brez navedbe kraja).

GIMBUTAS, Marija (1996 [1982]): *Die Zivilisation der Göttin. Die Welt des Alten Europa*, Frankfurt am Main (naslov izvirnika: *The Civilization of the Goddess. The World of Old Europe*, brez navedbe kraja).

GOLJEVŠČEK, Alenka (1982): *Mit in slovenska ljudska pesem*, Ljubljana.

HEINSOHN, Gunnar, STEIGER, Otto (1993): *Uničenje modrih žensk. Prispevki k teoriji in zgodovini prebivalstva in otroštva*, Ljubljana (naslov izvirnika: ni naveden).

In der MAUR, Wolf (1991): *Nacionalizem, Celovec* (naslov izvirnika: *Nationalismus*, Dunaj).

IRIGARAY, Luce (1980 [1974]): *Speculum. Spiegel des anderen Geschlechts*, Frankfurt am Main (naslov izvirnika: *Speculum de l'autre femme*, Pariz).

IRIGARAY, Luce (1995 [1994]): *Jaz, ti, me, mi*, Ljubljana (naslov izvirnika: *Je, tu, nous*, Pariz).

IRIGARAY, Luce (1993 [1992]): *Amo a te*, Torino (naslov izvirnika: *J'aime a toi*, Pariz).

IVEKOVIĆ, Rada (1996): *Kako nacionalizem in vojna prizadana ženske*, v: *Delta. Revija za ženske študije in feministično teorijo*, letnik 2, št. 1–2, str. 7–12, Ljubljana.

JURIC - PAHOR, Marija (1998): *Narodna oziroma narodnostna identiteta Slovencev na Koroškem ter Slovencev v deželi Furlaniji-Juljski krajini* (K etnonacionalni identiteti koroških in tržaških Slovencev). Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

JUŽNIĆ, Stane (1993): *Identiteta*, Ljubljana.

KACIN - WOHNZ, Milica (1990): *Prvi antifasizem v Evropi. Primorska 1925–1935*, Koper.

KANTOROWICZ, Ernst H. (1997 [1957]): *Kraljevi dve telesi. študija o srednjeveški politični teologiji*, Ljubljana (naslov izvirnika: *The King's Two Bodies*, Princeton, New Jersey).

KAPPELER, Susanne, RENKA, Mira, BEYER, Melanie - izd. (1993): *Vergewaltigung, Krieg, Nationalismus. Eine feministische Kritik*, München.

KMECL, Matjaž (1987): *Slovenska postna premišljevanja*, Ljubljana.

KUMAR, Željko (1999): *Zbornik s simpozija o Janku Messnerju. Vsebinska je oblika*, v: *Slovenski vestnik* 6. 5. 1999, str. 4, 3. del.

KURET, Boris, ŽITKO, Salvator (1997): *Zastava, sveta bodi ti nam vez. Društveni praporji na Tržaškem in v Istri pred prvo svetovno vojno*, Trst.

LIPP, Wolfgang (1990): *Männerbünde, Frauen, Charisma. Geschlechterdrama im Kulturprozeß*, v: VÖLGER, Elisabeth, WELCK, Karin v. - izd.: *Männerbünde, Männerbünde. Zur Rolle des Mannes im Kulturvergleich*, Köln, str. 31–40 (2. del).

LORENZER, Alfred (1986): *Tiefenhermeneutische Kulturanalyse*, v: isti - izd.: *Psychoanalytische Studien zur Kultur*, Frankfurt am Main.

MASTNAK, Tomaž (1996): *Kristjanstvo in muslimanstvo*, Ljubljana.

MARUŠIČ, Branko (1995): *Z zahodnega roba. O ljudeh in dogodkih iztekajočega stoletja*, Nova Gorica.

MERMOLJA, Ace (1998): *Narod in drugi*, Trst.

MIKUŽ, Metod (1960): *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji*, Ljubljana (1. del).

PAHOR, Boris (1999): *Politično tempirana knjiga*, *Koroški koledar*, 77–78.

PAHOR, Milan (1989): *Slovensko denarništvo v Trstu. Denarne zadruge, hranilnice, posojilnice in banke v letih 1880–1918*, Trst.

PAHOR, Milan (1996): *Jadranska banka*, Trst.

PLETERSKEI, Janko (1979): *Trst v slovenski politični misli do prve svetovne vojne*, v: INŠTITUT ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA - izd.: *Slovenski in italijanski socialisti na Primorskem 1900–1918*, v: *Prispevki na tržaškem srečanju o socializmu v času Henrika Tume*, Ljubljana|Trst, str. 9–25.

PUHAR, Alenka (1992): *Slovenski avtoportret 1918–1991*, Ljubljana.

REIK, Teodor (1983 [1941]): *Aus Leiden Freuden. Masochismus und Gesellschaft*, Frankfurt am Main.

RIZMAN, Rudi (1991): *Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma*, v: isti - ur.: *O etnonacionalizmu* (zbornik), Ljubljana.

SCHULZE, Hagen (1999 [1994]): *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*, München.

SIMA, Valentin (1998): *Govor ob spominskem pohodu na Komelj – 19. 7. 1998*, v: *Koroški vestnik*, letnik 31, št. 1, str. 55–62.

SNOJ, Jože (1991): *Handkejev paradoks*, Klagenfurt/Celovec.

ŠAVLI, Joško (1990): *Slovenska država Karantanija*, Koper, Dunaj, Ljubljana.

SPEH, Nives (1999): *Posilstva v Bosni in Hercegovini*, v: VREČER, Natalija - ur.: *Vsakdanje življenje beguncev in begunk v Sloveniji*, Ljubljana, str. 100–112 (Knjižnica Glasnika slovenskega etnološkega društva 28).

ŠVAJNCER, Janez J. (1988): *Slovenska vojska 1918–1919*, v: isti ur.: *Boj za Maribor 1918–1919*, Maribor, str. 129–170.

TODOROV, Tzvetan (1991): *Narod in nacionalizem*, v: RIZMAN, Rudi - ur.: *Študije o etnonacionalizmu*, Ljubljana, str. 145–164.

TRSTENJAK, Anton (1992): *O slovenskem človeku*, v: isti RINGEL, Erwin: *O slovenskem človeku in koroški duši*, Celovec.

UDE, Lojze (1988): *Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918|1919*, v: ŠVAJNCER, Janez J. - ur.: *Boj za Maribor 1918–1919*, Maribor, str. 84–128.

VERGINELLA, Marta (1995): *Spremna beseda*, v: VERGINELLA, Marta, VOLK, Sandro, COLJA, Katja: *Ljudje v vojni. Druga svetovna vojna v Trstu in na Primorskem*, Koper (Knjižnica Annales 9), str. 7–12.

VOLK, Sandi (1995): *Simbolni naboj slovenske reprezentančne palače*, v: NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA V TRSTU - izd.: *Narodni dom v Trstu 1905–1920*, Trst.

VOLK, Alessandro (1995): *Raznolikost vojnih izkušenj v spominih tržaških Slovencev*, v: VERGINELLA, Marta, VOLK, Sandro, COLJA, Katja: *Ljudje v vojni. Druga*

svetovna vojna v Trstu in na Primorskem. Koper (Knjižnica Annales 9), str. 53–138.

WAKOUNIG, Jože (1999): *Narod i drugi. Koroški koledar*, str. 79–80.

WAKOUNIG, Vladimir (1999): *Vpeti v lastnem rasizmu. Manjšine v drugačni vlogi*, *Koroški koledar*, 1999, str. 81–87.

WEBER, Max (1988 [1947]): *Protestantska etika in duh kapitalizma*, Ljubljana.

WEININGER, Otto (1993 [1903]): *Spol in značaj*, Ljubljana (zbirka *Analecta*).

ZAVRATNIK ZIMIC, Simona (1998): *Pogovori s koroškimi Slovenci: o etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi*, Celovec, Ljubljana, Dunaj.

ZAVRATNIK ZIMIC, Simona (1998 a): *»Manjšina-večina-matica«*. Podobe istovetnosti in tujosti (med Slovenci na avstrijskem Koroškem), v: *Razprave in gradivo*, Ljubljana, str. 131–144.

ŽIŽEK, Slavoj (1982): *Zgodovina in nezavedno*, Ljubljana.

ŽIŽEK, Slavoj (1987): *Jezik, ideologija, Slovenci*, Ljubljana.

Simona Zavratnik Zimic

POGOVORI S KOROŠKIMI SLOVENCMI. O ETNIČNI IDENTITETI, SLOVENŠČINI, DVOJEZIČNI VZGOJI IN SAMOPODOBI¹

V 'Pogovorih s koroškimi Slovenci', skušamo povedati nekaj besed o etnični identiteti in njenih manifestativnih oblikah, kot le-te nastajajo in se oblikujejo v slovenski etnični skupini na južnem Koroškem. Tematika identitete je gotovo eno tistih zanimanj, ki mu gre v današnjem času velika mera pozornosti, na kar kažejo številne raziskave v družboslovju. Velika aktualnost tovrstne problematike nas ne bi smela presenečati. Problem samoprepoznavanja, iskanja osebne in mnogih skupinskih identitet, ima v moderni dobi za posameznika še posebno težo. Nenazadnje gre za iskanje življenjskega smisla v vprašanjih kot: Kdo sem? Kdo naj bi bil? Zakaj je moja podoba o sebi drugačna od tiste 'družbene'? Kdo smo 'mi', kdo so 'oni'?

Oblikovanje (nastajanje, spreminjanje, izginjanje) etnične identitete je tako široko zastavljeno vprašanje, da ga ni moč skromno predstaviti, še manj korektno analizirati, v enem samem tekstu, ne glede na njegovo teoretično ali aplikativno naravo. Zato smo naše zanimanje usmerili v predstavitev nekaterih relacij, ki se v tem primeru kažejo kot bistvene. Slovenska identiteta na avstrijskem južnem Koroškem ima temelje v dvojezični socializaciji, lomi pa se ob jezikovni in etnični samopredelitvi oziroma samopodobi. Podobe istovetenja so tako etnične ali jezikovne, oziroma, kar je najpogostejše, sovpadanje obojega.

Preden bomo v tekstu strnjeno prikazali nekatere značilnosti slovenske identitete in tudi probleme, ki jih je v tej zvezi moč identificirati, je prav, da povemo nekaj o namenu, ki smo ga zasledovali, ko je ta tekst nastajal. Izpostaviti gre predvsem dva cilja: Prvi je, ujeti del občutenja etnične pripadnosti slovensko govorečih koroških Slovencev ter drugi, zanimajo nas predvsem osebna občutenja sogovornikov, etnična samopodoba kot dinamična sestavina vsakdanjega življenja. Bistvena bi bila sledeča spraševanja: Kako 'funkcionira' slovenska identiteta v različnih vsakodnevnih situacijah; kdaj je le-ta lahko konfliktna; kdaj bolj in kdaj manj zaželen; kdaj ovira ali breme; kako različno je doživljanje 'biti Slovenec' v različnih

predelih Koroške in kako je 'situacijsko pogojeno'.

Metode: polstrukturirani intervjuji in 'opazovanje z udeležbo'

Nedvomno najoprijemljivejša metoda, ki lahko nudi odgovore na tako postavljena vprašanja, je delo na terenu. V pogovorih z

1 Mohorjeva založba, Celovec - Ljubljana - Dunaj, 1998; prevod povzetka v nemščino: dr. Pavel Apovnik; izdajatelj: Krščanska kulturna zveza, Celovec in Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Celovec.

2 Knjižica 'Pogovori s koroškimi Slovenci. O etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi' je nekoliko preoblikovana in dopolnjena verzija diplomske naloge 'Etnična identiteta pri koroških Slovencih', s katero sem leta 1995 diplomirala na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Pri nastajanju prvega teksta, za katerega je dobesečno bilo 'treba iti po material na teren', je pomembno sodelovalo precej posameznikov in institucij. Zlasti mentor dr. Stane Južnič in somentor dr. Miran Komac s Fakultete za družbene vede ter dr. Marija Makarovič, tedanja strokovna vodja Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik iz Celovca. Diplomsko raziskavo sta finančno podprla Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik in Krščanska kulturna zveza v Celovcu ter Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo v Ljubljani.

našimi sogovorniki smo uporabili polstrukturirane intervjuje, ob tem pa smo skušali kar najbolje opazovati kontekst koroškega vsakdanjika in hkrati dati pripovedovalcem možnost vpletanja širših individualnih zgodovín, ki so pomemben referenčni in analitični okvir interpretativnem delu raziskave. Terensko delo pravzaprav edino nudi pristen stik s samim življenjem, kar je pri takih raziskavah pravzaprav najpomembnejše. Metoda opazovanja z udeležbo temelji na aktivni participaciji, stiku in sobivanju z ljudmi in kulturo, ki je predmet raziskovanja³.

Intervjuje smo opravili na področju treh južnokoroških dolin, kjer avtohtono biva slovenska etnična skupina, v Podjuni, Rožu in Žilji. Časovni razpon terenske raziskave obsega obdobje treh mesecev - junij, julij in avgust 1995, ko so bili pogovori opravljeni. V intervjujih je sodelovalo 51 pripovedovalcev, pri čemer je pri nekaj pogovorih sodelovalo več oseb, ponavadi predstavniki treh generacij ali vsaj staršev in otrok. Kriteriji pri izbiri sogovornikov so bili geografska razporeditev, spolna, starostna in izobrazbena struktura.

Pri regionalnem ključu smo si prizadevali za enakomerno zastopanost. Iz Podjune je sodelovalo 23 intervjuvancev, od tega 8 moških in 15 žensk; iz Roža je intervjuvancev 16, 8 moških in 8 žensk; iz Zilje pa 12, od tega 9 moških in 3 ženske. Glede na spolno strukturo je razmerje uravnoteženo, 25 moških in 26 žensk. Starostna sestava je različna, najnižja meja je letnica rojstva 1975, zgornje meje nismo določali. Po opravljeni raziskavi ugotavljamo, da so najstarejši pripovedovalci rojeni okoli leta 1910. Tudi izobrazbena struktura je močno različna in obsega domala vse stopnje šolanja, od glavne šole, poklicnih šol, gimnazije do višje in visoke izobrazbe.

Trajanje intervjujev je bilo precej različno, od 45 minut pa vse do dveh ur in tudi več, ko se je uradni pogovor prevesil v neuradnega. Vse intervjuje smo opravili v slovenščini, največkrat so intervjuvanci govorili rožansko, podjunsko ali ziljsko narečje oziroma lokalne govore. Nekaj intervjuvancev je govorilo knjižno slovenščino. Večino intervjujev smo zapisovali, le redke smo posneli. Vzrokov, da smo se odločili za zapisovanje in nismo vztrajali pri snemanju, je vsaj nekaj. Od občutljivosti teme in zato večje pripravljenosti pripovedovanja brez magnetofonskega traku do prisotnega strahu pri izrekanju nacionalne in jezikovne pripadnosti ter skrbi za anonimnost

podatkov. Nenazadnje pa je bila prisotna neka mera negotovosti tudi zaradi neznanosti raziskovalke.

Raziskovalna vprašanja

Ožji predmet, ki mu v tem tekstu posvečamo pozornost, je etnična/narodna identiteta, kot se le-ta oblikuje v procesih socializacije. Subjekt našega zanimanja je slovenska manjšina na avstrijskem Koroškem, izpostavljamo pa proces oblikovanja identitete in proces socializacije, kjer se to "dogaja".

Osrednje vprašanje, ki ga zastavljamo, bi bilo naslednje: *Kako se oblikuje etnična/narodna identiteta pri pripadnikih slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem in kateri dejavniki so za kontinuiteto slovenske identitete najpomembnejši?* Rezultati pa bi morali dati del odgovora na vprašanje: *Kakšne so perspektive slovenske identitete na Koroškem?*

Tako zastavljeno vprašanje je nedvomno preambiciozno. Torišča našega zanimanja smo v tekstu usmerili v prikaz štirih relacij, ki bi lahko prispevale k odgovoru na vprašanje, kako "nastaja" slovenska etnična identiteta. Zanimajo nas:

1. Proces (dvojezične) socializacije, s čimer mislimo na vzgojo v maternem jeziku - v procesu, ki se začne v najbolj intimni instituciji, to je družini ter nadaljuje v vse bolj formalnih ustanovah, pa naj gre za vrtec, šolo, podjetje, politično stranko itd.
2. Jezikovna opredelitev, kjer ima veliko vlogo samo dožemanje in vrednotenje materinščine, nadalje njena raba in 'uporabnost' ter seveda znanje slovenščine.
3. Istovetenja in neistovetenja na relaciji manjšina - večina - matica. Tukaj gre ta trikotnik, kjer se oblikujejo različni odnosi med tremi dejavniki. Manjšina tako tvori različne vrste relacij do večine (najmočnejša vez je državljanstvo, politične svoboščine in ekonomska moč), matice (vez je emocionalna, to je etnična pripadnost) in tudi znotraj same manjšine, kjer smo priče pluralnosti odnosov.
4. Etnična samopodoba ali tudi samoopredelitev, ki pravzaprav podaja vpogled v spekter samopodob naših sogovornikov. Ti so po lastnih življenjskih izkušnjah postavljali sebe in druge v podobe 'biti Slovenec' na avstrijskem Koroškem.

V pogovorih s koroškimi Slovenci smo skušali pozornost nameniti vidiku, ki bi bil zajet v vprašanju: kaj se dogaja znotraj

manjšine. Tako sledimo Komacevi tezi (1987, 1990) o manjšini kot subjektu lastnega razvoja, pri čemer manjšina ni statična tvorba, temveč ima lastno logiko razvoja, ki jo pogojujejo vplivi države, v kateri biva, odnosi z matico in lastna politična ter druga dejavnost. Menimo, da je vsaka etnična manjšina 'nekaj posebnega' in unikatnega, zaradi česar je potrebno govoriti o lastni subjektiviteti. Razlikuje se namreč tako od večinskega kot matičnega naroda, čeprav z obema deli nekatere skupne elemente. Zaradi vplivanja dveh različnih kulturnih sistemov pa nastane unikatnost manjšine.

To kar se mi zdi zlasti pomembno izpostaviti, je dejstvo, da se je na osnovi metode terenskega dela, tako formalnih kot neformalnih intervjujev, skozi pripovedovanja naših sogovornikov pisal temeljni del knjige. Intervjuvanci tako podajajo projekcijo koroškega vsakdana skozi najobčutljivejše teme tega prostora in časa: dvojezično socializacijo, možnostjo uporabe slovenskega jezika, etnično samopodobo in nenazadnje etnično identiteto. Slednji družbeni konstrukt predstavlja orientacijsko točko v posameznikovem življenju in prav zato vključuje njegove najintimnejše in najpomembnejše vsebine.

1. Dvojezična socializacija: vzgoja od domačega praga, pa naprej v šolo...

Temeljni socializator dvojezičnosti je družina, vsi drugi so manj pomembni. V koroškem kontekstu to pomeni vzgojo v slovenskem jeziku. Gre za dva modela, od katerih eden favorizira dvojezično vzgojo, drugi enojezično slovensko vzgojo, ki naj traja do vstopa v šolo.

Kateri koli od teh modelov pomeni zavestno odločitev staršev za učenje slovenščine. Stik otroka z okoljem zunaj družine, ponavadi s skupinami vrstnikov, je praviloma stik z drugo kulturo. Tu 'se lahko obrne v nemško stran', saj ima dominantna kultura večjo moč že s tem, ko vsi vrstniki govorijo nemški jezik, slovenski je prejši posebnost. Upoštevati moramo okolje, ki je lahko popolnoma nemško do skoraj popolnoma slovensko.

Posebno vprašanje je, kaj se dogaja s slovensko identiteto v etnično mešanih zakonih. Splošna tendenca, ki jo opažamo pri mešanih zakonih je, da ti v večini primerov pomenijo pot v nemško enojezičnost, pri čemer pride posledično do identifikacije pripadnika manjšinske

skupine z dominantno skupino. Prevladuje mnenje, da ima slovenska identiteta večjo možnost nadaljevanja, če je mati Slovenka. Mati je tista, ki je več z otroki in ki naj bi jih naučila slovensko. To lahko povsem drži, čeprav gre v prvi vrsti za neke druge karakteristike, ki odločajo, ali se bo v družini govorilo slovensko. Najbrž ni mogoče pojasnjevati ohranitve slovenščine s takšnimi družinskimi vzorci kot denimo patriarhalen vpliv očeta Slovenca ali tradicionalna zadolženost slovenske matere za dvojezično vzgojo, čeprav je tudi to lahko res. Dvojezičnosti vsekakor ni brez zavestne odločitve in trdega dela zanjo.

Največje možnosti za razvoj slovenske identitete so v primarni socializaciji, vsekakor prej, preden stopi posameznik na pot institucionalne 'obdelave', ki se prične z vrtcem in šolo ter se kasneje celoživljenjsko nadaljuje v vseh drugih ustanovah.

Naloga šole je naučiti knjižni jezik in tako 'preseči zgolj' narečno obvladovanje slovenščine. Zaradi skopo odmerjenega časa se jezika ni mogoče naučiti v šoli, če ni predhodnega znanja iz družine. Odločilnega pomena je in odnos učiteljev do slovenskega jezika. Ni vseeno, če je učitelj slovenščine slovenskega porekla ali ne. Drugi problem so prijave k slovenskemu pouku.

Cerkev je pomembna za velik del Slovencev, njen vpliv pa je v primerjavi s preteklostjo manjši. Vpliv izgublja pri mladini in tistem delu Slovencev, ki so politično levo usmerjeni. Še vedno pa ni Slovenca, ki bi cerkvi oporekal pomen in zasluge za slovenski jezik. Opozoriti velja še na regionalni vidik. V Zilji ima verska dejavnost pomembnejšo vlogo pri prezentaciji slovenstva kot drugje, saj je cerkev eden redkih javnih prostorov, kjer se slovenščina sploh govori.

Vsi drugi mediji oblikovanja slovenske identitete so v primerjavi z doslej navedenimi manj pomembni. Če osnove ne dajo družina, šola in morda še cerkev, je ne morejo niti politične ali kulturne organizacije ali denimo slovenski mediji.

Manjšinske organizacije, tako politične kot kulturne, so za manjšino življenjskega pomena. Brez kulturne dejavnosti bi slovenska manjšina izgubila velik del lastne subjektivitete. Ena ali več osrednjih političnih organizacij - skupno predstavništvo ali politični pluralizem znotraj manjšine - je eno najbolj diskutabilnih in aktualnih razpravljanih. Intervjuji kažejo, da prevladuje težnja po skupnem predstavništvu, ki ne bi bilo levo ali desno politično orientirano. Kritika

intervjuvancev k delovanju političnih organizacij je zelo ostra.

Gospodarske samostojnosti slovenske manjšine takorekoč ni, zato tudi redka slovenska podjetja ne morejo imeti bistvenega vpliva na slovensko identiteto. Lahko vplivajo na večje občutenje pripadnosti 'slovenstvu' pri tistih, ki so v slovenskih podjetjih zaposleni. Nekaj tega je zaslediti v Celovcu.

Mediji pomenijo možnost poročanja o lastni dejavnosti, prav tako pa tudi sporočanja prisotnosti, kar je pomembno za samo manjšino kot tudi za njene odnose z večino. Za slovensko identiteto so pomembni predvsem zaradi knjižnega jezika, ki se na ta način uči in utrjuje.

Stiki s Slovenijo so pomembni zaradi občutka istovetnosti, kar pa gre relativizirati. Istovetnost je jezikovna in kulturna, ne pa tudi denimo politična.

Nekateri elementi, ki jih nismo posebej izpostavili, a so se izkazali za pomembne s strani sogovornikov, so psihološke narave; gre predvsem za osebnostne lastnosti.

Posameznik pa seveda ni zgolj objekt, v katerega družba izrisuje ustaljene vzorce, ki so v takih primerih praviloma večinski. Poleg tega, da individuum zavestno selekcionira vplive iz okolja, tudi sam proizvaja lastne vzorce in jih posreduje v družbeni prostor. Tako prihaja do dvosmerne komunikacije, kar je za manjšinske skupine izredno pomembno. Brez izmenjave informacij namreč ni možna komunikacija med različnimi etničnimi skupinami. Podajanje informacij o sebi in s tem opozarjanje nase pomeni prisotnost 'druge', 'manjše', 'manjšinske' etnične skupine, kar bi se moralo avtentično odlikovati v čim širšem spektru družbenega življenja.

2. O jeziku: Kdaj slovensko, kdaj nemško...

Gotovo najpomembnejši dejavnik komunikacije je jezik. Jezikovna in narodnostna opredelitev sta se pokazali za ključni vprašanji istovetenja s slovensko etnično skupino.

Pri jezikovni opredelitvi dobimo pričakovano sliko; nemščina je jezik javne rabe, slovenščina vse bolj dobiva status zasebne ekskluzivnosti. Da je komunikacija na Koroškem determinirana z močjo, vidimo v opisih naših pripovedovalcev. Slovensko govoriš doma ali v dobro poznanem krogu; nadalje, če za sogovornika veš, da je Slovenec; ko gre za emocionalno vezanost na slovenščino kot

prvi govorni stik ali kot provokacijo. Nemščina je jezik javne rabe, pri čemer bi lahko navedli dve 'pravili'; prvo je, da govoriš nemško, če nekoga ne poznaš in drugo, nemško govoriš vedno, ko je prisoten nekdo, ki ne zna slovensko.

Opažamo, da na rabo jezika vpliva več dejavnikov, med njimi najopaznejše generacijske razlike (slovensko govori predvsem starejša in srednja generacija, mlajša manj); nadalje znanje slovenskega jezika (skopo znanje, neobvladovanje strokovnega izrazoslovja in novih besed) ter vpliv okolja (pretežno slovensko ali pretežno nemško okolje vpliva na možnost ali nemožnost govoriti slovensko). Posebno vlogo pri oblikovanju jezikovne kulture ima šola. Slovenščina je imela, razen pri nacionalno osveščenih učiteljih, vlogo postranskega predmeta, s katerim učitelji niso imeli posebej resnega namena. Tako izjave intervjuvancev kot številna druga evidenca pa kaže, da je bila šola v koroški zgodovini eden osrednjih faktorjev germanizacije.

3. 'Manjšina - večina - matica': Slovenci - z jezikom in kulturo

Nekako še najbližje tistemu pogledu, ki smo ga zastavili v vprašanju 'Kakšni procesi se dogajajo znotraj manjšinske etnične skupine?' smo prišli v tistem delu teksta, kjer skušamo analizirati vsaj nekatere vidike drugačnosti ter podobnosti, tujosti in istovetnosti. Zanimali so nas odnosi med manjšino in večino, manjšino in matico ter znotraj manjšine - v smislu vzorca 'mi - oni'. Zlasti slednji so temeljnega pomena za vprašanje perspektiv slovenske identitete.

Odnosi med večino in manjšino so skoncentrirani okoli dveh ključnih problemov, to sta multikulturalnosti in dvojezičnosti ter konfliktnih situacij, ki iz tega izvirajo. Dvojezičnost je v perspektivi intervjuvancev ocenjena pozitivno, kljub dejstvu, da so Slovenci tako ali tako dvojezični. O multikulturalnosti so stališča različna. Kot pozitivna je ocenjena pod pogojem, da ne pomeni izgubo lastne kulture.

V odnosih med manjšino in matico je istovetenje s slovenstvom prisotno v narodnem oziru, jeziku in kulturi, ni pa istovetenja z državo Slovenijo ali še manj z

3 Več o tem npr.: Minich: Socialni antropolog o Slovencih, Uvodna beseda avtorja, Ljubljana, 1993.

bivšo jugoslovansko državo. Koroški Slovenci so Slovenci, s slovensko kulturo in jezikom, ki živijo v Avstriji.

Predsedke in stereotipe znotraj manjšine smo analizirali na nivoju jezika, ki je najpomembnejši element za kategorizacijo 'drugih'. Negativne podobe tujosti so najizrazitejše pri oznakah etničnih skupin - v koroškem kontekstu se pojavljajo oznake 'čuš', 'vindišar' in 'nemčur'.

Stereotipi se pojavljajo nadalje pri etnično mešanih porokah, dasiravno gre tovrstne predsodke relativizirati v smislu pogostosti in intezivnosti. Precej izrazita podoba tujosti znotraj manjšine je povezana z regionalno neenakostjo. Zlasti pri Ziljanih so občutki odmaknjenosti, ki ni zgolj geografska narave, precej pogosti. Velika večina pripovedovalcev se je omejila od ekstremov, pri čemer zlasti 'nihalci med kulturama'⁴ vidijo ekstreme na slovenski in nemški strani.

4. O etnični samopodobi: Kdo sem? Kako se predeljujem?

V tem razdelku se v veliki meri navezujemo na raziskavo avstrijskih avtorjev 'Dvojezičnost in identiteta'. Po vzoru tega modela smo tudi mi razdelili opravljene intervjuje v več skupin, ki jim je skupna stopnja vztrajanja pri etničnih tradicijah.⁵ Biti Slovenec pomeni različne stvari. Za zavedne Slovence, ki so politično aktivni, pomeni aktiven boj za manjšinske pravice. Za zavedne Slovence, da vsestransko podpirajo zahteve manjšine. Posebej gre obravnavati skupino Slovencev, ki slovensko pripadnost povezujejo s pravico 'govoriti slovensko', se pa popolnoma odrekajo politični aktivnosti. Celo proti politiki so. Antipatija do politične dejavnosti se je pojavila predvsem v generaciji starejših Slovencev. Morda gre iskati vzroke prav v njihovi starosti, namreč v dejstvu, da so doživeli že kar nekaj menjav različnih političnih režimov. Opazili smo tudi, da živijo v tistih delih južne Koroške, ki so v veliki meri slovensko govoreči. Večinoma niso znali nemško, dokler niso šli v šolo ali jih je k temu prisilil nacističen režim. Nihalci med kulturama svoje etnične pripadnosti povečini ne definirajo natančno. Ali odgovarjajo na nivoju jezika ali s pripadanjem obema kulturama. Politično dejavnost zavračajo, ker je ta povezano z ekstremi na eni in drugi strani. Na splošno jih politika ne zanima. Skupina vindišarjev se opredeljuje za Korošce. Vsi na Koroškem rojeni so Korošci, so nam povedali, tako Nemci kot Slovenci. S starši

so praviloma govorili 'vindiš', kar pojmujejo kot narečje, ki ima več opraviti z nemščino kot slovenščino. V javnem življenju govorijo nemško, slovensko le, če so slovensko ogovorjeni. Nedvomno množična je skupina asimilirancev, ki ne čutijo nobene istovetnosti s slovenstvom. Kot je pokazala raziskava 'Dvojezičnost in identiteta', so asimiliranci večidel nekdanji kmečki in delavski proletariati, ki je svojo življenjsko eksistenco iskal v industriji.

Nekaj sklepnih razmišljanj

Navkljub spremenjeni etnični sestavi - seveda na račun 'tanjšanja' slovenskega prebivalstva - je realno ugotoviti, da se je slovenska identiteta na južnem Koroškem vendarle ohranila. Asimilaciji so bili bolj podvrženi obrobni kraji; denimo Labodska dolina ter Zilja, ki je tudi že skoraj popolnoma ponemčena. Bolj ali manj strnjena naselitev Slovencev je prisotna v Rožu in še najbolj v Podjuni. Na splošno bi lahko rekli, da se število nenehno zmanjšuje, da pa vendarle ostaja in se ohranja neke vrste 'kritična masa' slovenskega prebivalstva v nekaj naseljenih jedrih. Ta jedra so - po naših opažanjih - izključno podeželska. Prav ta pa nudijo možnost nadaljevanja in ohranjanja slovenstva.

Ena bistvenih komponent modernih družb je sposobnost obvladovanja družbenega prostora skozi komunikacije. To velja tako za celotne družbe, njene podsisteme, institucije in posameznike. Manjšina pri tem ni nobena izjema. Nasprotno, zelo pomembno je, da razpolaga z dobro vzpostavljeno komunikacijsko mrežo. Ta ji namreč omogoča konsistentno samopredstavljanje v družbenem prostoru. Komunikacijska mreža mora biti zlasti dobro organizirana znotraj same manjšine, kjer je pomembno imeti dostop do informacij. Te pa naj bi bile v enaki meri prezentirane večinski etnični skupini kot tudi matični družbi. Dolgoročno naj bi bila zagotovljena dvosmernost komunikacij, to pomeni med manjšino in večino ter po drugi strani med manjšino in matico. To je nedvomno ena od poti vplivanja manjšine na večino oziroma na oblikovanje javnega mnenja v večinski družbi.

Govoriti o etničnih identitetah na južnem Koroškem pa ne pomeni samo izredno pestrega etničnega kontinuuma znotraj slovenske etnične skupine, temveč pomeni tudi izredno visoko prezentnost pojava

'negativne' identitete, kar je opazno tako pri slovenski kot nemški etnični skupini. Družbena identiteta je oblikovana po poti negativne omejitve od drugih. Ta pot definiranja 'sebe' ali 'nas' gotovo ni edina možna na območju stika dveh etnij, zato menimo, da je za obe etnični skupini pomembno preseganje tako postavljene 'jaz-podobe'. V enaki meri kot za medetnične odnose na južnem Koroškem to velja tudi za samo slovensko etnično skupino, ki je notranje polarizirana. Ločevanje po kriteriju jezika in iz tega izvirajoča negativna identiteta imata zgodovinske vzroke. Slovence je doletelo ločevanje po kriteriju jezika - na 'Nemcem prijazne Slovence' in 'nacionalistične Slovence'. Slovenska identiteta, definirana v takšnem razlikovanju, je le težko funkcionalna. Tako se je identiteta zavednih Slovencev pravzaprav morala oblikovati v negativni definiciji, torej z omejitvijo od 'Nemcem prijaznih Slovencev'. Nič drugače ni bilo z 'drugo stranjo', torej z tako imenovanimi 'vindišarji', ki so svoje, nedvomno slovensko poreklo, zakrili z dejavnostjo proti slovenski etnični skupini.

4 Več o kategoriji 'nihalcev med slovensko in nemško kulturo' glej v: 'Zweisprachigkeit und Identität', Drava, Slovenski znanstveni inštitut, Celovec. Gre za skupino avstrijskih avtorjev, nosilcev študije 'Dvojezičnost in identiteta', ki je potekala na Larcher, Brunner, Jurič, Egger, Boeckmann.

5 Rezultati obeh raziskav so pravzaprav zelo podobni; nekaj je odstopanj, in še to bolj zaradi metodologije raziskave, kot pa vsebinskih odklonov.

Viri in literatura:

- BOECKMANN, Klaus - Brge (1988): *Stereotype und Typen*. v: *Zweisprachigkeit und Identität*, str. 81-104, Drava, Klagenfurt.
- EGGER, Mariola. (1988): *Sprachliche Konstruktion von Fremdheit*. v: *Zweisprachigkeit und Identität*, str. 105-124, Drava, Klagenfurt.
- GOMBOS, Georg (1988): *Sprache zwischen Schicksal und Wahl*. v: *Zweisprachigkeit und Identität*, str. 125-152, Drava, Klagenfurt.
- JURIČ, Marija (1987): *Implikacije večinsko - manjšinske problematike na Koroškem glede na specifičnost po spolu*, v: *Razprave in gradivo* 20, str. 201-221, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- KEIN EINIG VOLK VON BRÜDERN (1982): *Studien zum Mehrheiten-/Minderheitenproblem am Beispiel Kärntens*, Arbeitsgemeinschaft Volksgruppenfrage, Wien.
- LARCHER, Dietmar (1988): *Die unteren Sieben Achtel des Eisbergs*, v: *Zweisprachigkeit und Identität*, str. 221-235, Drava, Klagenfurt.
- MERKAČ, Franc in JURIČ, Marija (1984): *O vaškem vsakdanu*, Drava, Celovec.
- MINNICH, Robert G. (1993): *Socialni antropolog o Slovenci*. Zbornik socialnoantropoloških besedil, Ljubljana: Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI, Amalietti, Ljubljana.
- MOSCOVICI, Serge (1979): *Sozialer Wandel durch Minoritäten*, Urban und Schwarzenberg, München - Wien - Baltimore.
- PEČAUER, Marko (1990): *Koroški Slovenec: kulturno razklana osebnost?*, v: *Antropološki zvezki* 1, str. 259-270, Ljubljana.
- PRIESTLY, Tom (1994): *Strategien zur Entschuldigung des Unentschuldbaren*, v: *Steirische Slowenen: Zweisprachigkeit zwischen Graz und Maribor*, str. 119-136, Alpen Adria Alternativ, Graz.
- REITERER, F. Albert (1996): *Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung*, Drava, Klagenfurt.
- LIŠKA, Janko (ur.) (1984): *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*, ČZDO Komunist Ljubljana in Drava Celovec.
- STREGAR, Janez (1998): *Identiteta in manjšina, zavest in odnosi z matiko*, v: *Koroški vestnik*, srt. 43-50, Ljubljana.
- SUSIČ, Emidij; SEDMAK, Danilo (1983): *Tiha asimilacija. Psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja*, Založništvo tržaškega tiska, Trst.
- TAJFEL, Henri (1984): *Intergroup relations, social myths and social justice in social psychology*. v: *The social dimension*, str. 695-7715, Maison des Sciences de l'Homme and Cambridge University Press.
- ZAVRATNIK, Simona (1995): *Etnična identiteta pri koroških Slovencih*, diplomatska naloga, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- ZAVRATNIK ZIMIC, Simona (1998): *Pogovori s koroškimi Slovenci: o etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi*, Mohorjeva založba, Celovec - Ljubljana - Dunaj.
- ZWITTER, Fran (1970): *Etnične in družbene osnove koroškega vprašanja*, v: *Pleterski, Ude, Zorn: Koroški plebiscit*, str. 7-36, Slovenska matica, Ljubljana.

Pogovor z dr. Vilkom Novakom

DELAL SEM ZA DVE STROKI IN ŠE ZA FAKULTETO

V okviru rednih snemanj portretov znanstvenikov, ki jih izvaja Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU, je bil leta 1992 posnet tudi razgovor s prof. dr. Vilkom Novakom. Vprašanja je pripravil in zastavljal dr. Milko Matičetov, intervju pa je posnel dr. Naško Križnar.

Ob visokem jubileju dr. Vilka Novaka objavljamo ta zanimiv intervju tudi v Glasniku SED.

Pogovor z dr. Vilkom Novakom, 4. - 21. 2. 1992., sprašuje: Milko Matičetov

Milko Matičetov: Na vprašanje trikraljevskih kolednikov: »Gospod Kralj, kje ste pa vi doma?« je naš Vilko Novak lahko rekel: »Jaz sem tam doma, kjer sonce gor gre.« In za svoje širše gnezdo ne glede na to, da je doma iz Beltincev, da je rasel v Bogojini, razglša vse Prekmurje. S to deželo, kjer nam, drugim Slovencem, »sonce gor gre«, ki ni samo izhodišče njegovih neštetihi spisov, tudi literarnih, znanstvenih z vseh mogočih področij: zgodovinskega, literarnozgodovinskega, narodopisnega, jezikoslovnega, in drugih področij, je Novak že kot dijak in potem študent in profesor seznanjal kulturne delavce in pisatelje, ki so ga obiskali, ki jih je po naključju srečal kje na »prekmurskih kolnikih« ali pa jih je celo nalašč popeljal tja. Vsem je bil nepozaben Ciceron. Ali bi k temu imel mogoče sam kaj povedati?

Vilko Novak: Če bi govoril o takih (posameznikih - op. p.), ki sem jih tam srečal, je glavni pravzaprav moj rojak s Cankove, dr. Avgust Pavel, s katerim sem se prvič srečal, ko sem bil še otrok, nekje v drugi gimnaziji. Potem pa sem leta 1928 iz madžarsčine prevedel njegovo razpravo, /.../ ki je bila čez nekaj let objavljena v Etnologu. Od takrat naprej sva deloma hodila po Prekmurju, deloma v Soboti pisala zagovore, ko so me javno obtožili upora proti madžarski državi leta 1941 ... No, z njim me je vezalo dosmrtno prijateljstvo in njegovih sto in nekaj dopisov čaka na izdajo. Drugi tak je bil /.../ France Marolt. On pa je sam mene poiskal; nekega vročega poletnega julijskega dne 1939 /.../ Seznanil sem ga z beltinskimi plesi /.../, z njim pa sva se še srečevala; morda veš, v neki ekipi, v kavarni Union, ko ga je Orel vabil k sebi. /.../ Takih srečanj je bilo več in ko si rekel »na kolnikih«, si mislil na Juša Kozaka. Juš Kozak je bil v sedmi in osmi, deloma tudi že v šesti gimnaziji na Poljanah v Ljubljani moj profesor. Prišel pa je na povabilo Miška Kranjca tam leta 1933 v Prekmurje, ustavil se je tudi v naši hiši, a mene ni našel doma. Pustil mi je listek, sprejeli pa so ga moja mama in moj ujec, ki ga je (Kozak - op. p.) - in tudi razpoloženje v hiši - opisal v svoji knjigi Za prekmurskimi kolniki.

Vilko Novak med razgovorom z Milkom Matičetovim, na video posnetkih Naška Križnarja (21.2.1992). Shranjeno v Zbirki vizualne dokumentacije Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU, št. 204. Fotografije z ekrana: Igor Lapajne (ZRC SAZU)

/.../ No, tak sobesednik o Prekmurju, lahko rečem, je bil tudi arhitekt Jože Plečnik, ki je prišel tam nekje leta 1924 prav v našo hišo – jaz sem namreč stanoval v župnišču zraven stare cerkve, pa tudi zraven nove, katere gradnjo sem potem spremljal od začetka do konca. In sem bil zato od leta 1927, ko sem začel hoditi v osmo gimnazijo, zveza med Bogojino, med Bogojančani, zlasti med župnikom, in med Plečnikom. /.../ Pred kratkim pa je v Zagrebu umrl Milovan Gavazzi, za katerega se spominjam, da smo, /.../ ko je bil kongres etnologov Jugoslavije, bili na Pohorju, /.../ pa tudi v Prekmurju, ki so ga vsi željno pričakovali. /.../ No, zvečer smo se v temi ustavili in sem Gavazzija, Brataniča, Filipoviča, Rusića, morda je bil še kdo, peljal, da smo stoječki po prekmursko in po kajkavsko tam v kuhinji pozdravili moje ljudi, pa pojedli kos kruha, najbrž domačega ... Gavazzija sem pa samega peljal v kamro ali »špajzo« in mu pokazal stare prekmurske lonce in stare naprave, saj si je on to posebej zaslužil. /.../ Ja, še en takle sijajni spomin; no, tukaj imam celo sliko, profesor Rihard Weiss iz Zricha in Basla obenem je bil s svojimi nekdanjimi študenti in z nekaterimi starejšimi kolegi leta, to pa pomnim, 1959, na ekskurziji, ki sem jo jaz vodil. Šli smo od Prekmurja, pri Radgoni čez mejo, pri naši hiši so jedli sedeno mleko, to je sesedeno, torej kislo mleko, /.../ potem smo se peljali v Ptuj prenočevat in ko je že sonce zahajalo tam, kjer zate vzhaja, so vsi skočili z avtobusa, se hitro slekli /.../ in so se na moje veliko presenečenje kot žabe in goske in race, ki jih tam ni bilo, skopali pri murskem mostu v murski vodi. Potem sem jih peljal v Maribor. /.../ V Bogojini pa sem bil kot četrtošolček na gimnaziji res Cicerone nepozabnemu poznejšemu ustanovitelju gimnazije in študijske knjižnice na Ravnah dr. Francu Sušniku in njegovim kolegom. /.../

Milko Matičetov: Tvoj prekmurski rojak iz Polane je v enem svojih poznih literarnih del pripovedoval oziroma pisal, kako so mu »striči povedali«. V tvojem življenju pa so ujci igrali prav posebno vlogo. Ali je kaj takega, za kar bi lahko po občutku rekel, da se ti zdi pomembno za tvoje oblikovanje veselja do pisanja, ljubezni do Prekmurja ..., bi nam povedal kaj o svojem ujcu Bogojanskem?

Vilko Novak: To sem prej hotel dodati. /.../ Še nekdo je hotel priti (v Prekmurje – op. p.) deloma zaradi mojega ujca, deloma zaradi Plečnikove cerkve, in sicer dr. Ivan Prijatelj, moj profesor slovenske literature. /.../ Ja ..., ta moj ujec je bil sin kmeta Jožefa Baša, ki je bil ob koncu prejšnjega stoletja v Beltincih kot navaden, a pismen kmet, poverjenik Družbe svetega Mohorja iz Celovca. In je pridobil okrog sto naročnikov, več kot jih imajo v tej župniji danes. Bil pa ni samo širitelj, kot so imenovali vse poverjenike prekmurskega tiska, ampak je tudi poučeval branje. /.../ Bral pa je tako, kot naj

bi se knjižna slovenščina danes brala. /.../ No, in dokaz za to, da je njegov trud rodil sad, so bili izobraženci, ki so prišli iz te župnije. Pred tednom mi je ravnatelj Krečič prinesel kopije pisem, ni jih dosti, štiri ali pet, tega mojega ujca Ivana Baše. /.../ Jaz sem se čudil, kako je ta vaški župnik, o katerem bo Mohorjeva (založba - op. p.) letos izdala roman Jožeta Smeja s podnaslovom Psalmi vaškega župnika, pisal tako rekoč vsaj devetindevetdesetodstotno v knjižni slovenščini. Pa ni hodil v slovenske šole, niti en razred nikjer. /.../ O njem bi povedal samo to, da sta ga lepo okarakterizirala prej omenjeni dr. Franc Sušnik v svojih Prekmurskih profilih, ki so izhajali leta 1924 kot podlistki v Slovencu. /.../ Drug lep spomenik pa mu je postavil Juš Kozak v knjigi Za prekmurskimi kolniki. /.../ Ta človek je bil, kar je Sušnik dobro zadel, v nasprotju z Kleklom, ki je bil v gimnaziji njegov sošolec, vzor, rekel bi, neke britanske umirjenosti. On, kot Sušnik pravi, s svojim ljudstvom od daleč gleda dogajanje sveta, ne meša se vanj, ga le registrira. /.../ In še nekdo mu je z nekim namigom, sicer malo krivično, spomenik postavil: sam Miško Kranjec v svoji trilogiji o Rdečem gardistu, ko govori, kako je sklical narodni svet. On (ujec - op. p.) je bil med tistimi, ki so pod Madžari leta 1918 ustanovili narodne svete in se, čeprav v okviru najprej nekakšnega slovenskega kantona, izrekli za slovenstvo. /.../ To sem še hotel reči, ja, glavno, kar moram poudariti za svojo formacijo, /.../: ta človek (ujec - op. p.), z madžarskimi šolami, Sušnik pravi, je takoj po osvoboditvi Prekmurja, 1919, naročil poleg dnevnikov /.../ Dom in svet, /.../ do smrti leta 1931 še znanstveno revijo Čas, kjer sem jaz prvič srečal ime Karla Oštirja in naslov članka Sumerci in Akadijci. In sem to, se spomnim, v nedeljo popoldne, ko sem skrivaj odnesel to revijo tam izpod pulta, mozgal v Goricah. /.../ Tam nekje od druge gimnazije naprej sem skrivaj začel brati tudi ta Dom in svet. /.../ Tam sem se naučil literarne kritike, vedel sem, kdo je Koblar, vedel sem, kdo je Juš Kozak, in Pregla sem imel, lahko rečem, v malem prstu. /.../

Milko Matičetov: *Tukaj smo že slišali za srednješolske profesorje, slišali smo o Sušniku v Soboti, Koblarju, Jušu Kozaku ... ali se bi mogoče še koga hvaležno spomnil ...?*

Vilko Novak: Seveda. Moji profesorji so bili takšni kot sedaj skoraj stoletni Janko Orožen, Rudolf Pregelj ..., v Ljubljani je bil še eden, ki ga sošolci niso dojeli, jaz pa sem ga poznal iz Časa ali iz Doma in sveta, kjer je pisal o francoskih romanih, o šolstvu, vladi, državi, deželah Evrope ... in ko smo bili mi v osmi gimnaziji, je izdal knjigo, ki sem jo menda samo jaz poznal: Akademski poklici. /.../ To je bil dr. Lovro Sušnik, ki je v Slovenskem etnografu potem nastopil kot upokojenec Lovrenc Sušnik.

Milko Matičetov: *Ker so bili od univerzitetnih profesorjev na študiju v Ljubljani tvoji prijatelji tudi Kidrič, Oštir, Ramovš, Nahtigal, bi k temu morda še kaj dodal ..., mogoče še kaj iz tega univerzitetnega časa, kakšno anekdoto?*

Vilko Novak: O vseh teh štirih profesorjih sem v decembru za revijo Jezik in slovstvo, kjer so to z veseljem sprejeli, začel pisati spomine. /.../ O treh jih je objavilo Srce in oko. Naj povem, da mi je bil Kidrič nekako najbližji, saj sem se tudi jaz takrat začel ukvarjati

s staro (prekmursko) literaturo. Kidrič me je spremljal ves čas, tako rekoč do svoje smrti. On je tudi pospešil moj prihod in sploh dal pobudo za mojo univerzitetno kariero. Tudi z Ramovšem sva še pozneje imela stalne stike. Lahko samo rečem, da sem vesel, da so bili to moji profesorji, s katerimi se žal gotovo dolgo nisem mogel primerjati - ne zato, ker so bili začetniki slovenističnega študija v Ljubljani, ampak ker so bili res izredni tako kot ljudje kot tudi strokovnjaki.

Milko Matičetov: *Vsak se spomni svojega prvega greha - z grehom mislim tukaj absolutno prvo objavo. Katera bi bila tvoja?*

Vilko Novak: Absolutno prva ... je zdaj težko reči. Uvodnik v Prekmurske novine, to je bil tednik, seveda pisan v narečju, je izšel leta 1926, za vse svete, 1. novembra, in je imel naslov Vsi svéci. V njem sem skušal zajeti praznično, žalobno prekmursko razpoloženje za vse svete. Tisto leto sem v Slovenca tudi poslal, ampak ga nimam (shranjenega - op. p.), neki dopis o gimnaziji v Soboti. No, prvi moj večji nastop pa je bil sicer pod šifro, brez imena, ko sem bil v osmi gimnaziji in sem iz srbohrvaške francoske čitanke prevajal odlomke iz del francoskih pisateljev. Izšlo je kakšnih pet podlistkov. No, in isto leto, ko sem bil v osmi šoli, so pod mojim pravim imenom v Mladiki izšle - na to bi lahko bil ponosen, čeprav se mi ta izraz upira, ampak sem vesel, da se je to zgodilo pod Finžgarjevim uredništvom - moje prve pesmi. Potem jih je bilo še nekaj. Prvi moji, bi rekel, strokovni zapisi pa so izšli v božični številki Slovenca leta 1931. Tam sem na pobudo Stanka Vurnika, s katerim sva se seznanila najbrž že sredi leta 1928, ko sem prišel na univerzo, ali vsaj spomladi 1929 objavil prispevek Božič v Slovenski krajini, kakor smo takrat imenovali Prekmurje. /.../ Mimogrede, takrat sem se prvič srečal tudi z Nikom Županičem ... Tudi kasneje sva z Vurnikom stalno sodelovala. No, prvi resnejši nastop v znanstveni reviji je bil v Časopisu za zgodovino in narodopisje, tudi leta 1931, ko sem poročal o madžarski zgodovini sombothelske škofije, v katero je sodilo tudi Prekmurje. Dokler sem bil v Mariboru, do (druge svetovne - op. p.) vojne, sem s ČZN nato stalno sodeloval. Prvi moj tak znanstveni članek je bil sicer kratek, bil pa je o Košiču in Slomšku, ko se mi je posrečilo odkriti, da je Košič zajemal iz Slomškove knjige Blaže in Nežica v nedelski šoli. /.../ No, potem sem objavil svoje prve fililoške opombe, ki sem jih zapisal o Kūharjevem Narodnem blagu Vogrskih Slovencev in tam objavil tudi eno od Štrekljevih pisem: s poročili, najprej o Pavlovih pesniških zbirkah, o katerih sem sam mnogo pisal, sem nastopil v Domu in svetu, potem tudi v Slovencu. /.../

Milko Matičetov: *Tukaj si že omenil tvoje prvo srečanje z Vurnikom - v muzeju, ko si skušal, da bi bilo tudi tam, recimo z nošo, zastopano Prekmurje. Prav tako si omenil svoje srečanje z Županičem, ki se ni strinjal s poročilom v ČZN. Ali si kontaktiral še s kom ...?*

Vilko Novak: Z vsemi, ... največ z Jankom Glazerjem ... Najprej sem v Mohorjevem koledarju dvakrat pisal o srečanjih s pesniki in pisatelji. Videl pa sem, da se za to nihče ne zmeni, niti literarni zgodovinarji. /.../ Pisal sem tudi o Glazerju: o srečanju s Finžgarjem, Meškom ... Z Glazerjem sva bila tako rekoč vsak delovnik skupaj v

knjižnici. Jaz sem bil na realni gimnaziji, ta pa je bila nekaj sto metrov do tamkajšnje študijske knjižnice, kjer sem imel vse na voljo: imel sem prost dostop do knjig, revij ... /.../ Tam sem delal lahko od decembra leta 1933 do pomladi, recimo leta 1937. Tam sem pisal svoje članke, razprave, ne samo za ČZN, ampak tudi za kaj drugega. Seveda pa sva se z Glazerjem v njegovi sobi o vseh stvareh veliko pogovarjala; on mi je tudi razne stvari priporočal ali prosil ali naročil ... /.../ Baš je prihajal, kadar je bil v Mariboru. Baš je bil vzoren terenski delavec, ki je od Prekmurja do Kobanskega in Pohorja prehodil vse to severno slovensko ozemlje. Kadar pa je bil v Mariboru, je prišel h Glazerju, s katerim sta bila kot brata. In smo se tam pogovarjali ..., samo škoda, da si nisem vse zapisoval – ampak nikoli nisem vodil nekakšnega dnevnika, kot Angelos Baš na primer, škoda. Kaj šele, da bi snemal. Slišal sem vse, kar je doživel in videl na terenu, ne samo v Prekmurju, ampak tudi drugod. Tudi Baš je sodeloval s svojimi nasveti in kritikami pri mojih spisih. /.../ No, in tretji, ki je prav tako prihajal v omenjeno knjižnico ob določeni uri, /.../ je bil, zdi se mi, prvi urednik in izdajatelj, sicer pa stalni, dosmrtni predsednik Zgodovinskega društva v Mariboru. To je bil gospod prelat, kakor smo ga imenovali, dr. Franc Kovačič, doma iz Veržej, tudi dober poznavalec Prekmurja. /.../ On mi je že kot študentu poslal cel kup starih ČZN: »Saj boste tako nekoč naš sodelavec.« /.../ Torej, mi smo imeli zgodovinsko društvo, kjer sem bil jaz nekoč tudi tajnik ... /.../ Na drugi strani smo imeli tudi sestanke Jugoslovansko-češkoslovaške lige, katere predsednik je bil socialist, minister dr. Vekoslav Kukovec. /.../ Na mesec ali pa dvakrat na mesec smo imeli seje v tako imenovani kapelici, v resnični nekdanji kapelici, najbrž je še danes tako restavrirana, v mariborskem gradu. Tam smo pri prestah in pri kozarčku belega vina, štajerskega seveda, »sejali«, tako da je bila ta češkoslovaška-jugoslovanska liga zelo živahna. In to so bili edini taki družabni, in ne samo znanstveni sestanki, kot tam pri zgodovinskem društvu. /.../

Milko Matičetov: *K Etnologu pa si prišel šele pod Ložarjevim urednikovanjem. Se z Ložarjem osebno poznaš?*

Vilko Novak: Torej k Etnologu sem pravzaprav prišel s prevodom, že omenjene Pavlove razprave, ob kateri pa ni mojega imena, ker je izšla avtorizirano. /.../ Ložarja sem spoznal na enem od predavanj ... no, naj najprej omenim, kako smo študentje takrat živeli v Ljubljani. Na Miklošičevi cesti, tam, kjer je danes Holliday Inn, je stala skromna pritlična zgradba s podstrešjem in kletnimi prostori, v katerih so spali študentje. Stavba se je imenovala Akademski dom na (takrat) Miklošičevi cesti 5. V njej je bila tudi dvorana s slikami »nekega« Toneta Kralja. /.../ V tej dvorani so bila najrazličnejša predavanja, ki so jih prirejela študentska društva. In tako sem tam najbrž spoznal in prvič slišal govoriti Rajka Ložarja, ki je predaval o filmu kot umetnosti. /.../ Drugo tako predavanje me je seznanilo z Jankom Mlakarjem, znamenitim planinskim, gorniškim pisateljem, in Antonom Ocvirkom, mojim, /.../ kolegom na univerzi. /.../ No, Ložarja sem pa potem videval, bi rekel, skoraj vsak dan od leta 1930 naprej. Moja bodoča žena je

namreč stanovala v Ložarjevi hiši, kamor sem jo jaz med drugim hodil čakati. /.../ No, prav osebno pa naju je nekoč seznanil Orel, ko sem mu prinesel članek Apotropejske prvine v slovenskih ženitovanjskih običajih. In spominjam se, da je bil pri Orlu tudi Ložar, ki je članek pogledal in rekel: »A take stvari vas zanimajo.« Potem smo se z Ložarjem in Orlom skupaj udeležili tudi zgodovinsko znamenitega, nastopnega in, mislim edinega izvirnega predavanja Nika Županiča, jeseni, najbrž oktobra 1940. Jaz sem na to predavanje prišel kot profesor na gimnaziji v Kranju, Ložar je takrat za Županičem že prevzel v. d. ravnateljstvo muzeja, Boris Orel pa je bil še v banki. /.../ Potem pa se ne spomnim, da bi se z Ložarjem še kdaj srečala ... /.../ Za Orlo se pa ne spomnim natančno, kako sva se seznanila. Zdi sem mi, da mi je leta 1938 pisal v Kranj /.../ in da sva se domenila za sestanek v kavarni Evropa. Midva sva se tam, in ne v Unionu, ki je bilo nekakšno kulturniško zbirališče, nekajkrat sestala; najbrž zato, ker je bilo bolj mirno, ker je bilo manj ljudi in sva se pogovarjala. /.../ Z Orlom sva si potem tudi dopisovala. /.../

Milko Matičetov: *V Slovenskem etnografu si bil ti pravzaprav eden od stebrov in sva te z Orlom skušala tudi pridobiti, da bi pristopil kot tretji član uredniškega odbora. Pa, tale Novak se je zmeraj zmazal ...*

Vilko Novak: Ni se mi dalo, ne vem..., rekel bi, da morda nisem bil z vsem zadovoljen, kar je tam izhajalo. /.../ Po Orlovi smrti smo se sestali Matičetov, kot eden od urednikov Etnografa, profesor akademik dr. Ivan Grafenauer z Inštituta za slovensko narodopisje, Marija Makarovič kot nova v. d. v muzeju in jaz. Vse je bilo negotovo: kdo bo novi ravnatelj in s tem izdajatelj in tudi sourednik Etnografa. In smo naredili nekakšen dogovor, ki smo ga tudi zapisali – vsaka ustanova, tako fakulteta, akademija kot muzej, je imela svoj izvod, v katerem je bilo rečeno, da smo vsi slovenski etnologi ali etnografi ali narodopisci sodelovali pri Slovenskem etnografu in da želimo, ko bo imenovan nov ravnatelj, obenem tudi nov glavni urednik ali sourednik, da bodo v novem uredništvu soudeležene vse tri ustanove. To pa se ni zgodilo, ker novi ravnatelj tega ni upošteval. /.../ Tako sem jaz prenehal sodelovati z Etnografom in, ko sem zdaj gledal nazaj, sem nekeje začel spet sodelovati ob Gavazzijevi sedemdesetletnici. In sicer iz spoštovanja do Gavazzija, ker o njem nihče ni hotel in tudi mogel kaj napisati, sem se to odločil narediti jaz. /.../ Tako da sem potem nekaj časa sodeloval, vse dokler niso na Akademiji ustanovili Traditiones in sem prišel tja.

Milko Matičetov: *Jaz bi sedaj za intermezzo vprašal nekaj, kar je lahko tudi narodopisno ali etnografsko ali etnološko – sinoči mi je v tvoji bibliografiji obtičalo oko na naslovu Pomen narečja za ohranitev narodnosti v Prekmurju iz leta 1970. Ta spis /.../ me spodbuja k čudnemu vprašanju: v tradicionalnem ustnem izročilu sta v ravnotežju zastopana tako proza kot pesem. Ko pa se v Prekmurju spremenijo razmerja do šole in podobno, pa pride do oblikovanja prekmurske umetne literature. Pride do Miška Kranjca, do Ferda Godine ..., prispevek Prekmurja je v prozi občuten. Zanima pa me, kako in kaj pa je s pesmijo? Kaj tiči zadaj, da je pesniški delež v knjižnem jeziku odpovedal? /.../*

Vilko Novak: Ljudje so pesnikovali najprej v domačih, tradicionalnih časnikih in časopisih ... najprej v narečju,

potem so bili tudi nekakšni poskusi v knjižnem jeziku. Torej jaz, kot sem že rekel, sem napisal nekaj pesmi in jih objavil v Mladiki, morda še kje drugje. Potem je Kranjčev brat Nace, jurist, pisal pesmi, a ker je bil pač Kranjčev brat, ga pretirano povzdigujejo ... Tisti, ki pa so pisali najboljše, pa so ostali neznani, čeprav so nekaterim po smrti izdali zbirke. Na primer jezuit pater Pavel Berden je pisal pesmi, ki jih je deloma tudi objavil, /.../ drugi duhovnik je bil profesor teološke fakultete za moralno teologijo, moj rojak iz Beltinec, dr. Štefan Steiner. Tudi njemu so posmrtno izdali zelo zrele pesmi. In Kozar, ki zapisuje ljudske pesmi in pripovedke v Porabju in Prekmurju. /.../ Ni, skratka, ljudi, iz teh, kar pa jih je, bi jaz naredil eno antologijo, zato jih bomo skušali izdati v samozaložbi.

Milko Matičetov: *To vprašanje sem postavil zato, ker me je zanimala analogija: na drugem koncu Slovenije, na skrajnem zahodu, v Benečiji, pa imaš pesnike, ki si prizadevajo preiti iz svojega narečnega jezika v knjižno slovenščino. In /.../ pri vseh je čutiti večje ali manjše obvladanje knjižnega jezika ...*

Vilko Novak: To se ne da primerjati, ker niso prekmurski narečni pesniki doživeli Jugoslavije in knjižne slovenščine. Neki moji drugi ujec, Miroslav-Baša, je pisal lepe pesmi v narečju: /.../ Avgust Pavel je pisal v narečju, preden je postal madžarski pesnik. /.../ No, ti, ki so v Prekmurju začeli »čivkati« po letu 1945, ti pa narečij ne znajo ... No, jaz sem šel v nasprotno smer: jaz sem nekaj začivkal, da tako rečem, v knjižnem jeziku, nekaj tistih prvih pesmic, objavljenih ali pa samo študentovskih pesmi, v narečju pa sem začel pisat med okupacijo. /.../ Leta 1942 se mi je uspelo »vtihotapiti« v prekmurski koledar. /.../ In imam tam tudi za celo zbirko pesmi ... /.../ V prispevku, ki si ga omenil, pa sem pisal o pomenu narečja v tej stari prekmurski literaturi ali slovstvu, od 16. do 20. stoletja. O tisti literaturi, o katere jeziku sem sestavil slovar ...

Milko Matičetov: *V Prekmurju je pred sedemdesetimi leti, ko je bilo Prekmurje pridruženo z matično deželo, šola naredila svoje. V Porabju ob koncu šestdesetih, v začetku sedemdesetih let pa smo nabirali tudi pesmice in pravljice. Takrat sta me zanje naprosila Andrej Šavli /.../ in Václav Vinkler, /.../ a so jih popravljali, tako da so v knjigi te pesmice pol miš pol tič. In ... ko je tudi v sodelovanju Marka Terseglava izšla zbirka prekmurskih pesmi, tudi tam je marsikaj ... odsotno ... Lahko tudi o tem kaj poveš?*

Vilko Novak: /.../ V listu Porabje, tam zdaj dosti pišem, imajo ravno zdaj dva moja daljša članka, v katerih pišem o jeziku v teh dveh (prekmurskih - op. p.) pesmaricah. Da to nikamor ne vodi. In tudi tam v Porabju zdaj nekateri omahujejo; nekateri pišejo čisto v narečju, potem je nekaj v knjižnem jeziku, seveda spet z napakami. /.../. Narečja so po vsej Sloveniji, samo da jih ponekod ne čutijo več ali pa jih vnašajo v vsakdanji govor in berejo knjižno. Razliko med knjižnim jezikom in narečjem čutijo še na primer v Benečiji. In kakor so po vsej Sloveniji sprejeli enotni knjižni jezik, tako ga je tudi tako imenovano Prekmurje brez Porabja. Tudi to razlikovanje Porabje in Prekmurje, zlasti celo za preteklost, pred letom 1919, je bilo rečeno zgrešeno in protizgodovinsko in protinarodno. To je en dialekt, to je en narod, to je eno ljudstvo ... /.../

Milko Matičetov: *Tukaj lahko preidemo zdaj na tvoj prehod na univerzo, na etnološko katedro ...*

Vilko Novak: Na katedro sem jaz prišel, kot sem že prej rekel, delno na pobudo prof. Kidriča. Prvo spodbudo pa mi je dajal pravzaprav Orel. Ravno na tej kartici iz januarja 1946 piše: »Slišim, da bo morda Županič ne predaval zaradi 'bolezní'; če se bo to vleklo, bo kmalu treba novega človeka.« /.../ S profesorjem Francetom Kidričem pa sva se srečala na Miklavžev večer leta 1940, ko sem jaz potoval v Kranj, med železniško postajo in bivšim Mikličevim hotelom. /.../ On se je z nami že kot s študenti sprehajal in takrat sem mu rekel: »Poglejte, tole sem si kupil ...« /.../. To se učim, ker sem se vpisal pri Županiču. »Bravo, bravo, le glejte, da boste v dobrih odnosih z Županičem. /.../ Veste, Županič ne bo dolgo ... Kakšne docenture ni težko dobiti, težje je s profesuro ... delajte.« Mislím, da so to dovolj jasne besede.

Ko formalno pri Županiču in pri vseh, ki sem jih moral vpisati, tudi Ložarja kot privatnega docenta, še nisem absolvirал drugega semestra, je nastala nesrečna vojska in sem pobegnil na Madžarsko. Tam sem se dodobra vživel v madžarsko etnologijo, deloma po zaslugi Avgusta Pavla, deloma Bele Gunda, s katerim sem takoj stopil v stik. No, tam sem se res formiral v madžarski etnologiji, doktoriral iz slavistike v Budimpešti ... In sem se precej poglobljal v prekmurski jezik, saj sem doktoriral iz Küzmiča. Ko sem se vrnil, sem se spet vpisal pri Županiču. Bil sem spet v Kranju, ker me s prosvete niso hoteli premestiti, potem pa sem na prošnjo dal odpoved na prosvetno službo in so me nastavili na ekonomski srednji šoli na Prešernovi cesti (v Ljubljani - op. p.), kjer sem bil do leta 1948. Ta čas smo se pomenkovali z Orlom, ki se je pogovarjal /.../ z Jožetom Košarjem, takrat na ministrstvu šefom za visoko šolstvo in znanost. In Košarju gre zasluga, da je nekako pregovoril Županiča, da naj vendar prosi za asistenta. In Županič /.../ je to tudi naredil, /.../ tako sem bil v oktobru razrešen na šoli in nastopil pri njem kot asistent. No, ta asistentura je kljub Orlovi grožnji moji ženi, češ da niti en mesec ne bom vztrajal, ker naj bi se skregala, kot se je (Županič - op. p.) z Vurnikom, vztrajala sedem suhih in debelih let. Debelih pač zato, ker sem med tem študiral in delal. /.../ Za docenta sem bil imenovan leta 1955 in sem to ostal 10 let. To pa zato, ker sem bil leta 1956 uradno povabljen na Madžarsko, na proslavo ob desetletnici smrti Avgusta Pavla in ob tej priložnosti na odprtje kulturnega doma z njegovim imenom na Gornjem Seniku. Tam sem moral imeti spričo našega veleposlanika v narečju, kolikor sem pač zmogel, slavnostni govor. Po tem dogodku me je napadel /.../ čez nekaj let zaslužni profesor mariborske pravne fakultete dr. Vanek Šiftar, zaradi česar je dve leti zoper mene sledila disciplinska preiskava. Posledica te je bila, da sem napredoval šele po desetih letih docenture. Nato pa sem bil še sedem let izredni in samo tri leta redni profesor, potem pa sem rekel »Zbogom fakulteta«. /.../ No, moram samo na kratko reči, da me je v teh težkih letih, ko sem jaz že hotel dati odpoved, najbolj moralno podpiral /.../ rajni Pavel Blaznik, ki se je tudi dogovoril, da naj bi bil jaz imenovan za ravnatelja Zavoda za varstvo spomenikov v Škofji Loki, pod katerega je takrat sodil tudi tamkajšnji muzej. Jaz sem se

Vilko Novak med tiskovno konferenco ob izidu knjige *Zgodovina Prekmurja*, na video posnetkih Naška Križnarja (13.11.1996). Shranjeno v Zbirki vizualne dokumentacije Audiovizualnega laboratorija ZRC SAZU, št. 384.

Fotografije z ekrana: Igor Lapajne (ZRC SAZU)

za to že odločil, ampak na neki seji v Zagrebu me je Gavazzi skoraj ozmerjal, češ /.../ kdo in s čim bi potem prišel na moje mesto ..., vztrajajte, no, in jaz sem zaradi tega, zaradi njegove moralne avtoritete, zaradi vsega, kar mi je on od leta 1935 do leta 1941 storil, tudi zaradi Brataničeve avtoritete in pomoči /.../, vztrajal v teh razmerah na Univerzi.

Milko Matičetov: *Tu bi jaz še nekaj vprašal. Gre za mojo radovednost in morda tudi radovednost tistih, ki bodo to kdaj poslušali: ali si kot neke vrste poslanec med Madžari in Slovenci, ko si seznanjal Slovence z madžarsko literaturo, njihovimi strokovnimi prispevki, ko si prevajal ... in bil za Madžare informator o nas, ali so ti Madžari dali kdaj za to kakšno priznanje? /.../*

Vilko Novak: /.../ Konec leta 1940 sva z Debeljakom prevedla svetovno priznano (ne samo znano) Madačevo dramo, madžarskega Fausta, Tragedija človeka. /.../ In za ta prevod sva z Debeljakom skupaj s še nekim Svetislavom Stefanovićem, znamenitim srbskim pesnikom, dobila priznanje madžarskega Pen kluba kot zaslužna za madžarsko literaturo. /.../ Včeraj sem bil tudi obveščen, da naj bi prihodnji mesec dobil neko visoko odlikovanje madžarske države, ki naj bi mi ga iz Zagreba prinesel njihov ambasador ... Pred leti so me kot častnega člana tudi sprejeli v madžarsko etnološko društvo, ki je leta 1989 obhajalo stoletnico svojega delovanja. /.../

Milko Matičetov: *Kako pa je s tvojim terenskim delom, ko smo bili tudi skupaj v ekipah Etnografskega muzeja, začeniš s prvo pri Šentjurju ...?*

Vilko Novak: Moje terensko delo se je začelo v Prekmurju, v zvezi s katerim pa mi nekateri, prav tako pa si tudi sam očitam - ampak jaz poznam svoje življenje in imam zato opravičilo - da sem v etnološkem, narodopisnem pogledu v Prekmurju premalo storil. Tam nisem živel ves čas in tu (v Ljubljani - op. p.) pa sem moral delati vsaj za dva človeka, za dve stroki in še za fakulteto.

Moje terensko delo pa se je pravzaprav začelo v domači hiši. Danes tolikokrat obžalujem, da nisem bolje izrabil bivanja s svojo babico ali po prekmursko mamco, materino mamo, ki je umrla v 94. letu. /.../ No, ta stara mati mi je posredovala gradivo za prispevek o pridelovanju in predelovanju lanu za ČZN, pa tudi tiste prve podatke o noši. /.../ V tej hiši, kjer sem živel, še v župnišču v Bogojini, sem bil poleg tiste domače literarne in jezikovne vzgoje deležen še velike sreče, da je neki kmet ... iz vasi Ivanjci neko nedeljo po maši prišel k nam na kosilo in mi začel pripovedovati - jaz sem takrat moral biti še v gimnaziji - o nekem Košiču. /.../ In takrat sem se poglobil v tega Košiča, ni mi dalo miru ... /.../ Seveda sem se s prekmursko literaturo seznanjal prav tako v ljudski šoli. Moj rajni ujec je bil nekaj let urednik prekmurskega nabožnega mesečnika ..., ki sem ga jaz zvečer ob petrolejki prebiral, /.../

podobno kot vse prekmurske koledarje. /.../ V drugem letu gimnazije sem si naredil prvi katalog, razdelan po strokah, še danes ga imam ..., z naslovom Domača knjižnica. No, moje terensko delo se je potem nadaljevalo ob česanju perja z zbiranjem gradiva za božične šege, pozimi leta 1930. /.../ No, potem sem v Prekmurju hodil na teren zelo malo. /.../ Nekoč se mi je tudi zgodilo, da me je neka ženska tam na Goričkem ... ven vrgla, nekaj je za mano še metala, pa kaj da to sprašujem. /.../ Torej, ko sem bil v Soboti, 1945. leta in prvega pol leta 1946. leta, sem šel na Goričko (pozneje sem bil tam še nekajkrat) in v Porabje. Te dni sem od tam našel celo neke zapiske. No, sistematično pa smo seveda začeli hoditi z Orlom, leta 1948, ko smo šli prvič. Sam sem takrat še poučeval na ekonomski šoli. /.../ Žal pa sem jaz bil samo v nekaj ekipah; bili smo v Kopru, Dekanih ..., najboljša enota je bila v Trenti. /.../ To je bilo nepozabno, to je bila čudovita ekipa. Največ sem skupaj hodil z Orlom, midva sva bila za materialno kulturo. No, drugo moje terensko delo je bilo ... mislim, da sem šel še dvakrat s celjskim muzejem, ko ... smo bili enkrat na Slemenu nad Šoštanjem, ko smo šli celo na Uršljo goro ... Torej žal mi je, da nisem v teh ekipah sam zase vodil nekega dnevnika, še posebej pa ne o tako imenovani počitniški praksi. Dokler je bil Županič predstojnik, sem komaj izmoledoval od njega, da smo nekajkrat šli na teren. Mislim, da prvokrat ravno na Ravne ... /.../ S študenti pa sem jaz obhodil skoraj vse, razen Prekmurja, tja me je nekako ..., takrat sem prosil Kremenška, ki je bil pri nas že asistent, da je tja šel on. S Kremenškom pa smo bili skupaj ... pri Ljutomeru ..., s kolesi smo se vozili okrog ... /.../ Zadnji teren pa je bila Velika Planina s Tonetom Cevcem, ob njegovem doktoratu.

Dosti sem videl, dosti prehodil, prekolesaril, recimo vso Belo krajino smo prekolesarili, tam nam je pomagal Jože Dular; sad tega je bil, da se je njegov sin začel zanimati za stroko; žal pa mi je še, da nismo videli še več.

Milko Matičetov: *Prosil bi te še, če lahko spregovoriš še o teoretičnih izhodiščih tvojega dela.*

Vilko Novak: To je dolga štorija, kar so ugotavljali tudi drugi. Moja prva teoretična izhodišča so bila pravzaprav tista, ki sem jih spoznal v madžarski etnografiji, kjer pa, seveda, leta 1940, 1941 še niso bila tako razvita. Istočasno naj omenim še Gavazzijeve študije, Zbornik za narodni život in Uputstvo Antuna Radića. No, bolj sem se potem poglobljaj v delo Riharda Weissa ... torej on, njegovo delo o planšarstvu in separati sploh, je bil pravzaprav moja glavna šola. /.../ Moram pa reči to, kar je nekoč menda rekel tudi Kuret in ti tudi in kar je zame razumljivo; mlajši pa nam morate oprostiti: v svoji dobi študija, menim, sem precej sledil sočasnim dogajanjem v stroki. /.../ Pravim, da nekaj protestanskega je v meni, saj se vedno upiram raznim društvenim, družabnim in drugim družbenim pravilom. /.../ Ampak kljub temu se mi nismo spuščali v tiste poveljne debate o ljudskosti, o narodu, o taki etnologiji, drugačni etnologiji. Veste, da je pri meni doktoriral Kremenšek, /.../ njegova disertacija pa za nekatere takrat ni bila etnološka. /.../ Spontano sem zagovarjal tako Kremenška kot sodobno etnologijo, rekel, /.../ da kot se razvija zgodovina in je danes drugačna, kot je bila v Miklošičevih in ne vem čigavih

časih, tako tudi etnologija ... jaz dam svobodno pot. Torej, sprejemam vse, moram pa reči nekaj. Ko bodo tisti, ki so za vse najnovejšo smeri, približno toliko naredili kot smo mi, čeprav ni vse odlično in prav dobro, potem bom za nazaj odobril, četudi mrtve, tiste njihove teorije. Za povzetek pa bi v zvezi z mano rekel samo še to, da etnologi ne poznajo moje druge strani. Jaz sem, lahko rečem brez pretiravanja, raziskoval še za enega človeka tudi prekmursko slovstvo vsaj od leta 1934, začelo pa se je to na Univerzi pri Kidriču. O tem sem napisal nekaj knjig in razprav v različnih jezikih, tudi nekaj novega dognal ..., dognal madžarske vire in s tem tudi nekako oplodil madžarsko literarno zgodovino. Nekaj sem napisal tudi o madžarskem jeziku in celo izdal slovar. /.../ Torej to je bilo eno, drugo pa je bilo moje etnološko delo, kjer se imam v glavnem zahvaliti, to poudarjam povsod, Gavazzijevega vzoru. /.../ Ukvarjal sem se predvsem z materialno kulturo, to ponovno bolj po občutju, mojem osebnem nagnjenju. Nameraval sem napisati tudi knjigo o planšarstvu na Slovenskem in me lahko samo veseli, da sem vsaj tukaj dobil enega učenca; sicer ne vem, ali sem ga vzgojil jaz ali ne; to je Tone Cevc, ki je pisal o teh stavbah. /.../ Torej takih mojih načrtov je bilo več. Želel sem tudi napisati monografijo vasi Lipa, /.../ kamor sem poleti hodil s svojo hčerjo, ki je bila takrat skoraj otrok, torej, ne vem, če je bila že v gimnaziji ali še v ljudski šoli. Hodila sva od hiše do hiše, rekonstruiral sem, kolikor se je dalo, /.../ to je bilo okrog leta 1960. Ampak prihodnje leto je bilo že toliko sprememb, da natančnejšim opisom že skoraj nisem mogel slediti. /.../ V tej smeri sem imel še dosti načrtov ..., že v prvi (terenski - op. p.) ekipi sem se navdušil ne samo za kozolce, ampak zlasti za skednje, za vse te majhne stavbe, za koruznjake, za kašče. /.../

Milko Matičetov: *Dragi Vilko, vprašanj bi bilo še in še, jaz bi se ti samo zahvalil za pogovor in ti zaželim še veliko let, pa da bi posnemal, dosegel in presegel svojo momico iz Bogojine.*

Transkribirala: Mateja Habinc

OB PODELITVI VALVASORJEVIH PRIZNANJ

Slovensko muzejsko društvo je letos maja, kot je to enkrat letno že tradicija, v Narodni galeriji v Ljubljani podelilo Valvasorjevo nagrado in priznanja za dosežke v muzealstvu. Tokrat je (skupno) priznanje šlo v roke trem sodelavkam Slovenskega etnografskega muzeja, in sicer kustodinjama mag. Mojci Terčelj in Poloni Sketelj ter muzejski svetovalki mag. Marjeti Mikuž. Zato povzemamo del uvodnega nagovora, ki ga je ob tej priložnosti izrekla predsednica komisije omenjenega društva ter izseke utemeljitev omenjenih priznanj - nagrajenkam pa še enkrat čestitamo.

Slovenski etnografski muzej je svoje prvo leto na novem naslovu preživel zelo intenzivno, ustvarjalno, delovno in tudi odmevno. Sodelavci SEM po preselitvi v upravno zgradbo na Metelkovi niso preprosto čakali na prenovljeno razstavno palačo, temveč so z veliko volje in ustvarjalnega napora poiskali alternativne možnosti, da so se predstavili javnosti, in sicer v mejah občasnosti (v provizoričnih razstavnih prostorih na hodniku in v še nenaseljenem fotografskem ateljeju v upravni hiši na Metelkovi in v začasno adaptiranih razstavnih dvoranah v bodoči razstavni palači, pa tudi z gostovanji razstav izven muzeja). Osrednji razstavni dogodki v SEM v letu 1998 pa so bili trije med seboj različni projekti, v katerih so se reflektirali povsem drugačni kulturni fenomeni različnih prostorskih, časovnih in socialnih sredin. To so razstave *Ciklus ljudskih noš*, akvareli Saše Šantla, avtorice mag. Marjete Mikuž in oblikovalke Mojce Turk, razstava z neevropsko vsebino *Iz dežele sončnega sijaja in mesečevih senc*, Beblerjeva indonezijska zbirka SEM, avtorice mag. Mojce Terčelj ter oblikovalca Jurija Kocbeka, v jesen pa je muzej stopil z razstavo *Več od zlata in srebra nam sadno drevje da ...*, ki jo je v okviru Slovenske razstave sadja v Cekinovem gradu pripravila kustodinja Polona Sketelj in oblikovala Mojca Turk. (iz uvodnega nagovora)

Razstava *Ciklus ljudskih noš*, akvareli Saše Šantla, pomeni nadgradnjo novega založniškega projekta Slovenskega etnografskega muzeja, snovanja nove knjižne zbirke *Likovne sledi* /.../ in pripravo njene prve številke, ki je nastajala v sodelovanju z odsekom za etnologijo NŠK v Trstu. Spremni študiji o Šantlu in njegovih akvarelih noš sta nastali pod peresi mag. Marjete Mikuž in Tržačanke Raffaele Sgubin. Izid te reprezentančne, vrhunsko oblikovane in tiskarsko zelo kvalitetne publikacije (ki je že požela 3. nagrado zlati lev na lanskoletnem Slovenskem knjižnem sejmu) naj bi sprva spremljala razstava vseh štiridesetih Šantlovih akvarelov /.../, a zgodba o nastanku razstave je imela svoj prelomni trenutek in nepričakovani razplet: srečanje s slikarjevo vnukinjo Jasno Šantel, razkritje "konzerviranega" opredmetenja rodbinske preteklosti v njeni vili in potem njeno pripravljenost, da del rodbinske zakladnice za razstavo posodi muzeju (v teku so tudi dogovori o prodaji). V ne prav idealnih prostorskih

Nagrajenke na podelitvi v Narodnem muzeju (foto: Irena Kersiĉ, maj 1999)

razmerah razstavišča v hodniku prenovljene muzejske hiše na Metelkovi ter v nenaseljenem fotografskem ateljeju ji je subtilno uspelo seznaniti obiskovalce najprej s Šantlom slikarjem, zaljubljenim v slovensko kulturno dedišĉino, z njegovimi akvareli noš, in potem s Šantlom skladateljem, sloveĉim kot "najboljšim slikarjem med skladatelji in najboljšim skladateljem med slikarji". Ozek povezovalni hodnik je smiselno uporabila kot prehod iz javnega v intimno; pod viseĉimi poveĉavami fotografij iz rodbinskega albuma so obiskovalci poĉasi stopali proti Šantlovemu domu, proti intimi njegovega rodbinskega bivalnega okolja. /.../ Domiselno zasnovano in veĉplastno priĉevalno razstavo mag. Mikuževe, ki jo v skrĉenem obsegu v letu 1999 ĉakata vsaj dve mednarodni gostovanji (v Angliji, v Makedoniji in predvidoma tudi v zamejstvu), so spremljali že omenjena reprezentanĉna publikacija, plakat in zloženka.

Mag. Mojca Terĉelj, kustodinja za zunajevropske kulture in stike Slovencev s tujimi kulturami, je zaĉela s svojim serioznim znanstvenim etnološkim in muzeološkim pristopom oblikovati temelje tega delovnega podroĉja v Slovenskem etnografskem muzeju. Študijski del priprav na razstavo je vkljuĉeval analizo celotne Beblerjeve indonezijske zbirke, izbor razstavnega dela eksponatov, študij oblikovanja razstave, ogled nekaterih indonezijskih zbirk in razstavnih postavitev v Belgiji in na Nizozemskem in študij literature preko razliĉnih virov. /.../ Pri oblikovalskem snovanju kataloga in razstave je mag. Terĉeljeva sodelovala z oblikovalcem Jurijem

Kocbekom, pri vsebinskem delu pa z dvema tujima soavtorjema: dr. Reinholdom Mittersakschmillerjem, antropologom-raziskovalcem in strokovnjakom za indonezijski tekstil z Dunaja /.../ in z dr. Hedi I. R. Hinzler, profesorico gledališĉa wayang na Oddelku za jugovzhodnoazijske jezike in kulture Univerze v Leidnu na Nizozemskem. /.../ Strokovno sodelovanje mag. Terĉeljeve z obema omenjenima mednarodno priznanima strokovnjakoma za indonezijske kulture je zadevno zbirko Slovenskega etnografskega muzeja primerjalno ovrednotilo in jo umestilo med kvalitetnejše zadevne zbirke evropskih etnografskih muzejev. /.../ Razstava je pripovedovala zgodbe o indonezijskih otoĉanih /.../ in obiskovalcem priĉarala vsakdanji in prazniĉni svet Javancev, Balijcev, Torajev, Batakov, Dajakov ... Pripovedovala je o njihovem predstavnem svetu, o njihovem razmerju do stvarstva in soljudi, religiozni refleksiji in mitologiji, etiki in estetiki; o naĉinu življenja in mišljenja hkrati. Zgodbe otoĉanov je povezovala zgodba zbiralcev, dr. Aleša Beblerja in njegove žene Vere, niĉ manj zgovorna in bogata, ki je obiskovalce kot rdeĉa nit vodila skozi razstavne prostore. /.../ Poleg navedenega je razstava skušala tako vsebinsko kot oblikovalsko /.../ slediti univerzalnemu kozmiĉnemu simbolizmu indonezijskih ljudstev. /.../ Še posebej je izpostavila tiste predmete iz zbirke, ki imajo veĉjo priĉevalno in estetsko vrednost: tkanine in gledališĉe senĉnih ter lesenih lutk, torej sijaj dneva in meseĉeve sence noĉi. /.../ Po razstavi so bila organizirana strokovna vodstva avtorice /.../ in posebej

inštruiranih študentk. /.../ V okviru izobraževalnih dejavnosti je muzejska pedagoginja Sonja Kogej Rus organizirala muzejske delavnice za odrasle in otroke, delavnice batika in senčnih lutk. /.../ O medijsko in tudi sicer odmevni razstavi Iz dežele sončnega sijaja in mesečevih senc /.../ je mogoče zapisati, da je bila narejena po sistemu kompleksne strokovne metodologije, poglobljenega študija in holističnega pristopa.

Čeprav je bila razstava Več od zlata in srebra nam sadno drevje da ... avtorice Polone Sketelj postavljena v širši okvir priložnostne razstave Slovenska razstava sadja, /.../ gre za povsem samostojno, vsebinsko zaokroženo razstavno enoto, podprto s temeljito predhodno raziskavo in tematsko publikacijo: Polona Sketelj, kustodinja Slovenskega etnografskega muzeja, je z razstavo javnosti ponudila pogled na sadje in sadjarstvo, kot ga vidi etnolog: razvojno usmerjeni fokus na gojenje, uporabo in vrednotenje sadja in sadnega drevja, upoštevajoč živopisnost regionalnih razlik. /.../ Vsebinskemu konstruktju je Polona Sketelj sledila tudi v oblikovni zamisli razstave. Presegla je preprosto nizanje predmetov in slikovnega gradiva, ki ilustrirajo ta ali drug vidik obravnavane teme. Zavedala se je, da tak način postavitve že zdavnaj ne zadostuje več medijsko "razvajanemu" obiskovalcu. Postavitev razstave, razporeditev predmetov in dodatnih likovnih ali zgolj aranžerskih elementov je Sketljeva izrabila za izraz - s strani obiskovalca lahko in hitro dojetega - osnovnega sporočila razstave. Ovalni kubus, ki ga je moč ogledovati z zunanje ali notranje strani, z "jedrom" v središču, tako lahko razumemo kot sadež sam, ali pa kot cikel

vsakoletnega naravnega obnavljanja drevesa in njegovih faz ter hkrati razvojne poti in sadjarskih tehnik. /.../ Ker je bila razstava odprta le kratek čas (komaj deset dni!), je toliko bolj pomemben podatek o njeni obiskanosti: razstavo si je (večinoma pod vodstvom avtorice) ogledalo okoli 10 tisoč obiskovalcev. /.../ Razstava je bila avtoričin prvenec v smislu samostojne muzejske razstave, zato je toliko bolj razveseljiv njen raziskovalni pristop, a tudi velika mera poznavanja in upoštevanja sodobnih muzeoloških vodil. Še pomembnejše se zdi dejstvo, da je tako zasnovana razstava ponudila na ogled precej predmetnega in slikovnega gradiva, ki je sicer razpršeno po različnih muzejih po Sloveniji /.../ in doslej kot celota še nikoli ni seglo v zavest javnosti. Ob predhodni razstavi je Sketljeva ne le evidentirala ključne predmete za zgodovino slovenskega sadjarstva, ampak z novo pridobljenimi premeti dopolnila obstoječo sadjarsko zbirko Slovenskega etnografskega muzeja. S tem je v dobršni meri opravila predpripravo za del stalne razstave Slovenskega etnografskega muzeja, ki je v delu. Še večjo mero pohvale zasluži avtoričin katalog /.../, ki pomeni ne le trajnejši povzetek že znanega, pač pa z novimi zornimi koti obogaten etnološki vidik sadja in sadjarstva na Slovenskem. (iz utemeljitev priznanj)

Valvasorjevo priznanje so prejele: mag. Marjeta Mikuž (tretja z leve), mag. Mojca Terčelj (četrt z leve) in Polona Sketelj (peta z leve). (Foto: Irena Keršič, maj 1999)

Inga Miklavčič Brezigar

ETNOLOGIJA, KOSOVSKA KRIZA IN ŽENSKO VPRAŠANJE

Tekst je bil napisan pred mesecem dni za enega od javnih medijev. Nastal je v času najhujše krize kosovskih beguncev iz osebnega in konec koncev tudi strokovnega ogorčenja nad nasilnim poseganjem v tradicionalno kulturo določenega ljudstva. Napisala sem ga kot etnologinja in ženska, zavedajoč se, da se lahko vsaki kulturi dogodijo podobne stvari in da se vsaka ženska lahko prepozna v podobah, kot smo jih spremljali v času vojne in jih v manjši meri spremljamo tudi danes, ko je najhujši čas mimo - vendar je iz prostora izginil pomemben element sožitja med dvema narodoma in dvema ali več ljudskimi kulturami.

Pomembno je, da se v kriznih časih oglasi tudi naša stroka. Etnologija kot družbena veda, ki ne raziskuje le tradicionalne kmečke kulture, pač pa je živo prisotna v opazovanju in raziskovanju sodobne ljudske kulture raznih narodov, se pogosto težko prebija v splošno družbeno zavest.

Vprašanje, zakaj je situacija na Kosovu kulminirala v skrajno nasilje, in z njim povezana vprašanja o rešitvah kosovske krize so danes v središču razmišljanja vseh, ki vsaj iz osnovne človeške solidarnosti spremljamo tragične dogodke vojne na Kosovu in napade zveze Nato na Srbijo.

Poleg političnih so to predvsem moralna vprašanja o vmestnosti posegov, ki naj bi sprožili valove beguncev, o suverenosti, o interesih, o svetovnih policajih oz. policaju. Večina razpravljalcev in akterjev te vojne je moškega spola - kot vedno je akcija v vojnem času moška stvar. Večina žensk je na strani žrtev - tako stvarno v podobi večinske begunske populacije žensk, otrok in starcev, simbolno pa se na stran žrtev postavljamo ob bok moškim razpravljalcem v razpravah, pogovorih, nekatere tudi v političnih funkcijah, mnoge prek poročil s terena in s pomočjo beguncem.

Diferenciacijo moškega in ženskega pogleda na vojno na Kosovu in v Srbiji je mogoče povezati z etnološkim vrednotenjem kulturne podobe kosovskega ljudstva (predvsem albanske narodnosti), kot jo lahko prepoznamo iz bežnih televizijskih posnetkov in časopisnih fotografij. Ta pogled nam razmeroma jasno razkrije vzorec še ohranjene podobe tradicionalne kmečke (ruralne) kulture kosovskih Albancev, podoben vzorcu tradicionalne ljudske kulture slovenskega podeželja in kmečkega prebivalstva. Pri nas se je ohranjal (s specifičnimi razlikami) do prve svetovne vojne, v določenih razmerah celo do druge svetovne vojne, včasih pa ga v miselnih konstrukcijah slovenske družbe zasledimo še danes.

Vzorec prepoznavamo s pomočjo vidnih elementov etnološko pojmovane materialne kulture (noša, prehrana, bivališča ...), ki nam nakazujejo prežitke tradicionalne kmečke kulture; iz njih poskušamo sklepati na elemente socialne in duhovne komponente kulture nekega ljudstva. Med najizrazitejše tovrstne prepoznavne elemente sodijo kosi oblačil, ki jih ljudje ne nosijo le kot del folklorne ali reprezentančne noše, pač pa kot del vsakdanje noše. Le-ta se sicer kot taka ohranja predvsem pri starejših generacijah, redkeje tudi pri nekaterih mlajših. Pri albanskih moških so to značilna pokrivala, pri albanskih ženskah muslimanskega okolja dimije, v krščanskem okolju krila

Begunci iz Čepovana 1.10.1917 počivajo ob kapelci "v gnezdu" na vrhu klanca, kjer se cesta med Voskim in Idrijo spusti proti Idriji. Od leve proti desni: Gregorjeva Neža, Ivanka Mlekuž, Franc Mlekuž, teta Mica-od Franca Mlekuža, Slavica Mlekuž. Z belo culo od očetu Mlekužu je Marica Mlekuž. Fototeka Goriškega muzeja.

in kot pokrivala naglavne rute ali ogrinjala. Drugi element socialne komponente kmečke ljudske kulture je masa žensk z otroki, ki jo lahko opazujemo v begunski populaciji. Na Slovenskem so bili takšni oz. podobni prizori vseobsegajočega begunskega eksodusa, kot jih zdaj spremljamo na televiziji, videni med prvo svetovno vojno, seveda z eno, a bistveno razliko: ko je primorsko ljudstvo z območja soške fronte odhajalo v begunstvo, je šlo v prvi vrsti za varovanje, ne uničevanje civilnega prebivalstva. Vendar so bile tako kot na Kosovu tudi med primorskimi begunci predvsem ženske s kopico otrok ob strani in starčki. To je bil tudi na Slovenskem še čas prevladovanja tradicionalne kmečke kulture s patriarhalno socialno bazo. Vloga ženske v tej kulturi je predvsem vloga matere. Ženske pripadnice te kulture torej tudi v skrajnih vojnih razmerah funkcionirajo predvsem kot matere, s povprečno pet do šest otrok ob strani, ki v svoji trpni, pasivni vlogi z otroki in starčki nastopajo kot žrtve in trpijo nasilje vojne. Slika slovenskega ljudstva je bila že med drugo svetovno vojno drugačna: ženske so se aktivno vključile v boj ob moškem partnerju. Tako se dotaknemo ene prvih vidnih diferenciacij duhovne in socialne sfere na prehodu iz tradicionalne kmečke v sodobno delavsko kulturo: ženska v slednji ni več trpeča cankarjanska mati, od ženske se ne pričakuje več, da bo tako rekoč nemočna žrtev moškega nasilja, ki pričakuje rešitev od drugega moškega zaščitnika, pač pa se ženska lahko z vso moralno pravico nasilju krepko postavi po robu - če je potrebno in če lahko tudi s puško v roki. Seveda je fizično še vedno šibkejša, vendar je pogosto

od fizične pomembnejša psihična moč - to pa ženski dajejo drugi elementi sodobne delavske kulture - predvsem ekonomska neodvisnost, enakopravnost, upoštevanje integralne osebnosti posameznika in s tem povezana možnost izobraževanja ter aktivne družbene vloge.

Prek funkcioniranja ženske populacije v družbi pa lahko opazujemo tudi delovanje druge - srbske strani. Čeprav se v srbski družbi in politiki pojavljajo močne ženske figure, je očitno prevladal vzorec delovanja ženske, značilen za patriarhalno družbo s koreninami v tradicionalni kmečki (pa tudi meščanski) tradiciji zahodne družbe: ženska deluje prek "svojega" moškega kot izredno močna figura, ki iz ozadja podpira junaka, se v tem podpiranju prilagaja njegovim potrebam. Tako so ali postanejo njene želje in njena volja odraz želja in volje moža. V osnovi pravzaprav celo pozitivna naravnost se utegne v kritičnih trenutkih spreobrniti v svoje nasprotje.

Tako se ponovno vrnemo na ključna, razmeroma preprosta (po besedah Rastka Močnika, Dnevnik, 17. april 1999) vprašanja, ki zadevajo upoštevanje "mednarodnega reda" in varnostnega sveta OZN kot najvišje instance sprejetega reda in posledic, ki izhajajo iz neupoštevanja tega reda, pa tudi vprašanja na moralnem nivoju poseganja v suverenost neke države (Darko Štrajn, Dnevnik, 9. april 1999). Tako rekoč eksistencialna vprašanja bodoče globalne svetovne kulture so povezana z enim od bistvenih elementov človeške biti - moralo, v imenu katere lahko človek in človeštvo počenja marsikaj dobrega ali slabega.

Prekladanje begunskega blaga na vagončke polske železnice oktobra-2.10.1917 v Godoviču. Fototeka Goriškega muzeja

O vprašanju suverenosti, ki se v kosovski krizi postavlja, lahko spet razpravljamo z dveh vidikov: moški z vidika suverenosti patriarhalnega očeta, ki ne trpi "vmešavanja v notranje zadeve svoje družine" in v imenu svojih pravic vlada družini po svoji volji, željah in interesih. V procesu zagotavljanja svojih pravic je namreč pozabil na osnovno očetovsko nalogo zaščite, dobrobiti in zadovoljstva ter pravic ostalih tako rekoč "manjšinskih" članov družine: žensk, otrok in starčkov. Prav ti pa vzpostavljajo drugi vidik suverenosti šibkejših, ki si mora za obrambo svoje suverenosti poiskati zaščito pred vladajočo figuro oblastnega (in nasilnega) »gospodarja« v figuri zaščitniškega očeta. Vprašanje suverenosti torej, ki ga pogosto ponavlja moški del populacije lahko primerjamo uporabi "gospodarja", ki nad sabo ne trpi nobenega drugega »gospodarja«.

V globalnem pogledu se v kosovski vojni zdaj bje boj moških tekmecev zahodnega sveta in obenem sprememba na nivoju globalne miselnosti, ki jo opazujemo prek vloge žensk v družbi: na eni strani posamezne ženske kot simbol vedno bolj enakopravne partnerke moškemu tudi v politiki (Madeleine Albright, Emma Bonino), na drugi strani ženske kot podpora moškemu (Mirjana Marković) ali pa sploh ne pridejo do izraza, kot v ruski politiki.

Če bi v tej situaciji prišlo do tretje svetovne vojne, bi do tega skrajnega spopada vodili isti primarni nagoni, ki na prehodu v drugo tisočletje sodobno človeštvo povezujejo z jamskim človekom: ker je moški tekmelec (prijatelj, brat) stopil na stran ženske (otrok, starčkov), ki jih pretepa "gospodar votline" v imenu svojih pravic in svoje moči, se je sosed prestrašil, da bo zdaj izgubil pravico vladati "svoji" družini v "svoji" votlini. Plus čast in slava, češ, kaj je on več kot jaz, kaj si misli, da bo zdaj

on svetovni policaj itd itd...

Da pri tem šibkejša "manjšina" plačuje krepko ceno za pridobitev svoje suverenosti, ki obsega določene, zdaj že splošno priznane »osnovne človekove pravice«, je prav tako ena od zakonitosti evolucije človeške miselnosti. Če se pri tem postavimo na raven večne »manjšine«, ni žrtev tisti, ki je za svojo svobodo pripravljen plačati zelo visoko, včasih tudi najvišjo ceno, prava žrtev je tisti, ki zavoljo lastne neumnosti in trme izgubi del svoje psihične suverenosti in samozvesti ter si jo nato leta in leta zdravi s pravimi (prepoznanje svojih napak in pozitivne družbene spremembe) ali lažnimi sredstvi (prazne tolažbe in junaški miti).

Uničenje kulturne dediščine, ki smo mu v tem trenutku neposredno priča na območju sedanje Jugoslavije, pa torej ne obsega le uničenje materialnih prič neke kulturne dediščine v obliki arhitekturne dediščine, cerkva, samostanov in kulturnih inštitucij, pač pa v etnološkem smislu uničenje specifične kulturne podobe, torej tudi socialne in duhovne strukture kulture nekega ljudstva, ki se je iz preteklosti ohranila v moderni čas.

In namesto zaključka: nenazadnje je podobna usoda kot Kosovo pod Srbijo doletela po prvi svetovni vojni Primorsko pod italijanskim fašizmom: izguba avtonomnosti in odvzem suverenosti lastnega svojega v javnem življenju. Branili smo se tudi z v bistvu terorističnimi akcijami TIGRa, nato pa je bil slovenski narod vsaj dvakrat v tem stoletju pripravljen plačati najvišjo ceno za svojo svobodo. Druge svetovne vojne nisem doživela, sem pa doživljala psihozo upora proti Jugoslaviji – in z malo manj sreče in odločnosti bi se lahko tudi nam dogajalo podobno kot kosovskim Albancem.

Stekljeni fotografski atelje stoji v bližini železniške postaje, v središču mesta Celja. Celjski fotograf Martin Lenz ga je postavil 1899. leta. Leta 1919 ga je odkupil fotograf Josip Pelikan, ki se je takrat preselil iz Idrije v Celje. 1996. leta ga je potem odkupilo mesto Celje in v njem uredilo razstavišče Pelikanove fotografije; takrat je ponovno zaživel salon za fotografiranje.

Atelje je pozidan v dveh nadstropjih. Spodnji prostori so bili namenjeni delu vajencev, danes pa so to prostori za obiskovalce. Vstopimo v galerijo fotografskih umetnin Josipa Pelikana. Rekonstrukcija laboratorija, sedanje temnice, nas popelje v prostor umetniške domišljije. Ob tem nas spremljajo originalni steklenih plošč – upodobitve mesta Celja od 1930. leta dalje.

Pred vzponom v salon, lahko spoznamo čarobno rekonstrukcijo fotografije. Grobe poteze na obrazu dobijo mehak odtis, medle sive oči se spremenijo v pravo golobjo sivino. V retuširnici se spoznamo s slikarjem umetnikom.

Zgornje nadstropje – salon tako kot na začetku stoletja tudi danes ohranja vsebino fotografskega ateljeja. Premikajoče zavese na stropu in steni ter črno-bela ozadja so mojstra fotografa naredila umetnika senčenja in osvetljevanja. Kulise, zastori in pohištvo so zapolnjevali praznine na fotografijah oziroma poudarjali zeleno vsebino. Na stenah salona visijo fotografije, ki predstavljajo umetnikov vsakdan.

Svet celjskega fotografa – umetnika, planinca in velikega človeka Josipa Pelikana je (bil) čudovit svet: njegove fotografije so kot zvezde oddaljeni svetli in lepi trenutki, ujeti v čarobno moč trajanja.

Umetnik je v obdobju svojega življenja in ustvarjanja v Celju razpredel svojo dejavnost do zdraviliških krajev v okolici. V Rogaški Slatini je postavil svoj atelje za upodobitve eminentnih zdraviliških gostov. Prav tako so njegovi vajenci prihajali na Dobrno in v Rimske Toplice. V Pelikanovih ateljih je bilo vedno mogoče videti najnovejšo pridobitve fotografske tehnike. Danes so v ateljeju na ogled:

- velika mehovka iz češnjevega lesa za plošče velikosti 30 x 40
- mehovke za delo na terenu
- objektiv firme J. H. Dallmeyer
- doppel – Anastigmat firme C. P. Goerz

Redke so družine v Celju, ki ne bi hranile svojih družinskih fotografij, posnetih ob obletnicah in praznikih v spomin na mlada leta, na otroštvo z znakom Josip Pelikan. Znamenite Pelikanove fotografije nam predstavljajo znane in neznane osebnosti iz celjske preteklosti oz. slovenske zgodovine, ko so kot gostje bivali v zdraviliških Rogaška Slatina in Rimske Toplice. Fotografije v ateljeju so nastajale ob različnih dogodkih – ob rojstvih, birmah, obhajilih, porokah.

Josip Pelikan je prišel v Celje jeseni 1919 kot uveljavljen in sposoben fotograf, z obilico znanja in tudi izkušenj. Že v Idriji in Brežicah, od koder hranimo le redke posnetke, so nastali prizori iz vsakdanjega in družinskega življenja. V Celju so se njegovemu ateljejskemu opusu pridružili prvi posnetki Savinjskih Alp, med njimi nepozabne in še neokrnjene Logarske doline, planinskih koč v Savinjskih Alpah. Kot

strasten planinec je prehodil skoraj vsako ped in odkril, zabeležil nepozabne trenutke na snegu, sploh pa, pomladi v prebujajoči se gorski naravi. V gore so mu pomagali domačini. Težka fotografska oprema, iskanje primerne svetlobe in sprehajanje meglic so potrebovali čas, potrpljenje in ljubezen. Narava je Pelikana vedno privlačila. Pelikanova dediščina pomeni poleg ohranjenega bogatega fotografskega gradiva ohranjene tudi vse njegove tehnične pripomočke, njegovo orodje – fotografske kamere, materiale za izdelavo fotografij in steklenih plošč in na dvorišču Razlagove ulice v Celju stekleni fotografski atelje.

Odpiralni čas:

Torek – petek: 10.00 – 14.00, Sobota: 9.00 – 12.00
Nedelja in prazniki: 14.00 – 18.00, Ponedeljek zaprto

Fotografski atelje Josipa Pelikana vam nudi:

Strokovna vodstva, muzejske ustvarjalne delavnice, strokovna predavanja in predstavitve, strokovni seminarji, večeri z gosti, sprehod po Pelikanovi poti

Informacije in rezervacije na telefon:

063 / 485 – 891 Fotografski atelje Josipa Pelikana
063 / 40 – 530 Muzej novejši zgodovine Celje

Posebna ponudba:

Vabimo vas, da se fotografirate v steklenem salonu, na secesijski sedežni garnituri in si sami izberete ozadje za portretiranje. Fotografija je lahko črnobela, tonirana in tudi retuširana.

Hkrati vabimo k sodelovanju vse slovenske fotografe, da sprejmejo naš izziv in preizkusijo pri svojem fotografskem ustvarjanju prvinsko moč naravne svetlobe. Obiskovalcu je na voljo literatura o slovenskem fotografu Josipu Pelikanu in njegovem steklenem fotografskem ateljeju, kakor tudi vrsta spominskih izdelkov z njegovim imenom in znakom.

K ZGODOVINI ETNOLOŠKEGA DELA V LJUBLJANSKEM MESTNEM MUZEJU

Julija 1950 je takratni študent etnologije Jernej Šušteršič prinesel v ljubljanski Mestni muzej načrt, ki ga je naslovil »Etnografsko delo na področju Ljubljane in okolice«.

Jernej Šušteršič (prim. M. Makarovič, Jernej Šušteršič [1921–1989], v: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 29/3-4, Ljubljana 1989, str. 221) se je rodil 1. avgusta 1921 v ljubljanski trgovski družini. Njegovi starši so imeli pod materinim priimkom papirnici (Tičarjevi papirnici): v Šelenburgovi ulici (poznejši Titovi, današnji Slovenski cesti) in na Šentpetrski cesti (današnji Trubarjevi cesti). Po družinskem izročilu naj bi se bil prvotno tudi Jernej usmeril v trgovino, zato je po nižji klasični gimnaziji v Škofjihovih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano nadaljeval šolanje na trgovski akademiji v Ljubljani. Že na trgovski akademiji pa je začel z veliko vnemo zbirati zlasti sestavine ljudske noše, v manjši meri pa tudi nekatere druge predmete ljudske kulture.

Iz tega prizadevanja je z leti nastala etnološka zbirka, ki ji je Šušteršič našel prostor v zidani vrtni uti v bidermajerskem slogu; uta je bila last družine Šušteršič in je stala zahodno od hiše te družine, Igriška ulica št. 6; hišo so podrl leta 1972, uto (na sliki) leta 1985. Danes je Šušteršičeva etnološka zbirka delno v lasti njegove družine, delno je bila prodana nekaterim muzejem in zasebnikom.

Med vojno je Šušteršič napisal besedilo o definiciji ljudske noše in besedilo o napotkih za zbiranje ljudske noše in za ureditev takšnih zbirk. Pri tem mu je bil v pomoč njegov profesor na trgovski akademiji dr. Anton Slodnjak. O obeh

témah je Šušteršič med vojno marsikje predaval.

Leta 1948 se je vpisal na Filozofsko fakulteto in je kot glavni predmet študiral etnologijo. Tedaj sva se seznanila. Leta 1948 in 1949 sva včasih izmenjevala misli o predmetu etnologije in v zvezi s tem o časovni globini etnoloških raziskav, ne da bi bila ob teh vprašanjih prišla do enotnega mnenja. Bliže sva si bila pri vodilih za zbiranje etnološkega gradiva na terenu. Šušteršičevo besedilo, ki je obsegalo napotke za zbiranje ljudske noše in za ureditev takšnih zbirk, je prebral Boris Orel in ga ocenil kot poučno in za tisti čas nemalo izvirno, saj je besedilo upoštevalo nošo »ob posebnih prilikah in običajih«, ločevalo zimsko nošo »od poletne« in razlikovalo nošo »po premoženjskih razmerah, poklicih«, česar je bilo dotlej pri nas premalo (B. Orel, Slovenska ljudska noša, v: Slovenski etnograf II, Ljubljana 1949, str. 6). Kljub temu Orel kot urednik Slovenskega etnografa ni objavil Šušteršičevega besedila.

Od leta 1950 sem bil s Šušteršičem malo skupaj. Sodelovala sva samo v ekipah (takrat) Etnografskega muzeja na območju Šentvida pri Stični septembra 1950 (10 dni) in v Kobariškem kotu julija 1951 (ves mesec). Sicer sva se od leta 1950 srečevala večinoma po naključju. Znano mi je, da je Šušteršič – tu naj bo navedeno samo njegovo poglavitno etnološko delo – s študentkami in študenti etnologije zbiral v letih 1951, 1952 in 1953 etnološko gradivo na Slovenskem Koroškem (Zilja, Rož, Podjuna); to gradivo naj bi bilo podlaga za

Zidana vrtna uta v bidermajerskem slogu, v njej je bila etnološka zbirka Jerneja Šušteršiča. Uto so podrl leta 1985, stala je na vrtu hiše družine Šušteršič, Igriška ulica št. 6; hišo so podrl leta 1972.

etnološki muzej Koroških Slovencev, načrt pa se ni uresničil. Spomladi 1954 je bila v Ljubljani razstava gradiva, ki ga je na Slovenskem Koroškem zbral Šušteršič s sodelavkami in sodelavci; razstava ni bila sprejeta s popolnim soglasjem. Po diplomski leta 1954 najprej ni delal v svoji stroki. Od leta 1961 do 1968 je bil etnološki konservator: leta 1961 in 1962 v republiškem zavodu za spomeniško varstvo, leta 1962 v ljubljanskem zavodu za spomeniško varstvo in od leta 1963 do 1968 v kranjskem zavodu za spomeniško varstvo. Od leta 1968 je bil zaposlen v več ljubljanskih podjetjih. Kot upokojenec je umrl v Ljubljani 15. novembra 1989. Šušteršičev načrt, ki ga je predložil

Ljubljanskemu Mestnemu muzeju za »Etnografsko delo na področju Ljubljane in okolice«, tukaj objavljamo v izvirni obliki, tj. brez jezikovnih in slovničnih sprememb. Navedeni načrt je brez datuma. Iz delovodnika ljubljanskega Mestnega muzeja pa ni razvidna samo zaporedna številka, pod katero je bil vpisan Šušteršičev načrt, temveč tudi letnica: 1950. Na drugi strani objavljenega načrta je neznana roka s svinčnikom pripisala: Ljubljana, julija 1950. Se pravi, da je bil julija 1950 Šušteršičev načrt v ljubljanskem Mestnem muzeju.

Če povzamemo vsebino obravnavanega načrta (ta uporablja po tedanji prevladujoči praksi na Slovenskem za vedo izraz etnografija in izpeljanke iz nje), ugotavljamo v njem določeno nejasnost. Najprej je beseda o témah, ki jih bo »važno raziskati«. To so ljubljansko jurjevanje, koledovanje, raznašanje velikonočnega ognja, božja pota, sežiganje pusta in nekatere druge šege, semnji, tržni dnevi, preskrba z gorivom (zlasti s šoto), živili (zlasti z mlekom, zelenjavo, sadjem, jesihom, ribami), vinom, lončevino, stavbnim materialom, tkaninami in higiena (zlasti perice). Zbrano gradivo o naštetih témah naj bi se sproti uvrščalo na področja duhovne in materialne kulture, ki jih načrt omenja (gl. zgoraj). Nekatera od teh področij pa so takšne narave, da so njihov predmet teme, ki jih Šušteršičev načrt ne načena neposredno. In predvsem se ne zdi neizogibno potrebno, posebej uvrščati našete teme na določena področja duhovne in materialne kulture. Pomembna so spoznanja o raziskovanih témah, neprimerno manj uvrstitev teh spoznanj v širša etnološka poglavja.

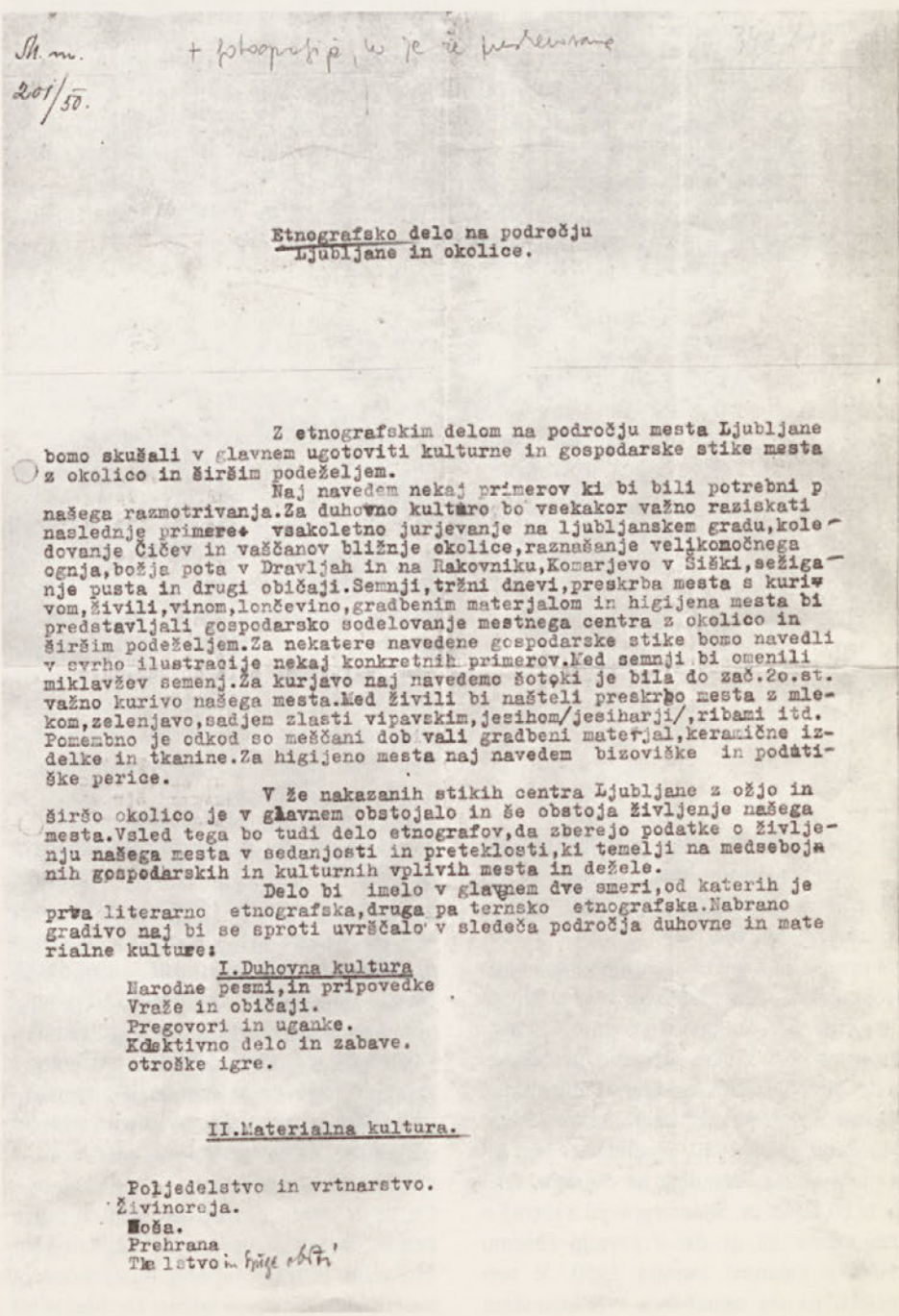
Obravnavani načrt naj bi uresničili izvedenci iz več ved. Predvideno je bilo, da bi pri izvedbi načrta sodelovalo 12 etnologov (poleg drugih). Toda leta 1950 in 1951 ni bilo ne v Ljubljani ne v vsej Sloveniji 12 diplomiranih etnologov ali 12 raziskovalcev, ki bi bili večino svojih raziskav namenjali etnologiji. In kakor je šlo takrat za čas, ko je bilo za podobne načrte dosti lažje dobiti denar kakor danes, se vendar zastavlja vprašanje, ali bi bilo mogoče v manj kot pol leta pritegniti k tej raziskavi več kot 30 sodelavcev in hkrati zagotoviti denar za njihovo delo. Kajti v načrtu je bilo zapisano, da bi to delo »z naštetimi močmi bilo izvršeno v prvi polovici 1951«.

Še drugače: kljub pomembnim in dobrodošlim pobudam, ki jih je vseboval načrt, ni bil ta v dani obliki dovolj premišljen in ga ni mogoče sprejeti. Vsekakor pa je bila v njem zelo dobrodošla

vrsta pobud za zbiranje gradiva in raziskave o navedenih etnoloških témah. Toda to z vsemi etnologji, ki so bili v tistem času na voljo v Ljubljani, pa tudi drugod v Sloveniji, nikakor ni bilo izvedljivo v prej kot nekaj letih ali v desetletju.

Za Šušteršičev načrt sem zvedel pred nekaj tedni, ko mi je Mojca Račič - Simončič, bibliotekarka Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, sporočila, da ga je odkrila v ljubljanskem Mestnem muzeju, dala kopirati in tako omogočila njegovo objavo. Dotlej mi je bil obravnavani načrt neznan. S Šušteršičem sva skupaj študirala etnologijo, dokler nisem 1. aprila 1950 nastopil službe v ljubljanskem Mestnem

muzeju. Ne prej ne pozneje mi ni spregovoril o tem načrtu. Dr. Fran Šijanec, ki je bil ravnatelj ljubljanskega Mestnega muzeja od leta 1948 do 31. avgusta 1950, mi ni nikoli omenil Šušteršičevega načrta, čeprav je seveda vedel, da študiram etnologijo, saj sem nekaj dni po prihodu v ljubljanski Mestni muzej opravil B-izpit iz narodne zgodovine, in da bom v zimskem roku leta 1951 diplomiral iz etnologije kot A-predmeta. Medtem ko sem bil septembra 1950 z ekipo Etnografskega muzeja na Dolenjskem, je bil po odstavitvi dr. Šijanca imenovan na njegovo mesto upokojeni ravnatelj Narodnega muzeja dr. Josip Mal. Ta mi je potem, ko sem se vrnil v Ljubljano,

Kmečke stavbe
Prikaz kmečkih in vrtnarskih gospodarstev
Zdravilstvo
Gostinstvo
Prevoznništvo in Solnarstvo

Kot osnova za raziskovanje terena bi vzeli članek A. Melika: Rasvoj Ljubljane, GV 1929/1930. Prav tako tudi članek S. Illešiča. Prvotna kmetijska naselja v območju velike Ljubljane, GV, isti letnik. Pri raziskovanju nam bo v pripomoček zemljiska knjiga in ugovoritev poselja in gospodarstva po rajonih.

Za delo na terenu bi bilo potrebno naslednje šte-
vilo posameznih strokovnjakov:

- 12 etnografov
- 4 slavisti
- 3 glasbeniki
- 2 koreografa
- 2 zgodovinarja
- 2 risarjev
- 2 arhitekta
- 3 fotografi
- 3 administrativne moči

Delo v morda nekaj širšem področju, kakor se nam kaže v člankih, ki smo jih navedli, bi s naštetimi močmi bilo izvršeno v prvi polovici 1951.

Istodobno s raziskovanjem etnografskih posebnosti Ljubljane bi bilo treba zbrati in registrirati etnografski material. Mi se nanaša na ostale dele Slovenije, kar je povezano s naselitvijo prebivalcev iz drugih krajev Slovenije. Skratka delo ekipe bi bilo, da s etnografskih vidikov preišče teren Ljubljane in okolice.

Na podlagi raziskovanj v materialni kulturi se bi za posamezne predmete oz. objekte odredila snajdba oz. odkup, se običaja, ki ne nasprotujejo naprednim idejam, pa naj se pri oblasteh doseže, da se poživijo. Tu imamo v mislih jurjevanje, ki je pranehalo na gradu v vojnem času in miklavžev semenj, za katerega se oblasti, ki so ga prepovedale, mislile, da je cerkvenega značaja. Tu gre zgolj za poimenovanje semenja po svetniku, na katerega dan se semenj vrši. Možnostom dajejo taki običaji razvedrilo, mestu gledano s strani tujca pa privlačnost v posebnosti običaja.

Ljubljana, julij 1950.

Antoničević
Sušteršičevemu

takoj jasno in za vselej povedal, da pod njegovim vodstvom Mestni muzej ne bo obravnaval etnologije, obravnaval pa bo kulturno zgodovino.

Ne razumem, zakaj mi je Šušteršič zamolčal svoj načrt za »Etnografsko delo na področju Ljubljane in okolice«. Ugibam pa lahko, zakaj me nista z njim seznanila dr. Šijanec in dr. Mal. Šušteršič je oddal v ljubljanskem Mestnem muzeju svoj načrt, kakor je bilo razloženo, julija 1950, medtem ko sem bil jaz tisti mesec večinoma na dopustu, tako da bi bil lahko dr. Šijanec govoril z menoj o tem načrtu ali ga dal v presojo širšemu krogu v ustanovi avgusta 1950. V tem mesecu pa sta uslužbenca v ljubljanskem

Mestnem muzeju in načelnik Poverjenistva za kulturo pri MLO pripravljali odstavek dr. Šijanec z ravnateljskega mesta (to se je zgodilo 31. avgusta). V takšnih okoliščinah dr. Šijanec po vsej verjetnosti ni imel dovolj časa in dovolj volje, da bi se bil ukvarjal z obravnavanim načrtom po načelni plati kakor tudi ne s pripravami zanj, saj je načrt zahteval večje vsote denarja. Domnevam, da dr. Šijanec iz navedenih razlogov ni začel pogovorov o Šušteršičevem načrtu ne z menoj ne v širšem krogu.

Če ni dr. Mal ne meni ne, kolikor mi je znano, komu drugemu v ljubljanskem Mestnem muzeju omenil Šušteršičevega načrta, si to razlagam takole. Dr. Mal je bil

11 let moj predstojnik, nadrobneje poznam njegovo znanstveno in muzejsko delo in pa njegove zahteve pri tem delu. Spričo tega sodim, da je bilo zanj nesprejemljivo, da bi bil vodil predlagano raziskavo nekdo, ki je bil še študent in še ni imel znanstvene bibliografije. Morda zato ni omenjal tega načrta. Vsakakor je načrt poznal, saj je na drugi strani njegovega besedila (gl. zgoraj) s svinčnikom pripisal Šušteršičevemu teže čitljivemu podpisu svoj prepis podpisa.

Bil pa je verjetno še drug razlog, da dr. Mal ni sprožil v ustanovi pogovora o Šušteršičevem načrtu. Kakor je bilo rečeno, je dr. Mal takoj, ko je postal ravnatelj ljubljanskega Mestnega muzeja, poudaril, da pod njegovim vodstvom ta ustanova ne bo obravnavala etnologije, obravnavala pa bo kulturno zgodovino. Šušteršičev načrt pa je že v naslovu povedal, da gre tu za etnološko delo. Kljub vsemu se mi zdi čudno, da nisem iz ust dr. Mala nikoli slišal besede o tem načrtu.

Dr. Mal je šel za predmet etnologije (kakor večina takrat, jo je imenoval etnografija) kulturo kmečkega prebivalstva, kakršna je bila v predindustrijski dobi, in njene prežitke. Pri delu za svojo doktorsko disertacijo, delno je nastala v ljubljanskem Mestnem muzeju, sem ugotovil, da mi takratna definicija predmeta v etnologiji ne dovoljuje, da bi bil prišel pri tej raziskavi dovolj do dna, saj se spričo tedanje definicije »preučuje samo ena njenih (noše) komponent, medtem ko ostaja druga v poglavitnem nedognana ... naj se ob raziskavah nižje noše, če se v njej obdelujejo tudi sestavine višje oblačilne omike, celotno obravnava takisto ta, slednja in se s tem ugotavlja vsa oblačilna omika neke dobe, ne pa samo eden njenih sestavnih delov ... Zavoljo tega sem ... prekoračil meje etnografske raziskave ter prešel na torišče kulturne zgodovine ali stvaritev vseh plasti v določeni omiki« (A. Baš, Noša v poznem srednjem veku in 16. stoletju na Slovenskem, Ljubljana 1959, str.9).

Takšno usmeritev in delo je bil dr. Mal pripravljen sprejeti v nadrobni načrt ljubljanskega Mestnega muzeja. V knjižici Vprašanja Mestnega muzeja v Ljubljani (Ljubljana 1954, str. 36, podpisali smo jo ravnatelj, kustosa in konservator, avtor sem bil jaz), natisnila je raziskovalni načrt in načrt za razstavne zbirke, sem napisal, da bo kulturnozgodovinski oddelek ljubljanskega Mestnega muzeja obdeloval oblačilno kulturo, kakor sem jo tedaj pojmoval, in stanovanjsko kulturo od 15. do 19. stoletja. Prav takrat, ko je izšla knjižica, je nastajala zbirka kopij stenskih slik z oblačilnimi motivi iz poznega srednjega veka in 16.

stoletja na nekdanjem Kranjskem. Kopiranje je bilo končano leta 1955, razstava v ljubljanskem Mestnem muzeju je bila odprta leta 1956, pozneje naj bi postala del razstavnih zbirk (odstranili so jo po mojem odhodu iz Mestnega muzeja leta 1963). V načrtu je bilo tudi, da se v predvideni razstavni zbirki predstavi poznejši oblačilni videz na nekdanjem Kranjskem: s slikovnim gradivom in z rekonstrukcijami po arhivskih in slovstvenih virih (v risbah in na lutkah). Kljub daljnosežnim pripravam se načrt zavaljo mojega odhoda iz Mestnega muzeja ni uresničil.

Stanovanjska kultura se je v Mestnem muzeju že od leta 1937 ponašala z odlično zbirko stilnega pohištva od pozne gotike do bidermajerja in se je v 50. letih množila z vrsto izbranih nakupov. V drugi polovici 50. let je iz prerisov pohištvenih motivov na stenskih slikah iz poznega srednjega veka in 16. stoletja na nekdanjem Kranjskem nastajala zadevna razstava, odprta je bila leta 1959; hkrati sem objavil del teh raziskav (A. Baš, O najstarejši upodobitvi skrinje na Slovenskem, v: Slovenski etnograf XII, Ljubljana 1959, str. 97-106), preostali del čaka na natis. Naposled sem se lotil kmečkega orodja, toda v tem primeru se z dr. Malom nisva uskladila. Sprejemal je moje raziskave oblačilne kulture, ko je bil njihov predmet oblačilna kultura vsega prebivalstva, ne samo kmetov, sprejemal je moje raziskave, ko je bil njihov predmet pohištvo vsega prebivalstva, ne samo kmečkega, ni pa sprejemal mojih raziskav, ki so načenjale kmečko orodje. Zato sem moral te raziskave opraviti zasebno. Del teh preučevanj je izšel v spisu A. Baš, Hrastovski plug, v: Slovenski etnograf XIV, Ljubljana 1961, str. 51-58, preostala čakajo na natis.

Tako se je končalo prvo obdobje etnološkega dela v ljubljanskem Mestnem muzeju. Napovedal ga je Šušteršič, jaz ga v prvih mesecih svoje tamkajšnje službe nisem mogel, takrat so me kot greenhorna zasuli s tekočimi nalogami (evidenca vseh umetniških slik na MLO, zavarovalni posegi na Navju, ogledi in nujni odkupi predmetov, preurejanje depojev, inventarizacija ipd.). Moje raziskovalno delo v ljubljanskem Mestnem muzeju se je lahko začelo septembra 1950, ko sem se srečal z ljubljanskim zgodovinskim krajepisjem; to mi je bilo izhodišče za raziskavo franciscejskega katastra v ljubljanskih katastrskih občinah. Tedaj sem tudi hotel oblikovati skupino etnologov, da bi z združenimi močmi obdelali franciscejski kataster za nekdanjo Kranjsko glede na

stavbni in zemljiški značaj. Toda odziva ni bilo. Tako sem od zasnovanega dela objavil le spis K stavbnemu in zemljiškemu značaju Ljubljane v franciscejskem katastru, v: Slovenski etnograf V, Ljubljana 1952, str. 76-100, in spisa v tej smeri o nekaterih manjših naseljih (A. Baš, K stavbnemu in zemljiškemu značaju Kostanjevice v franciscejskem katastru, v: Kostanjevica na Krki ob sedemstoletnici mestnega obstoja, Kostanjevica 1953, str. 103-108; isti, Stavbni značaj Kamnika v franciscejskem katastru, v: Kamniški zbornik 3, Kamnik 1957, str. 62-68). Potlej sem delal, kakor je bilo opisano.

Če se pod zapisano potegne črta, so na dlani naslednje ugotovitve. Razen dr. Mala in po vsej verjetnosti dr. Šijanica drugi tedanji strokovni delavci v ljubljanskem Mestnem muzeju nismo vedeli za Šušteršičev načrt. Predvsem pa se ni omenjeni načrt uresničil v tej ustanovi ne takrat ne pozneje. Z letom 1991 je Mojca Ferle zastavila etnološko delo v ljubljanskem Mestnem muzeju v drugačno smer.

P. S.

Leta 1954 je knjižica Vprašanja Mestnega muzeja v Ljubljani, kakor je bilo povedano, po predlogu dr. Mala in mojem predlogu štela oblačilno in stanovanjsko kulturo za poglobitni torišči raziskovalnega in razstavnega dela v kulturnozgodovinskem oddelku ljubljanskega Mestnega muzeja. Leta 1957 pa je dr. Mal v svoji knjigi Stara Ljubljana in njeni ljudje (podnaslov Kulturnozgodovinski oris) širše pojmoval predmet kulturne zgodovine. V predmet te vede je poleg oblačilne in stanovanjske kulture uvrstil prehrano, promet in javno razsvetljavo, zdravstvo, »vsakdanje domače, družabno in poklicno življenje« in pa šege in navade (J. Mal, nav. delo, str. 6 d). Omenjene teme so v muzejskih razstavnih zbirkah dosti težje predstavljive kakor oblačilna ali stanovanjska kultura; še posebej je to veljalo za tisto in dotedanja obdobja. Najverjetneje ni zavaljo tega dr. Mal omenjenim témam v navedenem načrtu za prihodnje razstavne zbirke ljubljanskega Mestnega muzeja namenjal obsega, ki bi bil v približnem sorazmerju z obsegom oblačilne in stanovanjske kulture. Vsekakor pa je omenjenim témam odmeril v svojih raziskavah, po letu 1954 so se nadaljevale, pozornost, kakršno so narekovali dosegljivi viri.

O DILEMAH ETNOLOŠKEGA RAZISKOVANJA MED SLOVENSKO NARODNO SKUPNOSTJO NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM

Že od samega začetka etnološkega dela med slovensko narodno skupnostjo na avstrijskem Koroškem se mi zastavljata dve temeljni vprašanji. Prvo vprašanje se nanaša na predmete koroške ruralne kulture, ki sestavljajo Narodopisno zbirko Slovenske prosvetne zveze, s katero sem se natančno seznanila med pisanjem diplomske naloge v letih 1995-1996. Drugo, ki izhaja iz prvega, pa na sam cilj in pomen etnoloških raziskovanj v tem specifičnem dvojezičnem okolju, kjer so temeljni pojmi, s katerimi se kot etnologinja pri svojem delu srečujem, kot so narodna identiteta, ljudska kultura in tradicija, nosilci zelo specifičnih pomenov.

Ali je predmet ljudske kulture lahko nevtralen?

Če imamo "še tako dober namen", da se bomo pri svojem delu objektivno ukvarjali z vsemi vidiki predmeta in obdobja, iz katerega izhaja, zelo hitro spoznamo, da je to iluzija, ki za-kriva prav tisto, kar bi morala raz-kriti. Ko sem vsebinsko urejala zbirko in s predmeti postavila razstavo, sem se srečevala z njihovim precejevanjem in tudi podcejevanjem, le malokdo jih je sprejemal kot pokazatelje določenega in realnega obdobja v zgodovini koroškega kmečkega prebivalstva. Spoznala sem, da noben predmet ni nevtralen in da lahko od trenutka, ko ne služi več svojemu namenu in postane del zbirke ali muzealija, zakrito služi določenim ideološkim interesom. To je še posebej značilno za skupnosti, v katerih je nacionalni princip še posebej poudarjen.

Zgodovino in sestavo zbirke sem predstavila v eni od prejšnjih števil Glasnika. Naj na kratko predstavim še usmeritev lastnice zbirke, Slovenske prosvetne zveze iz Celovca, ene od obeh osrednjih kulturnih organizacij na avstrijskem Koroškem. Zbirka je bila namreč razlog, da je bila kupljena in prenovljena stara šola v Šentjanžu v Rožu in z adaptacijo v letu 1996 spremenjena v k & k - Kulturni in komunikacijski center. Čeprav, je bila zbirka, ki jo danes sestavlja 539 predmetov koroške ruralne kulture, vzrok za ureditev novih prostorov, pa že izbrano ime - Kulturni in komunikacijski center - pove, da je prostor namenjen zadovoljevanju različnih kulturnih interesov, kulturni vzgoji in izobraževanju, kakovostnemu preživljanju prostega časa, medsebojni komunikaciji, srečevanju in

sožitju in solidarnosti slovenskih ter nemških (in tudi drugih) prebivalcev dvojezičnega območja, in ne le ureditvi muzejskih prostorov.

Od vsega začetka je prevladovala ideja, da predmeti iz zbirke v novih prostorih ne bodo razstavljeni kot taki, temveč bodo le izhodišče za raziskovanje nekdanjega načina vsakdanjega življenja koroškega prebivalstva v njegovem dvojezičnem okolju in s tem tudi izhodišče za postavljanje tematskih razstav. Predmetom naj bi bili na podlagi predhodnih raziskav s postavitvijo v prostor in čas odvzeti njihovi za-kriti simbolni pomeni. Le na tej podlagi bi lahko izrabili vso njihovo informacijsko-komunikacijsko sposobnost in jih uporabili kot sredstvo za seznanjanje s širšimi socialnimi, gospodarskimi in kulturnimi razmerami, v katerih je živelo in ustvarjalo slovensko prebivalstvo na južnem Koroškem.

Še do pred kratkim je bilo ukvarjanje z ljudsko kulturo, materialno in socialno ter duhovno temelj (skoraj) vsemu ustvarjanju slovenskih kulturnih društev na avstrijskem Koroškem, in dolgo tudi ekvivalent za celotno kulturno ustvarjanje. Ker pa lahko le nepolitično in neideološko utemeljena kultura v sebi združuje različne ideje, zvrsti, usmeritve in jezike, je prav, da strokovno ukvarjanje z ljudsko kulturo postane le eno od področij ustvarjanja. Kulturno ustvarjanje mora namreč izhajati iz širših in manj obremenjenih opredelitev ustvarjalnih posameznikov, kot je pripadnost posameznemu narodu.

Tudi odgovor, da so posamezni elementi ljudske kulture med pripadniki narodne skupnosti povezovalni element sam po sebi, je vprašljiv, saj nič ne vsebuje pomena samega na sebi, temveč je odvisno zgolj od pomena, ki mu ga pripišemo. Kadar temelji

predvsem na poudarjanju tradicionalnih vrednot kot na nečem večnem, nedotakljivem in predvsem naravnem, lahko ljudska kultura v skupinah, kot je narodna skupnost, prevzame vlogo moči in s tem nadzora. Kadar pa se uporablja kot element medsebojnega povezovanja z drugačnimi drugimi ali za kreativnost posameznikov (Bausinger 1996: 291), je njen cilj povsem drugačen. V tem primeru se lahko posamezna skupina prek elementov ljudske kulture pozitivno potrjuje. Torej: ukvarjanje z elementi ljudske kulture, ki je odprto, kot komunikacija, dialog, izmenjava, način ustvarjalnosti, razumevanja preteklosti kot zgodovinskega dejstva, in ne kot način utrjevanja in ohranjanja tradicije ter kot temelj zapiranja med sebi enake.

Ukvarjati se z elementi ljudske kulture kot zgolj z nečim, kar je v preteklosti resnično obstajalo in delovalo, je v današnjem času povsod tam, kjer se ljudsko kulturo enači z nacionalno kulturo, ki je s tem nosilka posebnih simbolnih pomenov, težko. Edina pot je prikazovanje načina življenja v zelo določeni, in ne neki imaginarni, preteklosti ter raz-krivanje simbolnega pomena obravnavanih elementov ljudske kulture. Kar seveda ni enostavno, saj so simboli pomeni neoprijemljivi in globoko vtankani v dožemanje vseh nas, nezavedno napeljujejo na trajanje, skupne vrednote, nacionalni duh, skupni izvor, pripadnost, skupno religijo, kulturo, skratka neko idealizirano podobo "skupne preteklosti". Kljub svoji neoprijemljivosti pa pri ljudeh vzbujajo občutek pripadnosti in zadovoljujejo potrebo po varnosti.

Raziskovalci kot branilci iluzij

Vsi na podlagi nacionalnega opredeljeni pojmi so na prvi pogled neproblematični in v vsakdanjem razumevanju pomenijo nekaj "naravnega in s tem tudi stalnega in nespremenljivega". Žal pa se, če jih kot take uporabljamo tudi raziskovalci vsakdanjega življenja, izkaže, da se - če izhajam iz razmišljanja nemškega etnologa Hermanna Bausingerja (1996: 289) - prav z našim delom nezavedno in kljub najboljšim nameram tlakuje tista pot, ki bi jo morali kot poznavalci dinamike razvoja globoko raz-kopati. Etnologinje in etnologi (ter vsi, ki raziskujejo na nacionalni pripadnosti utemeljene teme) se po njegovem mnenju pri raziskovanju preteklosti narodne skupnosti premalo poglobimo v specifične

pomene pojmov, kot so ljudska in nacionalna kultura ter nacionalna in kulturna identiteta, in jih uporabljamo preveč nekritično.

S temi pojmi se bom na tem mestu ukvarjala le toliko, da mi bo omogočen pogled izza nekaterih "samoumevnosti", s katerimi se srečujem pri svojem delu in ki jih občutim kot dileme. Čedalje bolj se zavedam dejstva, da tudi raziskovalec, ki se kar se da objektivno ukvarja s temo, kot je (ljudska) kultura, vendar pa pojmov, ki jih uporablja, ne interpretira, s tem ohranja "samoumevne" iluzije. Zavedati bi se morali, da pripoznavanje ljudi po nacionalnem principu ni nekaj, kar se je moralo v razvoju človeške družbe nujno zgoditi, da v tem ni nič nujnega in s tem naravnega. Se pa v trenutku, ko se družba kot skupaj živeča množica ljudi, kot pravi Bernhard Giesen (1991, v: Niedermüller, 1994: 23), z definiranjem svoje lastne kulturne podlage transformira v narod, ustvari nujna povezava med narodom in nacionalno kulturo, ki nujno konstituirata drug drugega. In kot poudarja Peter Niedermüller (1994: 22), je simbolne dimenzije nacionalizma možno odkriti le z interpretacijo tistih družbenih in kulturnih medijev, skozi katere se narod oblikuje kot narod. To pa so že področja našega delovanja.

O tem, kdaj in kako se je začela pri slovensko govorečem prebivalstvu na južnem Koroškem prebujati zavest o povezavi njihovega jezika in kulture s slovensko nacionalnostjo ter da sta bila slovenski in nemški jezik vse do sredine prejšnjega stoletja na južnem Koroškem le stanovski merili, je pisal socialni zgodovinar Andreas Moritsch (1997: 45-52). Trdi, da je bil prvi val nacionalne slovenizacije širokih plasti slovensko govorečega prebivalstva politično utemeljen s konservativno-klerikalnimi cilji. Sprva je bilo merilo nacionalne pripadnosti le politično instrumentaliziran jezik, s katerim se je širila literarna nacionalna kultura, počasi pa je to zajelo tudi elemente lokalne in regionalne ljudske kulture. Predvsem pa Moritsch poudarja, da se moramo pri ukvarjanju z nacionalno opredeljenimi temami zavedati, da je nacionalizem z vsemi svojimi posledicami zgodovinski pojav 19. stoletja.

Raziskovanje ljudske kulture in jezika med slovensko narodno skupnostjo le zaradi njenega ohranjanja ne bo spremenilo smeri razvoja. Lahko seveda ponavljamo za drugimi, da je koroških Slovencev čedalje manj, vendar bomo prav z ohranjanjem naredili največ škode. Pred kratkim je

Mladen Dolar (1999: 7) zapisal, da nič ne ogroža identitete bolj kot prav govorjenje o njenem ogrožanju, vse tisto torej, kar se oklepa fiksnosti svojega merila. Trdi namreč, da za identiteto nikakor ne zadošča opiranje na tradicijo, prepoznavanje v izročilu, zakoličenje domačega in avtentičnega. Za vsako identiteto je namreč potrebno določeno dejanje, ki zahteva odmik od dotlej znanega in našega, prerezanje niti, ki ljudi vežejo na korenine, potujitev vsega dotlej domačega. Dolarjeva teza je, da so bile vse bistvene točke, na katere se opira slovenska nacionalna identiteta, prav točke prekinitve z avtohtonostjo. Vse tisto, kar ustvarja slovensko identiteto, je prav niz rezov, ki so vsakič znova pretrgali s kontinuiteto. Po njegovem ostanemo identiteti zvesti le tako, da jo v določenem pomenu izdamo.

Zato prav ohranjanje tradicionalnih vsebin in upiranje vsemu živemu, novemu in sodobnemu zgreši svoj cilj. Značilnost nacionalno utemeljenih skupnosti srednjeevropskega prostora je, da ne temeljijo na so-bivanju in solidarnosti med seboj različnih posameznikov, temveč na simbiotični povezavi na temelju nacionalne pripadnosti povezanih posameznikov. Šele odmik in prekinitve s skupnostjo, ki pripisuje identiteto in zavzetje neodvisne pozicije z izbiro tistih identitet, ki jih želimo izpolnjevati, lahko simbiotično skupnost spremeni v sodobno.

Sodobna družba v nasprotju s tradicionalno namreč temelji na pridobitvi, in ne na pripisu, to je dedovanju družbenih značilnosti (Reiterer, 1994: 44). To pomeni, da - če posamezniku preprečujemo, da sam določa, katere vloge želi izpolnjevati in katerih ne - s tem kršimo temeljne človekove pravice do izbire, ki jih ideologija tradicionalnih družb, ki je temeljila na odvisnosti, ni poznala.

Seveda bi se na podlagi zapisanega na tem mestu dalo zavrnilo tudi idejo o "skupnem slovenskem kulturnem prostoru" in "skupni narodni identiteti Slovencev", kar je oboje vprašljivo in nemogoče prav zaradi dolgoletnega zelo raznolikega zgodovinskega razvoja in načina življenja Slovencev v Sloveniji in zunaj njenih meja. Pri slednjih se je identiteta oblikovala s sobivanjem z večinskim prebivalstvom v drugačni družbeni ureditvi.

Rada bi poudarila, da se zavedam vseh slabih izkušenj koroških Slovencev v preteklosti in da enakopravnost na vseh področjih še zdaleč ni dosežena, vendar pa bi prav te izkušnje za vse prebivalce dvojezičnega okolja morale postati temelj drugačnega medsebojnega bivanja in

povezovanja. Žal vsako vztrajanje na mitih preteklosti na eni ali drugi strani odmika solidarnost in spoštovanje drugačnosti drugih kot opcijo bivanja.

Sklep

S predmeti v zbirki se lahko ukvarjam "objektivno" šele od trenutka, ko sem zares sprejela, da to ne morejo biti. Nič več jih ne "zagovarjam" pred precejevanjem ali podcenjevanjem. Časa, v katerem živim, ne morem spremeniti, globoko zasidranega razvrščanja ljudi in stvari po nacionalnem principu še manj, v moji moči je le razkrivanje navidezno trdnih in večnih resnic namesto njihovega za-krivanja.

Viri in literatura:

BAUSINGER, Hermann, (1996): Concluding remarks. V: War, exile, everyday life. Cultural Perspectives. Institute of Ethnology and Folklore Research. Zagreb, str. 287-291.

DOLAR, Mladen (1999): O nacionalni substanci. V: Delo, 3. 5. 1999. Ljubljana, str. 7.

MORITSCH, Andreas, (1997): O ljudski, narodni in nacionalni kulturi na primeru Južne Koroške. V: Koroški koledar, 1997. Slovenska prosvetna zveza. Celovec, stran 45-52.

NIEDERMILLER, Peter, (1994): Politics, Culture and Social Symbolism. Some Remarks on the Anthropology of Eastern European Nationalism. Ethnologia Europaea 24, str. 21-33.

REITERER, Albert F., (1994): Med politično kulturo in državno institucijo. Pogoji sožitja večine in manjšin. V: Koroški koledar, 1994. Slovenska prosvetna zveza. Celovec, str. 43-44.

Helena Rožman

" Z VESELJEM PRIČAKOVALI SO SREJANI GA DOMA " 1

K odločitvi o pripravi prispevka o prangerjih me je vzpodbudil članek ge. Vere Poličnik, ki je v zadnji številki Glasnika SED pisala o obravnavani tematiki v luči srečanj krajev, v katerih imamo še danes ohranjene sramotilne stebre ali druga sramotilna kazenska sredstva. S prangerjem v Podsredi, ki je nekako v središču mojih razmišljanj, sem se ukvarjala v začetku devetdesetih, ko je na njem potekal konservatorski poseg.

Sramotilne kazni so zavzemale pomembno mesto med kazenskimi sredstvi nižjega sodstva. Dejstvo je namreč, da so bili prestopki lažjega značaja pogostejši kot težji. Prestopnik te kategorije je bil javno izpostavljen - priklenjen k steni, sramotilnemu stebri, križu, izpostavljen na sramotilnem odru, zaprt v norčevsko kletko, posajen na osla, klado, sramotilno klop, vpet v trlico, ...

Dr. Josip Mal pravi v svojem delu Stara Ljubljana in njeni ljudje: "Ljudska domišljija in šegavost si je izmišljala vse mogoče, da bi mik kaznovanja povečala v naslado številnih opazovalcev, ki jih je bil zapostavljeni grešnik kdaj opeharil ali razžalil. " ... In nadaljuje: " Da je bila sramota čim bolj poznana, so kazni izvrševali zlasti ob tržnih dneh, včasih so z godbo naravnost vabili ljudi, da so si ogledali obsojenca in ga pomagali javno sramovati (v uradnem izrazoslovju so dejali, da je smel vsakdo " njegovo čast obrezati ")."

Kdaj in kje so prvič uporabili pranger kot instrument kaznovanja, je iz zgodovinskih virov skoraj nemogoče ugotoviti. Letopisi nam odkrivajo, da je bila njihova uporaba

razširjena že v 12. in 13. stoletju. Kazni na sramotilnih kazenskih sredstvih so zadajali do konca 18. stol., v nekaterih mestih pa

Pranger v Podsredi, februar 1991, foto F. Zidar, fototeka Kozjanskega parka

Obnovljeni pranger, september 1993, foto F. Zidar, fototeka Kozjanskega parka

celo do sredine 19. stol. Zelo težko je ugotoviti tudi, kako pogosto so sramotilne kazni uporabljali; v virih so navadno zapisani le primeri, ko je kazen izvrševal rabelj, ko pa je ob manjših prestopkih "delo" opravil birič, tega navadno niso zapisovali.

Sramotilna kazenska sredstva so imela številne kazenske oblike, toda kljub vsem razlikam v formi so imela skupen namen - to je vidna izpostava osebe na javnem mestu očem mimoidočih.

Najpomembnejše forme sramotilnih kazenskih sredstev so:

- kovinska ovratnica, pritrjena k mestni hiši ali kateri drugi javni stavbi
- lesen steber, vkopan v zemljo ali stoječ na platformi, s kovinsko ovratnico, ki je pritrjena nanj
- sramotilni steber iz lesa ali kamna, ki je umetelno obdelan, ponekod tudi dekoriran z mestnim grbom ali drugimi simboli naselja, zelo pogosto pa ima vklesane tudi opozorilne napise
- tako imenovani "odrski tip" sramotilnih kazenskih sredstev - gre za zidano platformo s stopnicami, največkrat stoji ob mestni hiši
- sramotilni oder - izdelana konstrukcija, ki je bila največkrat dostopna z vseh štirih strani, navadno dokaj visoka, da je dajala dober razgled na tistega, ki je stal na odru
- sramotilni stol ali pručica in sramotilni osel - lesena struktura, stoječa na javnem mestu, na kateri je moral prestopnik

sedeti; navadno je bil osel zgoraj zašiljen, človeku pa so še dodatno obežili noge

- kletka (t.i. norčevska kletka), v kateri je moral prestopnik stati ali sedeti, stala pa je prosto na javnem mestu, ali pa je bila pritrjena pred stavbo. Tovrstne kletke so bile pogosto vrtljive.

- steber ali klada - vertikalni blok ali deska z luknjami za noge in verigami oz. okovi za roke

Pomembno vlogo v srednjeveških teorijah kaznovanja je igralo onečaščenje. Ljudje so zvedavo opazovali prestopnikovo trpljenje, obsojenec je bil tarča zasmehovanja, psovanja, tepežkanja, dovtipov, roganja in objestnih šal. Manjkalo ni niti obmetavanje s kamenjem, blatom in razno nesnago. Množica je bila velikokrat nenavadno nasilna.

Prestopki, zaradi katerih so bili ljudje postavljeni na pranger, so bili najmanj tako številni kot tipi sramotilnih kazenskih sredstev. Običajno je šlo za male kraje, klevete in seksualne delikte ter religiozne prestopke. Kaznovalni čas se je gibal od 1 - 2 ur pa do celega dneva. Nad ali poleg prangerja je visela tabla, na kateri je bilo zapisano ime prestopnika, njegov delikt in kazen. Posledica te kazni je bila zaznamovanost osebe in v največ primerih izločanje iz skupnosti. Seveda pa smo dolžni pojasniti, da so se premožnejši prestopniki lahko odkupili tovrstnih kazni. Poznamo tudi sramotilne kazni v šolah, ki so mogoče znane vsaj starejšim bralcem. Najbolj razširjene so: sedenje na oslu, v oslovski klopi, stanje v kotu učilnice, nošenje oslovске čepice,...

Sramotilni steber v Podsvetju je eden izmed dvanajstih, ki jih je leta 1944 navajal Sergij Vilfan v Narodopisju Slovencev I. V župnijski kroniki iz leta 1883 imamo podroben opis te "trške znamenitosti trga Podsvetja", kot mu pravi župnik Vošnjak. Pranger nosi letnico 1667, še zmeraj pa se o njem največ govori v zvezi z dogodki s konca 19. in začetka 20. stoletja, ko je bil ukraden in odpeljan iz Podsvetja v takratni Sv. Peter pod Sv. Gorami. Pranger je veljal kot simbol trških pravic in verjetno gre tu iskati vzrok za željo Šempetranov po njem. Kot spomin na takratne burne dni nam je ostala prangerska pesem, ki jo je napisal organist v fari Sv. Peter pod sv. gorami, Jože Novak, in naj bi, po pričevanju domačinov, prvotno štela 24 kitic, danes pa jih poznamo le še slabo polovico.

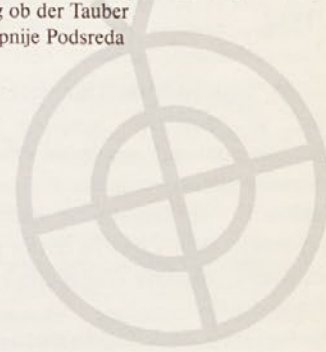
Z geološkega vidika sta o prangerju pisala Bogoljub Aničič in Anton Ramovš, ki pravita, da je objekt izklesan iz "... litotamnijskega apnenca, ki gradi hrib za naseljem in nasproti stoječo Staro sv. goro".

Obnovo prangerja, ki je potekala v letu 1991, je vodil Kozjanski park v sodelovanju z Zavodom za varovanje naravne in kulturne dediščine iz Celja. Odstranjen je bil betonski oklep, ki je desetletja obdajal pranger, manjkajoči deli so bili rekonstruirani po skici, ki je narisana v župnijski kroniki, in sicer del pod kroglo iz apnenčevega peščenjaka, sama krogla pa je bila izdelana iz mletega kamna in umetnega veziva. Obnovljen je tudi podstavek. Pri obnovi tega zanimivega prežitka nas je vodila tuja in domača literatura o tej problematiki.

I začetek devete kitice prangerske pesmi, zapisana v kroniki fare Podsvetja, leta 1883.

Viri in literatura:

- ANIČIČ, Bogoljub, RAMOVŠ, Anton (1995/1996): Prangerji na Kozjanskem, v: Proteus 58, s.40-42
 FABJANČIČ, Vladislav (1944/1945): Ljubljanski krvniki, v: GSM, s.88-104
 FOUCAULT, Michel (1984): Nadzorovanje in kaznovanje, Ljubljana
 MAL, Josip (1957): Stara Ljubljana in njeni ljudje, Ljubljana
 STUDEN, Andrej (1987): Fenomen mučenja človeškega telesa pri torturi in kot spektakel, v: Pogledi, s.41 - 51
 Narodopisje Slovencev I (1944), Ljubljana, s.217 - 262
 Criminal Justice Through The Ages (1981), Rothenburg ob der Tauber
 Kronika župnije Podsvetja

TEMELJNA NAČELA ETNOLOŠKE POKLICNE ETIKE

Ob pripravi debatnega gradiva

'Temeljna načela etnološke

poklicne etike' sva s soavtorico

sledili zamisli po oblikovanju

kratkega, jedrnatega, predvsem pa

splošnega besedila, ki naj bi urejal

delovanje poklicnih etnologov.

Gradivo sva razdelili na uvodni del

in na načela, ob koncu je seznam

najpomembnejših virov, ki sva jih

uporabljali.

Uvod

Namen 'Temeljnih načel etnološke poklicne etike' je opredeliti moralno ustrezno delovanje poklicnih etnologov. Obravnavajo predvsem ustreznost načinov interpretacije vsebine (predmeta preučevanja) strokovnega dela v okviru izvora podatkov, sodelavcev, ustanove (naročnika), oziroma celotne družbe.

Etnolog(in)je, ki deluje v ustanovah, ki že imajo specialne kodekse (npr. kodeks arhivskih delavcev, Icomov kodeks poklicne etike, kodeks univerzitetnih profesorjev), jih morajo upoštevati enakovredno obravnavanemu.

'Temeljna načela...' se ne spuščajo detajlno v teme, ki so že opredeljene v splošnih predpisih v zvezi z varstvom človekovih pravic, zasebnih podatkov, avtorskega prava, konkurenčne klavzule, kakor tudi ne učnega, raziskovalnega ali kakršnega koli drugega strokovnega procesa ali pravilnikov ustanov, kjer so zaposleni etnologi.

'Temeljna načela...' naj bodo prisotna v zavesti in delovanju etnolog(in)jea tudi v življenju in delu, ko ne opravlja (več) etnološke dejavnosti.

Načela

Osnovna vodila delovanja so strokovna in poklicna poštenost, komunikativnost, kritičnost ter zaupnost in popolna odgovornost do vsakega dela.

Strokovno delo naj bo kljub zaželeni interdisciplinarnosti popolnoma neodvisno, njegovo vsebino lahko ocenjuje le stroka sama.

Na strokovne odločitve ali dejanja ne smejo vplivati različni politični in verski pogledi ter ekonomske in osebne koristi.

Raziskovalno delo naj temelji na načelih objektivnosti, celovitosti, neodvisnosti pri izboru tem in metod ter pozitivne vsebinske naravnosti do posameznika kakor skupnosti. Odgovornost do njih je uresničena s poudarkom na tajnosti in nedotakljivosti zaupne informacije.

Etnolog(in)ja tekoče spremlja razvoj stroke na svojem delovnem področju in izpopolnjuje svoje znanje.

Prispeva tudi k obveščenosti, razumevanju, kolegialnosti, lastnemu ugledu, ugledu stroke in njenih dognanj tako v lastni instituciji kakor v javnosti. Vsako delovanje in nastopanje v javnosti mora biti tudi v soglasju z načeli matične institucije.

Obdelano gradivo je dolžan (dolžna) oddati v dokumentacijski oddenek ustanove. To gradivo mora biti do dokončne objave in ob posredovanju drugih strokovnih podatkov in spoštovanju avtorskih pravic na voljo strokovnim delavcem in dobronamernim povpraševalcem.

Nihče ne more zahtevati od etnolog(in)jea, da deluje v nasprotju z obstoječo zakonodajo, etnološko stroko in etičnimi načeli (t. j. navedenimi ter splošnimi).

Sankcije izreka častno razsodišče, ki je opredeljeno v 22. čl. statuta SED.

Viri:

Ramšak Mojca, Etični kodeks slovenskih etnologov (predlog), Glasnik SED 36 / 1996, št. 1, str. 33 - 37. Mednarodni muzejski svet - Slovenski odbor, Statut Icoma, Icomov kodeks poklicne etike, Ljubljana 1993.

Slabe Marijan, Temeljna načela etične izraznosti konservatorstva (delovno gradivo).

Kodeks univerzitetnih profesorjev Slovenije, Zbornik posveta Univerze v Mariboru 'Profesionalna etika pri delu z ljudmi', Maribor 1996, str. 365 - 366.

Žagar Katarina, Etični kodeks zaposlenih v Državnem zboru (osnutek).

Delovna skupina SED za zakonodajo:

Zvezda Delak Koželj

dr. Duša Krnel - Umek

dr. Branka Berce - Bratko

Po predstavitvi 'Temeljnih načel...' na letošnjem občnem zboru jih z objavo posredujemo v razpravo članom SED. Pisne pripombe pričakujemo do konca letošnjega leta na naslov Delovna skupina SED za zakonodajo, Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana. V začetku prihodnjega leta bi uskladili pripombe z obstoječim gradivom, tako da bi bilo besedilo zrelo za vnovično razpravo in morebitni sprejem na občnem zboru.

MUZEJSKA PEDAGOGIKA

*Prvi del prispevka je povzet po
diplomski nalogi, kjer gre za
obravnavo vloge muzejske
pedagogike v muzejih danes pri nas
in po svetu ter pomen razstave kot
temeljne komunikacije med
muzejem in obiskovalci.¹*

*Z drugim delom prispevka pa na
podlagi pogovorov s kustosi
pedagogi ali vodji pedagoških
dejavnosti v muzejih ter delno s
sondažno raziskavo predstavljam
vzgojno izobraževalne dejavnosti v
treh izbranih ljubljanskih muzejih
(Slovenski etnografski muzej,
Mestni muzej in Muzej novejšje
zgodovine).*

Muzejska pedagogika, ki se je začela v 70-ih letih tega stoletja najprej uveljavljati v severnoameriških, kanadskih in zahodno-evropskih muzejih, ima danes zelo pomembno in nepogrešljivo vlogo pri vzgoji in izobraževanju šolske in starejše populacije v muzejih po vsem svetu. Dopolnjeno vlogo muzejev z različnimi, tudi vzgojnimi in izobraževalnimi programi, so narekemale politične, socialne in kulturne spremembe v svetu, ki so sprožile spremembe tudi v šolskih sistemih ter družbenih potrebah po novih in kvalitetnih oblikah izobraževanja in preživljanja prostega časa.² Z določitvijo nove, torej tudi vzgojne in izobraževalne vloge muzejev v družbi predstavlja muzejska pedagogika pomemben in upoštevanja vreden delež v

nacionalnem kurikulumu, saj je, kot pravi Prosler, »moč muzejev v možnosti dopolnjevanja šolske vzgoje in še posebej v neformalnih oblikah izobraževanje nepismene populacije.« (1991: 7)

Na potrebe muzejske pedagogike je konec 60-ih let tega stoletja prvi opozoril angleški profesor zgodovine John Hale in hkrati ponudil za tisti čas nekaj zelo naprednih idej, kako poučevati zgodovino v muzejih in kakšne naj bi bile učinkovite razstavne tehnike, s katerimi bi šolarjem predstavili in približali oddaljene zgodovinske dogodke.³ Jedro obiskovalcev v muzejih namreč predstavlja prav predšolska in osnovnošolska mladina, zato je tudi muzejska pedagogika večinoma usmerjena na omenjeno populacijo obiskovalcev. Cilj vseh muzejskih vzgojnoizobraževalnih programov pa je po določbah ICOM-ove 15. konference leta 1989 **povečati zavest o kulturni dediščini, prenašanje kulturnega jedra na prihodnje rodove in ozaveščati o obstoju drugih kultur** (Edson, Dean 1996). Funkcija muzejev je torej tako **vzgojna** - krepitev kulturne identitete, zavest o obstoju in potrebi po zaščiti naravne in kulturne dediščine, zavest o obstoju drugih kultur itd., kot tudi **izobraževalna** - pridobivanje specifičnih znanj, spretnosti in navad. Cilje, katerih namen je vzgoja in izobraževanje, pa uresničujejo v muzejih z oblikovanjem in izvedbo različnih pedagoških programov in dejavnosti in so v vseh segmentih prilagojene ciljni publiki obiskovalcev. Najbolj osnovne in pogoste pedagoške dejavnosti v muzejih so naslednje:⁴

1. vodstva po razstavi
2. individualni ogledi razstav
3. muzejske delavnice
4. počitniški programi

Vodstva po razstavi

Vodeno vodstvo po razstavi predstavlja osnovno, najpogostejšo ter najbolj tipično organizirano izobraževalno dejavnost in komunikacijo med muzejem in obiskovalci. Delimo jih na organizirana vodstva z

usposobljenim vodičem ali kustosom pedagogom in na samostojne ogled razstav ali zbirk. Slednji tip "vodstva" je usmerjen na vodenje obiskovalca po razstavi s pomočjo različnih, predvsem vizualnih sredstev (avdio-vizualna sredstva, različne usmerjevalne oznake, tiskani vodiči, delovni listi itd.).

Na organiziranih in vodenih vodstvih po razstavah predstavijo kustosi pedagogi učencem skrbno izbrane predmete in bistvene informacije. Takšna vodstva se najpogostejše vsebinsko navezujejo na učno

1 Bregar, Sonja in Grafenauer, Boža: "Družbena vloga muzejev - komunikacija in muzejska pedagogika". Diplomski naloga, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana 1997. Mentor: izr. prof. dr. Janez Bogataj

2 Vloga muzejev z nalogo zbiranja, raziskovanja, vzgoje in izobraževanja, se je pojavila že s francosko revolucijo, konec 18. stoletja. Pomen vzgoje in izobraževanja je bil torej v oblikovanju nacionalne identitete in zavesti, katere ideja se je pojavila ravno s francosko revolucijo. Dejansko je bila prisotna tovrstna vloga (muzejske) vzgoje le v Franciji, ne pa tudi v drugih takratnih evropskih deželah. Po Larcherju "ideja muzeja kot prostora izobraževanja za emancipacijo ni prodrla pred letom 1900" (1991: 60) Šele v konec 60-ih oziroma v 70-ih letih tega stoletja pa so se zlasti v ZDA začele globalne družbene in gospodarske spremembe (boj Afroameričanov za enakopravnost, študentski nemiri,...), kar je povzročilo tudi liberalizacijo vzgojno izobraževalnih institucij (na principu otroku prijazna, demokratična šola, pojav različnih novih pristopov v vzgoji in izobraževanju itd.)

3 Problematiko muzejske pedagogike je predstavila Ulla Keding Olofsson v knjigi *Museums and Children*. Temeljila je na opisih izkušenj muzejskih pedagogov po vsem svetu, o njihovem delu in težavah pri načrtovanju in izvajanju pedagoških dejavnosti ter o sodelovanju med šolami in muzeji.

4 Pri oblikovanju dejavnosti v muzejih za otroke je potrebno nujno upoštevati ciljno publiko (predvsem starost) in s tem predvideti zmožnosti razumevanja, povezovanja, presojanja in zaključevanja. Vedeti je potrebno, koliko lahko časovno traja vodenje po razstavi, koliko in katere informacije bo kustos pedagog posredoval določeni skupini otrok itd. Glej Bonnie Pitman-Galles: *Museum, Education & Children: Youth Education in Museums*. Washington, D.C.: Association of Science - technology, 1981.

snov oziroma na določene učne predmete (zgodovina, geografija, slovenščina, biologija, ...). Zaradi korelacije z učno snovjo v šoli pri določenem predmetu naj bi takšna vodstva vključevala tudi demonstracije in možnost dotikanja (prijemanja) določenih predmetov, kar bi z neposredno izkušnjo učenca zagotavljalo boljše pomnjenje in razumevanje novih ali že poznanih vsebin.

Prvi pogoj za uspešno vodstvo po razstavi pa mora biti izpolnjen še pred obiskom učencev v muzeju. Naloga učitelja naj bi bila seznanitev učencev z obiskom v muzeju in vsebino razstave ali zbirke, na kaj naj bodo pozorni, na možnost učnih listov itd. že v šoli. Naslednji korak oziroma dejavnik uspešnosti obiska v muzeju je stik oziroma dogovor učitelja s kustosom pedagogom. Učitelj mora natančno posredovati, koliko otrok bo pripeljal, kdaj in kaj si želijo ogledati ter koliko imajo učenci predznanja in razpoložljivega časa za ogled razstave. Šele na podlagi pridobljenih podatkov o skupini, ki bo muzej obiskala, lahko kustos pedagog izdela in predvidi način interpretacije, izbor zanimivih ali pomembnejših predmetov, vključitev učnih listov itd.

Z natančnimi in usklajenimi predhodnimi dogovorom med šolo in muzejem se lahko izognemo neprijetnim situacijam, ki pogosto vodijo v nekvalitetno ali pomanjkljivo vodstvo po razstavi.

Pogosti vzroki neustreznega vodstva po razstavi so namreč ravno številčno prevelike skupine otrok (po dva ali trije razredi skupaj)⁵, časovna stiska in s tem preobremenitev otrok s prevelikim obsegom informacij, prenatrpan urnik obiskov v več muzejih itd. To pa vodi v njihovo slabše pomnjenje, nezmožnost povezovanja in razumevanja, predvsem pa v njihovo nezainteresiranost in naveličanost. Rešitev tega problema vidi Bonie Pitman Galles v več zaporednih obiskih muzeja. Po njenem prepričanju zagotavlja takšen način obiskov muzeja možnost temeljitejšega vpogleda in s tem razumevanja vsebine zbirk ali razstavnih predmetov (1981). V kolikšni meri je izvedljiv kontinuiran obisk muzeja, bi verjetno lahko povedali učitelji sami, saj je z obiskom muzeja povezan razpoložljiv čas učencev, organizacija prevoza in spremstva, finančna sredstva itd.

Obisk šolske mladine zahteva od kustosa pedagoga skrbno pripravo na podlagi podatkov, ki jih je predhodno dobil od učitelja. Glede na starost, zanimanje in predznanje otrok je njegova bistvena vloga v primernem posredovanju informacij oziroma v interpretaciji vsebine razstave.

Prav tako pomembno vlogo ima ustrezen izbor muzealij po vsebini in količini: katere muzealije izpostaviti in na kakšen način jih interpretirati oziroma v kakšnem kontekstu. Kustos pedagog naj bi se osredotočil le na nekaj "značilnih" muzealij, s katerimi bi ilustriral vsebino celotne razstave.

Vodstva po razstavi naj bi ne bila (ali pa v čim manjši meri) le monologi kustosov pedagogov. Z učenci je potrebno vzpostaviti primeren odnos, komunikacijo, saj jih lahko le tako spodbudimo k ustvarjalnemu razmišljanju, povezovanju, kritičnosti, analiziranju itd. S tem, ko kustos pedagog postavi učence v aktivno vlogo opazovalca, lahko doseže želeni odziv v obliki zastavljanja vprašanj, v najboljšem primeru celo dialoga. Takšen način komunikacije pa zahteva dobro predhodno poznavanje skupine, njihovega predznanja, predvsem pa spretnost komuniciranja.

Obisk muzeja se ne sme končati po koncu ogleda razstave, ampak z možnostjo komentiranja in nadaljnjega zastavljanja vprašanj že v muzeju samem ali pa v šoli.

Muzejske delavnice

Različne oblike muzejskih delavnic so namenjene vsem skupinam obiskovalcev in ni nujno, da so homogene po starosti ali kakšnih drugih kriterijih, saj gre tu predvsem za ustvarjanje, sproščanje domišljije, spodbujanje ustvarjalnosti itd. Muzejske delavnice so lahko "samostojne", navezujejo se lahko na določene dogodke ali praznike v letu, na občasne razstave ali pa so dopolnilo k vodstvu po občasni ali stalni razstavi oziroma učni uri v muzeju. Prav tako pa so lahko tudi **del počitniških programov**.

Cilj vseh muzejskih dejavnosti za otroke ne glede na njihovo vsebino je, da ti dobijo odgovore na njim pomembna vprašanja in da omogočajo razumeti dogodke in procese, ki so se zgodili v preteklosti in vplivali na sedanost, spoznati in ozvesti o lastni in tuji kulturi in spodbujati ter bogatiti njihovo domišljijo in ustvarjalnost. Da bi ta cilj dosegli, pa je potrebno po prepričanju Deana in Edsona⁶ že v začetni fazi načrtovanja različnih aktivnosti za otroke upoštevati vsaj tri elemente:

1. otrokom morajo razvijati zavest o obisku muzeja kot o prijetni izkušnji,
 2. razvijanje učnih spretnosti,
 3. otroke "usposobiti" za samostojno učenje in opazovanje ob ponovnem obisku.
- Omenjena avtorja prav tako opozarjata, da naj bi načrtovana muzejska pedagogika vsebovala naslednje, med seboj primerno

usklajene komponente:

1. skrbno izbrane **muzejske komponente** (ustrezen prostor, izbor predmetov, interdisciplinarnost, zabava)
2. določene **izobraževalne namene** (dopolnilo k šolskemu učnemu načrtu, poudarek na učenju ali pridobivanju spretnosti in navad ...)
3. ustrezne **metode za prenos informacij ter tehnike dela** (primerna interpretacija in učne tehnike)

Vse te osnovne komponente, ki se nanašajo predvsem na delo v muzejih, pa je potrebno ustrezno prilagoditi različnim **ciljnim publikam obiskovalcev** glede na njihovo starostno, mentalno, politično, socialno, ekonomsko itd. stanje.

Prav tako pa je pomembno tudi **obojestransko sodelovanje med šolami in muzeji**, saj Prince in Basset pravita, da so "muzeji in šole naravni partnerji. Medsebojno se dopolnjujejo v kombinaciji dveh različnih učnih jezikov - verbalno v šoli in vizualno v muzeju". (1995: 4)

Uresničitev učinkovitega medsebojnega sodelovanja pa je mogoča le, če je učinkovita komunikacija med obema partnerjema. Eva Kocuvan pri tem izpostavlja **celovitost informacij**. Obe strani, šola in muzej, morata druga drugi zagotoviti bistvene **tehnične** (število otrok, obratovalni čas, cena vstopnic ...) in **vsebinske podatke** (opis in namen programov ter njihova raznolikost). Velik pomen imajo po njenem povratne informacije, ki jih posredujejo šole muzejem, saj na podlagi njih temelji nadaljnja priprava in oblikovanje vzgojno izobraževalnih programov v muzejih. (1992)

Muzejska pedagogika v nekaterih ljubljanskih muzejih

V nadaljevanju predstavljam **pedagoško delo v nekaterih muzejih, prostorsko omejenih na območje mesta Ljubljane**. Muzeje sem izbrala po naslednjih kriterijih:

1. **ustreznost po tematiki** (usmerjenost tudi na predstavitev vsakdanjega življenja)
2. **raznoverstnost ponudbe različnih programov za šolsko in predšolsko mladino** (na podlagi dnevnega časopisa, vabil šolam, predzadnjega in zadnjega Muzejskega sejma)
3. **ustreznost obveščanja vzgojno izobraževalnih ustanov o svojih dejavnostih** (vabila oziroma obvestila šolam, vrtcem itd.)

Za predstavitev pedagoških dejavnosti sem izbrala tri muzeje: **Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani, Mestni muzej Ljubljana in Slovenski etnografski muzej.**

Predstavitev vzgojnoizobraževalnih dejavnosti v naštetih muzejih temelji predvsem na podlagi pogovora s kustosi pedagogi. Za ilustracijo pa predstavljam tudi primer vodstva po razstavi v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani. Pri opisu dejavnosti muzejev na pedagoškem področju ter opazovanju vodstva po razstavi sem se oprla na naslednje oporne točke:⁷

1. vnaprejšnji dogovor med učiteljem in kustosom pedagogom (dopolnitev vsebine iz učnega načrta)
2. starost in število otrok
3. razpoložljivost časa in časovno trajanje vodstva
4. izbor vsebine informacij in njihova interpretacija (glede na starost otrok in predmetov predstavitve glede na učno snov)
5. učne metode (razlagalna, metoda pogovora, projektna metoda, delo v skupini, delo v dvojicah)
6. učna pomagala (npr. delovni listi)
7. odnos kustos pedagog in šolarji
8. pasivna/aktivna vloga učencev (njihova odzivnost na razstavo, vodstvo)
9. vloga učitelja pri vodstvu (pasivna/aktivna)

Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani⁸

V muzeju za novejšjo zgodovino v Ljubljani je pedagoška dejavnost usmerjena na **klasično vodstvo po razstavi** "Slovenci v 20. stoletju", ki časovno traja uro in pol do dve uri. Muzeološki koncept in interpretacija sicer kratkega, a vsebinsko izredno dinamičnega zgodovinskega obdobja ne temelji toliko na spremembi teksta kot na prikazu številnih muzealij v kontekstu časa in prostora skupaj v kombinaciji s čutilnimi stimulansi (zvon, barve, svetloba). Takšen muzeološki koncept pa zlasti za šolsko mladino zahteva dodatno interpretacijo skozi organizirano vodstvo po razstavi. Leta so skrbno načrtovana in prilagojena različnim skupinam obiskovalcev.⁹

Vodstva po razstavi so ločena na **vođenje skupin po celotni razstavi** in na t.i. **učne ure**, kjer se bolj poudarjata en ali dva (učna) problema. Učne ure so torej namenjene šolski mladini, saj se prekrivajo z učnimi načrti pri predmetu zgodovina v 8. razredih osnovnih šol in v 4. letnikih srednjih šol. Znotraj teh učnih skupin pa gre zopet za diferenciacijo vodstev glede na starost

oziroma vrsto srednje šole (gimnazije, tehnične šole), (zahtevnost učnega programa - gimnazijski program) in **stopnjo predznanja učencev**. Zaradi precejšnjega vsebinskega obsega razstave je **možen tudi kontinuiran obisk muzeja**, kar omogoča po besedah kustosinje pedagoginje z obiskovalci vzpostaviti dialog. Seveda pa je takšen način obiska muzeja možen le za tiste šole, ki so v neposredni bližini muzeja, ker so z obiskom muzeja povezane precejšnje organizacijske priprave, tako časovne kot finančne.

Prizadevanja pedagoške službe v muzeju za Novejšjo zgodovino v Ljubljani gredo zlasti v smeri **dopolnjevanja učne snovi v šoli na drugačen, lahko tudi zabaven način**. Vizija te službe je nadalje **temeljiti na otrokovih obstoječih izkušnjah in njegovem predznanju** ter skozi dialog **spodbujati otroka k razmišljanju, povezovanju, primerjanju in analizi**.

Določene probleme zato kustosinja pedagoginja skupaj z otroki osvetljuje z različnih zornih kotov - etnološkega, filozofskega, zgodovinskega, čisto življenjskega in tako zaokrožuje poznavanje naše polpretekle zgodovine v razumljivo celoto.

Primarno dajejo v muzeju poudarek na gledanju in na zmožnosti razumevanja ter pomnjenja originalnih predmetov in dokumentov, saj je za Ireno Kodrič muzej predvsem nadgradnja že obstoječega (pred)znanja. Ravno zaradi tega razloga pa v tem muzeju delovni listi nimajo neke primarne vloge.

Vizija kustosinje pedagoginje je nadalje večji meri poudariti tudi vzgojno in ne le izobraževalno komponento pri delu z mladimi. Vzgojni moment je prisoten predvsem v **seznanjanju in vrednotenju kulturne dediščine skozi originalne muzejske predmete in njihove rekonstrukcije, v seznanjanju s postopki zbiranja, zaščite, restavriranja in razstavljanja muzealij ter na seznanjanju z muzeološkim konceptom razstave, ki primarno temelji na čutilih oziroma emocijah**. V muzeju seznanjajo obiskovalce z ekološkimi, zbirateljskimi, muzeološkimi in drugimi dejavniki pred in med ogledom razstave, kar omogoča lažje, tudi simbolno razumevanje dogodkov in pomembnih prelomnic slovenske zgodovine v zadnjem stoletju.

Potrditve o kvalitetni dejavnosti muzeja na področju vzgojne in izobraževalne dejavnosti sem dobila s **sondažno raziskavo** oziroma opazovanjem vodenja po razstavi dne 21. 4. 1999. Razstavo so si ogledali osmošolci iz OŠ v Kranju. V skupini je bilo 24 učencev in štiri učiteljice. Ti so si v

okviru zgodovinsko-biološke skupine že pred prihodom v Muzej novejšje zgodovine ogledali zbirke v Prirodoslovnem muzeju, zato so bili časovno omejeni. Kustosinja pedagoginja je morala zaradi tega vsebinsko skrajšati predstavitev razstave, kar pa ji je v celoti uspelo. V vsakem razstavnem prostoru je poudarila ključne dogodke, ki so zaznamovali določeno obdobje naše polpretekle zgodovine. Zgodba je kljub temu tekla gladko, misli so bile povezane skozi celoten ogled razstave tako, da so učenci dobili popolno in zaokroženo sliko političnega, kulturnega in gospodarskega življenja Slovencev v tem stoletju. Interpretacija vsebine je bila ustrezno prilagojena starosti obiskovalcev in njihovem predznanju. Metoda predstavitve je temeljila na razlagi in delno tudi na poskusih besedne komunikacije z učenci, vendar manj uspešno. Učenci so sicer zapisovali, poslušali, ne pa tudi komunicirali, spraševali, komentirali, skratka, bili so pasivni. Kustosinjo pedagoginjo odlikujejo retorične spretnosti (čist in jasen govor, glasovni poudarki, dinamičnost pripovedi) in smisel za improvizacijo, aktualizacijo in vsestransko povezovanje dogodkov.

5 Sprejemljivo število otrok v skupini je od 15 do 18. Takšno število še omogoča normalno komuniciranje in zagotavlja kvalitetno vodstvo po muzeju.

6 Omenjena avtorja, na katera se večkrat sklicujem tudi v diplomski nalogi, sta v svoji knjigi *The Handbook for Museums*, povzemala predvsem starejše ameriške avtorje na področju muzejskega dela. Naslov dela je v celoti naveden na koncu prispevka.

7 Na tem mestu opozarjam, da sem upoštevala samo kriterije, ki so odločujoči za uspeh pri vodstvu po razstavi brez upoštevanja kriterijev predhodne priprave učencev na obisk v muzeju, ker mi ti podatki niso bili na voljo, oziroma me je primarno zanimal pristop in delo muzejskih delavcev. O tem, kako naj učitelj pripravi učence na obisk muzeja, glej navedeno delo Cirile Trampuš na koncu prispevka.

8 Podatki o muzejski pedagogiki Muzeja za novejšjo zgodovino v Ljubljani so povzeti po pogovoru s kustosinjo pedagoginjo Ireno Kodrič.

9 Muzej obiščejo različne skupine obiskovalcev, različnih starosti, predznanj, socialnih okolij: vrtni, osnovne šole, srednje šole (gimnazije, tehnične in strokovne šole), skupine odraslih, družine itd. V zadnjem času uvajajo v muzejsko pedagoško službo tudi vodstva za skupine hendikepiranih, slepih in slabovidnih ter posebnih skupin, kot so npr. tuji študentje, ki študirajo na Univerzi v Ljubljani.

Mestni muzej Ljubljana¹⁰

V muzeju je pedagoška služba razvila različne oblike pedagoških dejavnosti, namenjene čim širši populaciji obiskovalcev. Cilj vseh teh dejavnosti pa je doseči učinek aktivnega poznavanja kulturne dediščine mesta, ki jo hrani muzej in le-te in situ. To aktivno spoznavanje temelji na lastnih izkušnjah obiskovalcev, ko vodeni in s pomočjo delovnih listov na terenu spoznavajo, ugotavljajo in primerjajo na primer bivanjsko kulturo v Emoni ali srednjeveški Ljubljani.

Med stalne pedagoške dejavnosti sodijo **tematski ogledi**. Ti so namenjeni zlasti osnovnošolski mladini in so zato vezani na učne načrte: Po sledih Emone (za šeste razrede), Po sledih srednjeveške Ljubljane (za šeste razrede), Hribarjeva Ljubljana (za sedme razrede). Pri tematskih ogledih v muzeju redno vključujejo v svoje delo skrbno pripravljene **delovne liste**.

Najnovejša ponudba muzeja je t.i. **potujoči muzej**. S tem programom omogoča muzej seznanitev z življenjem v Emoni tudi tiste učence, ki ga zaradi oddaljenosti nimajo možnosti obiskati. V predstavitvi z naslovom "Emonec v razredu" spoznajo učenci z besedo, sliko (videofilm) in z nekaterimi muzealijami življenje v rimski Emoni.

Poleg tematskih ogledov pa se v muzeju odvijajo **številne muzejske delavnice** na različne teme: "Poskus pouka naših dedkov in babic" - interpretacija z igranjem vlog v učni uri v začetku 20. stoletja, "Iz vulkanove delavnice" - izdelovanje predmetov z razstave, namenjena učencem nižjih razredov osnovnih šol, "Jedilnica - srce doma in družine" - namenjena drugim in tretjim razredom ter sedmim razredom osnovnih šol, z ustrežno vsebinsko interpretacijo glede na starost.

Namen vseh pedagoških dejavnosti muzeja je torej obiskovalce na podlagi njihove lastne izkušnje naučiti različnih spretnosti, opazovanja, povezovanja, razumevanja, analize in vrednotenja v okviru njihovih zmožnosti.

V muzeju se poleg načrtovanja, oblikovanja in izvedbe pedagoških programov trudijo tudi v smeri vzpostavljanja konkretnjših stikov z učitelji. Ti naj bi svetovali in dajali predloge in tudi pobude za nadaljnje pedagoško delo v muzeju. Muzejski pedagogi pa bi s pomočjo sodelovanja učiteljev lažje sledili njihovim željam in potrebam.

Slovenski etnografski muzej¹¹

Možnosti za različne pedagoške dejavnosti so se v muzeju ponudile šele časa, ko se je celoten muzej preselil v nove prostore na Metelkovi, leta 1997. Še v začetku devetdesetih je pedagoška dejavnost muzeja zaradi prostorske stiske temeljila predvsem na vodstvih po razstavi, z rešitvijo tega problema pa se je vzporedno začela razvijati tudi muzejska pedagogika. Muzej ponuja danes **vodstva po razstavah** (stalni in občasni), **učne ure (tematska predavanja)**, **muzejske delavnice** itd. Muzejske delavnice so starostno sicer neomejene, njihovi redni udeleženci pa so predvsem predšolski otroci in šolarji do petega razreda osnovne šole. Vsebinsko se vežejo muzejske delavnice na praznike in opravila koledarskega leta in se odvijajo med vikendi oziroma ob sobotah. Organizirane delavnice za šolarje med tednom pa se povezujejo z učno snovjo v šoli. Končen cilj teh delavnic je skozi ustvarjanje in igro osvetliti lastno in tujo kulturo skozi preteklost v sedanost - navkljub uporabi sodobnih materialov in spremembi namembnosti izdelka.

Prav tako so pedagoške delavnice stalen spremljevalec občasni razstav (npr. delavnica ob gostujoči razstavi iz Belgije "Kdaj goduješ", delavnica ob razstavi Udomačena svetloba itd.).

Vodstva po razstavi predstavljajo najpogostejšo obliko, ki si jo izberejo obiskovalci ob obisku muzeja. Vsa vodstva v muzeju morajo biti vnaprej dogovorjena (število otrok, čas obiska, želje in pričakovanja, oblika posredovanja informacij, korelacija z določenim predmetom itd.).

Seznanjanje šol z dejavnostmi in možnostmi izobraževanja poteka skozi vse leto, predvsem pa v začetku šolskega leta, ko vse šole obvestijo o svojem programu. Problem, ki ga je nakazala Sonja Kogej Rus glede obveščanja konkretnih učiteljev, pa je predvsem v zastoju informacij na šolah, tako da ga učitelji, katerim je program namenjen, največkrat ne dobijo. Na drugi strani pa poudarja tesno sodelovanje s številnimi "rednimi" učitelji, ki vsako leto pripeljejo v muzej novo generacijo učencev ne glede na obvestila muzeja.

Pereča problematika je nadalje terminologija, kjer se zatakne pri najosnovnejših pojmi, kot je na primer etnologija. Beseda je učencem (z redkimi izjemami) neznan pojem, prav tako tudi večini učiteljem. Ti ga ne znajo razložiti

oziroma ustrezno opredeliti. Enačijo ga predvsem in zgolj z življenjem na kmetih, s kmečkim delom itd., zato ob vsakem obisku šolske skupine v Slovenskem etnografskem muzeju kustosinja začne z opredelitvijo besede etnologija (način opredelitve je prilagojen starosti otrok) in katere predmete hrani etnografski muzej v svojih depojih itd.

Etnografski muzej konkretnih povezav s predmeti v šoli nima, vendar je kljub vsemu cilj vzgojnih in izobraževalnih dejavnosti za šolsko mladino povezovanje s šolsko učno snovjo, kar je najlažje izvedljivo pri dejavnostih, namenjenih nižjim razredom osnovnih šol. Na tej stopnji izobraževanja in vzgoje v šolah je še vedno več poudarka na spoznavanju načina življenja v preteklosti (v času mam in babic) kot pa kasneje na višji stopnji ali v srednjih šolah. Za srednje šole občasno v času projektov tednov v muzeju pripravijo učno uro na določeno temo, kjer dijaki spoznavajo načine življenja z različnih zornih kotov, npr. "v Prešernovih časih" - učna ura na temo oblačenja v tem času. Pri tem je kustosinja izkoristila priložnost in pojasnila določene pojme in stereotipne razlage v zvezi z npr. (ljudsko, narodno) nošo itd.

Zaključek

Ob dejstvu, da je muzejska pedagogika postala sestavni del dejavnosti muzejev po svetu, bi bilo vredno razmisliti o nadaljnjih usmeritvah na tem področju tudi pri nas. Tokovom uvažanja oziroma prakticiranja različnih vzgojnoizobraževalnih dejavnosti v muzejih uspešno sledi že kar nekaj slovenskih muzejev, veliko jih pa še vedno ostaja na pozicijah primarne vloge zbiranja, zaščite in razstavljanja predmetov. Muzejska pedagogika kot enakovredna in načrtovana dejavnost se je začela intenzivneje pojavljati v slovenskih muzejih na vseh nivojih s sodobnim pristopom in v različnih oblikah šele po letu 1990.¹² Delno je temu krivo pomanjkanje finančnih sredstev, predvsem pa ustreznih kadrov, ki bi si prizadevali izpeljati učinkovit in kvaliteten projekt na področju vzgoje in izobraževanja v muzeju, predvsem pa stopiti v korak s sodobnimi tehnikami predstavitve in interpretacije.

Muzejska pedagogika se navkljub vsemu počasi uveljavlja v večini slovenskih muzejev, v enih bolj, v drugih spet manj uspešno. Odsev dejanskega stanja vzgojnoizobraževalne dejavnosti v muzejih pri nas je bil muzejski sejmen leta 1997 na temo Izobraževalna vloga muzejev, kjer je

svojo pedagoško ponudbo na razstavnih prostorih ter z različnimi delavnicami za obiskovalce predstavilo 37 slovenskih muzejev, v "predavalnici" pa so bile predstavljene tudi vsebine o vzgojnoizobraževalnem delu v muzejih.

Vsekakor je muzejski sejum pokazal na dejavnost številnih muzejev tudi na področju pedagoških dejavnosti, vendar se verjetno vsi ti muzeji srečujejo še vedno s številnimi problemi, ki hromijo uspešno izvedbo načrtanih ciljev.

Pomanjkljivosti za neuspešno izvedbo muzejskih pedagoških programov je potrebno iskati na obeh straneh, pri šolah in muzejih. Večinoma se obe strani zavedata, kako pomembno in primerno je pripeljati učence v muzej, jim določene stvari osvetliti na drugačen način, s pomočjo "resničnih ostankov preteklosti". Šole se tako najpogosteje srečujejo s problemom oddaljenosti od muzejev, časovno razpoložljivostjo učencev v popoldanskem času, usklajitvijo spremstva učencev itd. Največkrat so to vzroki za redke obiske muzeja. Muzeji dostikrat vzpostavijo s šolami pomanjkljivo komunikacijo. Obveščanje o dejavnostih muzeja je dostikrat pomanjkljivo, ali pa preveč poredko. Prav tako muzeji ne znajo ali pa nimajo interesa spodbuditi k

sodelovanju učiteljev, ki bi lahko posredovali neke povratne informacije o uspešnosti delavnic ali vodstev. To sodelovanje bi se lahko uresničilo v obliki seminarja ali kako drugače, vsekakor pa bi bilo koristno za obe strani, ker bi si tako izmenjali informacije, predloge, izkušnje itd.

Vseeno se precejšnje število slovenskih muzejev vztrajno približuje kvalitetni in pestrejši vzgojnoizobraževalni ponudbi.

10 Opis pedagoških dejavnosti v Mestnem muzeju temelji na podlagi pogovora z vodjo pedagoških dejavnosti, Jožetom Rovškom.

11 Opis pedagoških dejavnosti v Slovenskem etnografskem muzeju je povzet po diplomski nalogi in dodatnega pogovora s kustosinjo pedagoginjo Sonjo Kogej Rus.

12 Članki o muzejski pedagogiki v slovenskih muzejih so začeli nastajati istočasno, kot se je začela zavestno vključevati tudi muzejska pedagogika v delo muzejev. Začetki problematiziranja o prisotnosti muzejske pedagogike v slovenskih muzejih so bili vidni sicer že prej, npr. leta 1986, ko je bilo prvo posvetovanje o vlogi pedagogike v muzejih in galerijah. To posvetovanje je pokazalo na dejstvo, da je vzgoja in izobraževanje v muzejih zanemarjena oziroma zreducirana zgolj na vodstva po razstavah, kar pa poteka precej neorganizirano in neučinkovito. Avtorji prispevkov so videli glavni vzrok takšnega stanja v pomanjkanju sredstev in ustreznega kadra.

Viri in literatura:

BASSET, Douglas in PRINCE, David (section edit.): Visitor services. Manual of Curatorscript. A Guide to Museum practice, 1986

BREGAR, Sonja in GRAFENAUER, Boža: Družbena vloga muzejev - komunikacija in muzejska pedagogika. Diplomski naloga, oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana 1997. Mentor: izr. prof. dr. Janez Bogataj.

EDSON, Gary in DEAN, David: The Handbook for Museums. London 1996.

PITMAN-GALLES, Bonnie: Museum, Education & Children: Youth Education in Museums. Washington: D.C.: Association of Science-technology, 1981.

PROSLER, Martin: Muzeji in razvoj - poziv k razmisleku. Muzeoforum, zbornik muzeoloških predavanj 1991.

KEDING-OLOFSSON, Ulla: Museum and children. Paris: Unesco, 1979.

KOCUVAN, Eva: Muzejska pedagogika, šolarji - Narodni Muzej. Didakta 5, junij 1992.

Vesna Moličnik

NAVAJANJE VIROV IZ INTERNETA

K pisanju o osnovah uporabe

interneta me je spodbudilo

spoznanje, da velika večina

študentk in študentov etnologije in

kulturne antropologije ne izkorišča

uporabne vrednosti interneta pri

svojem študiju. Velikokrat tudi

zaradi neznanja, ki se veča

sorazmerno s sprejemanjem

znanja, potrebnega za uporabo

interneta kot samoumevnega.

Internet je spremenil način komuniciranja. Računalnik omogoča hiter in cenovno najugodnejši dostop do informacij, ki so dosegljive tako rekoč na vaši delovni mizi. Zaradi slednjega je internet uporaben tudi na organizacijsko upravni ravni univerzitetnega študija (glej članek v tej številki Glasnika: Moličnik, Pogorelec: Če mi poveš, bom poslušal. Če mi pokažeš, bom videl. Če bom izkusil, se bom naučil).

Ob prednostih, ki jih ponuja nova komunikacijska tehnologija, se pojavljajo vprašanja varovanja intelektualne lastnine in problem izbora informacij. Na področju etnologije in kulturne antropologije je prinesla uporaba interneta zahtevo po razvoju nove, mediju prilagojene metodologije. Upam, da bo članek spodbudil bralce k razmišljanju, ki bo odmevalo tudi na straneh Glasnika.

Internet

Internet je največje računalniško omrežje na svetu. Računalniško omrežje ni nič drugega kot kup računalnikov, ki so nekako povezani. Do neke mere je podobno mreži televizijskih oddajnikov, ki se povežejo med seboj, da lahko hkrati predvajajo določeno oddajo. Računalniška mreža se od televizijske razlikuje po tem, da lahko vsak od vključenih računalnikov posreduje svoje podatke natančno določenemu drugemu računalniku.

Predhodnik interneta je bilo omrežje ARPANET, ki je nastalo v okviru projekta Ministrstva za obrambo ZDA leta 1969. Glavna cilja sta bila preizkus zasnove robustnega omrežja ter vzpostavitev

povezave med Ministrstvom za obrambo in izvajalci vojaških raziskav, med katerimi je bilo tudi veliko univerz. ARPANET so si zamislili kot hermetično zaprto vojaško sobo oz. znanstveni laboratorij. Računalniški zanesenjaki pa so videli v novem omrežju možnost razvoja kiber prostora, ki bi kljuboval geografskim in easovnim oviram. V njem naj bi se oblikovale skupnosti ljudi istih interesov in podobnega razmišljanja – torej kiber geto. To jim nikoli ni uspelo, v prvi vrsti zato, ker si je novo tehnologijo, namenjeno medsebojni komunikaciji, prisvojila »cyberpunk« generacija. »Information wants to be free« je postalo geslo, ki se ga multinacionalke najbolj bojijo, saj bi njegova uresničitve zanje pomenila izgubo monopola. Znan je primer zaostritve odnosov med ZDA in Kitajsko, do nje ni prišlo zaradi kršenja človekovih pravic: pobijanja študentov na Rdečem trgu ali zaradi iztrebljanja tibetanske kulture, vzrok je bila zaščita intelektualne lastnine.

Poleg slogana kiberpunk generacije je k razmahu interneta največ pripomogel izum svetovnega spleta (www), to je baza podatkov, ki omogoča, da lahko danes v internetu najdemo prav vse. »Česar ni v internetu, tega tudi v resnici ni!«

Priključitev

Internet je dostopen vsakomur. Tistim, ki v internet še ne morete prek svojih računalnikov, priporočam, da zaidete v kakšno od knjižnic, kjer to storitev omogočajo, ali pa vstopite v cybercafe, to je gostinski lokal, v katerem so na voljo računalniki, prek katerih vam nudijo dostop do interneta.

Omrežje na klic – dostop do interneta

Če smo priključeni v internet preko telefonske linije, moramo pred začetkom vsakega dela v internetu poklicati svoj internetni strežnik in se nanj priključiti s svojim uporabniškim imenom ter zaščitnim geslom. Po končanem delu se moramo s strežnika in s telefonske linije izključiti. Oba postopka omogoča »omrežje na klic«.

Na začetku moramo v omrežju za klic ustvariti novo povezavo, s katero se bomo vsakokrat priključili v internet. Potem ko smo vzpostavili nove povezave, moramo vpisati določene nastavitve: podatke, ki jih dobimo od svojega ponudnika priključka v internet. Ponudnik internetnih storitev nudi

praviloma dvoje: priključek v internet ter elektronsko pošto. Elektronska pošta je povsem ločena storitev in zahteva prav tako uporabniško ime ter geslo.

Brskanje v internetu

Internet Explorer je najpogostejši program, s katerim lahko brskamo po vsej mreži. Explorer v posebni mapi shranjuje že obiskane strani, tako da jih lahko pri morebitnem novem obisku hitreje naloži.

V okence »Address« vpišete (URL) oz. naslov spletnega mesta (strani v internetu), ki jo želite pregledati, in pritisnete tipko »enter«. Preden se na vašem monitorju prikaže zahtevana stran, mora program najti zahtevani strežnik, se nanj priključiti in na njem najti stran z vašim naslovom. Nato prične iz interneta v vaš računalnik nalagati besedilo ter na koncu slike. O celotnem poteku vas obvešča program v statusni vrstici ob dnu okna. Strani ne bo mogel prikazati, če niste pravilno vtiskali njenega naslova, če zahtevani strežnik trenutno ne deluje, če iskane strani na strežniku ni več, ker jo je uporabnik medtem že izbrisal ali prestavil drugam, ali pa če je internetno omrežje zelo obremenjeno in postopek traja predolgo.

Prva prikazana stran je običajno uvod v spletno mesto in prikazuje uvodno besedilo ter seznam njegove vsebine. V seznamu so najpogostejše z modro podčrtane povezave do posameznih strani in drugih pomembnih mest. Povezave so lahko tudi slike ali kako drugače označeno besedilo. Če kliknete na povezavo, brskalnik prikaže stran, na katero kaže povezava. V statusni vrstici na dnu okna vidite naslov izbrane povezave.

Med brskanjem po straneh se na predhodno prikazano stran vrnete z gumbom »nazaj« (puščica obrnjena v levo) v orodni vrstici. Če ste obiskali več strani, se lahko vrnete nazaj na katero od njih z ustrezno več zaporednimi kliki gumba nazaj. Ko ste se vrnili nazaj, se lahko vrnete spet naprej na naslednje že obiskane strani z gumbom »naprej« (puščica obrnjena v desno).

Z rdečim gumbom, označenim s križcem, prekinete že začeto nalaganje strani, ki se nalaga prepočasi ali ste povezavo do nje kliknili po pomoti in je ne nameravate odpreti.

Če želite, da brskalnik prikaže naslednjo stran v drugem oknu, kliknite povezavo do nje z desnim miškinim gumbom in izberete »odpri v novem oknu«.

Nedavno obiskane spletne strani lahko

ponovno obiščete tako, da v orodni vrstici kliknete gumb »zgodovina« (ikona: sončna ura). Prikaže se seznam povezav s spletnimi mesti, ki ste jih obiskali v preteklih dneh in tednih. Kliknite zeleno povezavo, da bi prikazali spletno stran.

Naslove strani, ki jih večkrat obiskujete, lahko shranite z izborom pod »favorites« – »add to favorites«. Ob naslednjem iskanju preprosto odprete mapo »favorites« in s klikom miške izberete naslov strani, ki jo želite obiskati.

Kako najti, kar iščete?

Veliko računalnikov uporabnikom interneta brezplačno ponuja datoteke z informacijami. Pri iskanju informacij so v pomoč iskalniki. To so programi z različnimi algoritmi iskanja (postopki dela), ki so vzrok temu, da vam različni iskalniki pod istim iskalnim pojmom ponudijo različne rešitve iskanja. Primer: ob vtipkanem pojmu »ethnology« poišče AltaVista 51190, Infoseek 11643, Excite 5001 in Yahoo 29 rešitev iskanja.

Med najbolj uporabljane iskalnike sodijo: AltaVista<<http://www.altavista.com>>, Excite<<http://www.excite.com/>>, Google<<http://www.google.com/>>, Goto<<http://www.goto.com/>>, Infoseek<<http://infoseek.go.com/>>, Yahoo<<http://www.yahoo.com/>>, idr.²

- Iskanje:
- Kliknite gumb »iskanje«
 - Izberite iskalnik
 - Vtipkajte iskani pojem
 - Če izbrani iskalnik to omogoča, izberite področje iskanja
 - Preglejte seznam z najdenimi povezavami do spletnih strani, dokumentov in drugih informacij v internetu, ki v imenu ali besedilu vsebujejo iskani pojem.

Pogosto se zgodi, da iskalnik ob vpisanem geslu najde nekaj sto ali celo tisoč naslovov, ki vsebujejo vpisano geslo. Ob pregledovanju vsega boste naleteli na dosti balasta; da si prihranite čas in hkrati pridete do kvalitetnih informacij, poizkusite z iskanjem prek spodaj navedenih naslovov. To so v glavnem strani, ki vsebujejo zbirke povezav na temo etnologije in kulturne antropologije³:

1. Anthropology resource on internet
<<http://home.worldnet.fr/clist/Anthro/Txts/frame.html>>
2. General references: Anthropological resource
<<http://www.artsci.wustl.edu/~anthro/ca/papers/schwimmer/url-list.html>>
3. strani s povezavami na temo vizualna

antropologija: <<http://www.uni-koeln.de/phil-fak/voelkerkunde/visual/links.html>>
<<http://www.usc.edu/dept/elab/urlist/index.html>>

4. UCSB Anthropology Web links
<<http://www.anth.ucsb.edu/netinfo.html>>
5. povezave za antropologe
<<http://anthro.rutgers.edu/lori.html>>
6. Ethnomusicology, Folk Music, and World Music
<<http://www.lib.washington.edu/music/world.html>>
7. Archaeology and Ethnology Links
<<http://www.delweb.com/nfmuseum/archlink.htm>>
8. Anthropology and Archaeology Sites on the World Wide Web
<<http://www.wam.umd.edu/~jpaol/anita.html>>
9. povezave: Oceania and its surrounding regions <<http://bio.sci.kagoshima-u.ac.jp/kurcsp/othersites.html>>
10. BUBL link: 301 Anthropology
<<http://link.bubl.ac.uk/anthropology/>>
11. Ethnographic Studies Internet Resource Page
<<http://lcweb.loc.gov/folklife/other.html>>
12. Folklore and Mythology Web Sites
<<http://www.fas.harvard.edu/~folkmyth/fandmwebsites.html>>
13. Anthropology Resources on the Internet (American Anthropology Association)
<<http://www.ameranthassn.org/resinet.htm>>
14. WWW virtual library for anthropology
<<http://www.anthrotech.com/resources/>>
15. Ethnology, Ethnography and Anthropology (SOSIG World Catalogue)
<<http://www.sosig.ac.uk/roads/subject-listing/World/ethno.html>>

Shranjevanje informacij iz interneta na vaš računalnik.

Med ogledom strani v spletu boste verjetno našli podatke, ki jih boste želeli shraniti za nadaljnje prebiranje, ne da bi morali ponovno obiskati spletno mesto, ali za posredovanje drugim uporabnikom. Shranite lahko celotno spletno stran ali kateri koli njen del, besedilo, slike ali povezave. Ko shranite podatke, jih lahko uporabite v drugih dokumentih ali jih v svojem računalniku prikazete kot ozadje za namizje. Podatke lahko tudi posredujete drugim osebam, ki imajo dostop do spleta. To storite tako, da jim spletno stran ali povezavo do nje pošljete po e-pošti. Tistim, ki nimajo dostopa do spleta ali do

računalnika, lahko spletne strani natisnete.

- Prikazano spletno stran shranite na svoj računalnik z ukazom (File/save as) »datoteka /shrani kot«.
- Posamezni element na spletni strani (npr. sliko) shranite tako, da izberete želeni element, kliknete desni miškin gumb in izberete »shrani ... kot« (npr. v primeru slike »shrani sliko kot«).
- Z nekaterih spletnih strani lahko datoteke prenašate in shranjujete (datoteke z dokumenti, slikami, zvočnimi ali slikovnimi izrezki, programi ali drugimi podatki) v svoj računalnik. V večini primerov se ravna po navodilih na spletni strani.

Če spletna stran prikazuje povezave do datotek, kliknite želeno povezavo z desnim miškinim gumbom in izberite »shrani povezavo kot«.

- V statusni vrstici na dnu okna vidite naslov izbrane povezave; če kaže povezava na datoteko, torej ime datoteke. Če želite v dokument na svojem računalniku, npr. v dokument urejevalnika Word, prekopirati del besedila, prikazanega na spletni strani:

- Odprite dokument (npr. z urejevalnikom Word).
- Prikažite želeno spletno stran z brskalnikom Internet Explorer.
- Z miško izberite oz. označite želeni del vsebine (miško povlecete od začetka vsebine do njenega konca).
- Kliknite desni miškin gumb in izberite »kopiraj« ali pritisnite tipki »Control/C«.
- V dokumentu izberite ukaz »Prilepi« ali pa pritisnite tipki »Control/V«.

Ko boste v svoj dokument lepili dele besedil, ne pozabite dodati datuma, ko ste to naredili in naslova strani, iz katere ste podatke dobili, kasneje so lahko zbrisani ali pa se vam zgodi, da povezave nikoli več ne najdete, vi pa boste vse te podatke potrebovali pri citiranju.

Tiskanje

- Če želite natisniti le del vsebine, izberite želeni del.
- Izberite ukaz »Datoteka«, »Natisni« ali pritisnite istočasno tipki »Control/P«.
- Nastavite obseg tiskanja: Vse, Strani od ... do ... ali izbor (če ste pred tem na spletni strani izbrali del vsebine za tiskanje).
- Kliknite »V redu«.

Citiranje

Nova elektronska komunikacija, ki izničuje newtonovski prostor, je prinesla nove

oblike. Zaradi svojih lastnosti kliče novonastali prostor (kiber prostor) po specifičnem, novi formi prilagojenem konceptu intelektualne lastnine. Določujoče komponente interneta so interaktivnost, hiperdistribucija ter minljivost informacij. Prav slednje je tisto, kar je pri navajanju zapisov elektronske dokumentacije najbolj zaskrbljujoče. Spletne strani so namreč pogosto nadgrajene, premaknjene na nov naslov ali celo uničene.

Uporaba nove tehnologije je pred znanstvenike postavila dve zahtevi. Prva je zahteva po preciznosti v identificiranju vira in njegovega izvora, druga pa želi priskrbeti vodič do lokacij virov za kasnejše raziskovalce. Rešitev se je ponudila v navajanju izvirnega vira, ob tem opozorimo na novo lokacijo, oz. da material ne obstaja več.

Toda ta problem ni nov. Z njim so se raziskovalci srečali že ob citiranju različnih virov npr. privatne korespondence, ki je dokaj podobna problematiki citiranja elektronske pošte. E-pošta so viri, ki so pravzaprav namenjeni posamezniku in so ostalim uporabnikom nedostopni, razen če niso shranjeni v kakšnem elektronskem arhivu (če obstaja arhiv, potem postane leta primarni vir citiranja).

Konvencije o citiranju gradiva, dobljenega iz interneta, svetujejo zapis elektronskega naslova v takšnem oklepaju: < >. Standard zahteva tudi zapis v eni vrsti, kar olajša branje in zmanjša možnost napake.

Najbolj priporočljivo je citiranje URL (Uniform Resource Location) naslova. URL je naslovna shema, ki se uporablja za povezavo z virom (besedila, slike, programi) v internetu. Sestavljena je iz dveh delov, ločenih z ://. Del pred :// označuje protokol (npr. http, gopher ...), del za :// je ime računalnika, ki deluje kot »file server« (tu so spravljene informacije). Tudi to ime je sestavljeno iz več delov, ki so ločeni s piko ali /. Zadnji del zapisa pove, kakšna organizacija je lastnica računalnika (.edu educational institution, .com commercial organization, .mil military, .gov government). Včasih se imena končajo s kodo države (si = Slovenija).

Po mojem mnenju bi bilo dobro približati standarde citiranja iz interneta uveljavljenemu citiranju iz knjig oz. člankov. Ob

1 BJamesB (1997) Joker, št. 51, str. 83

2 Na Inštitutu Jožef Stefan, so za vse, ki potrebujete vodje po virtualni Sloveniji, pripravili iskalnik Slowwwenia <<http://www.ijs.si>>

3 Navedba naslovov, ki so se mi zdeli uporabni ob pisanju prispevka

standardnih podatkih pa bi dodali še specifične. V samem tekstu naj bi v oklepaju navedli priimek avtorja in letnico. V primeru, da v tekstu citiramo več del istega avtorja, ki so bila objavljena v elektronski obliki istega leta, sem zasledila rešitev z dodajanjem črk po abecednem redu ob letnici (npr. 1999a). Zgodí se, da poleg URL naslova in datuma dostopa do e-vira, nimamo drugih podatkov. Tedaj je v tekstu v oklepaju smiselno navesti zgolj datum. Pri citiranju e-pošte navedemo v tekstu v oklepaju priimek pošiljatelja ter letnico.

Način osnovnega citiranja je moj predlog, ki pa je nastal na osnovi elektronsko objavljenih člankov⁴.

Priimek, ime <naslov avtorjeve elektronske pošte> **letnica nastanka ali zadnjih vnesenih popravkov**, **naslov dela ali naslovna vrstica sporočila** v: **naslov dela ali naslov seznama/strani** <polni URL naslov> **datum našega dostopa do e-vira**.

Svetovni splet ali World Wide Web:

Ko ljudje dandanes govorijo o deskanju v internetu, imajo v mislih pregledovanje strani v tej večpredstavni zbirki podatkov. Za razliko od starejših storitev splet dovoljuje združevanje besedil, sličic, zvoka, animacij in filmov v zaokroženo celoto, po kateri se sprehajamo s preprostim klikanjem na miško. Število spletnih mest raste zelo hitro in vsako minuto se pojavljajo nova. Programi, s katerimi se sprehajamo po spletu, se imenujejo spletni brskalniki. Najbolj razširjena pa sta Netscape Navigator in Microsoft Internet Explorer.

Primer citiranja:

Crivos, Marta in Tula Molino, Fernandez <crivos@ISIS.unlp.edu.ar> (1995)

Anthropology and Evolution at La Plata Museum of Natural Sciences, ArgentinaN, v: Theoretical Anthropology 1/1, <http://www.univie.ac.at/voelkerkunde/theoretical-anthropology/crivos.html> 20/4/1999

Zapis za <http://> se ne začneja vedno z www.jarvis.hugh@acsu.buffalo.edu (1996) About the Worldwide Email Directory of Anthropologists, v: Journal of World Anthropology, vol1, No.4, <http://wings.buffalo.edu/academic/department/anthropology/jwa/Regular-items/weda.info.html> 20/4/1999

Poleg [http](http://) poznamo več različnih

protokolov. Predhodnik novejših tehnologij je bil terminalski dostop do baze podatkov (primer: <telnet://moo.daedalus.com>). Nekoč je bil v široki uporabi protokol Gopher, vendar strani, dostopne prek tega protokola, niso sestavljene kot hipertekst. S prihodom web strani je postal gopher dinosaver sodobne tehnologije. Kljub temu, da so strani še vedno dostopne (primer: <gopher://gopher.anc.org.za:70/>), so bazo podatkov, ki so jo te strani nosile, zaradi lažjega dostopa spravili pod imenom »Gopher Jewels resource« na strani <<http://galaxy.einet.net/GJ/>>. Tudi tu boste našli povezave na temo antropologije. Eden od dokaj pogostih protokolov je tudi FTP (File Transfer Protocol), primer zapisa: <<ftp://ftp.daedalus.com/pub/CCCC95/johnson-eilola>>

Elektronska pošta ali e-mail:

Deluje tako kot navadna pošta. Poštni strežniki (računalnik z ustrežno programsko opremo) pa omogočajo sprejemanje in pošiljanje elektronske pošte. Med programskimi paketi, ki to storitev omogočajo, sta najbolj razširjena Netscape Messenger in Microsoft Outlook.

Outlook Express je del programa Internet Explorer in del operacijskega sistema Windows 98, namenjen delu z elektronsko pošto in drugimi sorodnimi uslugami, kot je npr. branje novic. Storitve elektronske pošte praviloma dobimo od ponudnika internetnih storitev skupaj z dostopom do interneta. Pridobimo si jo lahko tudi drugje; nekatere organizacije v internetu jo ponujajo celo brezplačno. Tistim, ki še nimate svojega e-poštnega naslova, ponujajo brezplačni predal na naslednjih naslovih:

Hot mail

<<http://wylg.hotmail.com/cgi-bin/login>>

Rocket mail

<<http://77www.rocketmail.com>>

ter na Yahoo:

<<http://login.yahoo.com/config/login?.src=ym&lg=us&done=http%3a//edit.yahoo.com/config/mail%3fintl=>>>

Prispela sporočila elektronske pošte se zbirajo v našem poštnem predalu na določenem strežniku v internetu. Ta je lahko tisti, kjer imamo svoj internetni priključek ali pa kak drug računalnik. Da lahko samo mi beremo svojo elektronsko pošto, dobimo za svoj poštni predal svoje uporabniško ime in geslo, ki sta drugačna od tistih za priključek v internet.

Prispela sporočila elektronske pošte prenese program Outlook Express iz našega

poštnega predala v internetu (praviloma s pomočjo protokola POP3) na naš računalnik, kjer jih shrani. Na našem računalniku shranjena sporočila lahko nato preberemo in po želji nanje odgovorimo.

Napišemo lahko tudi nova sporočila, ki jih pošljemo poljubnemu naslovniku v internetu. Poslana sporočila računalnik ne pošilja preko našega poštnega predala, temveč (s pomočjo protokola SMTP) preko SMTP strežnika za elektronsko pošto.

Če imamo klicni telefonski priključek, se običajno priključimo s povezavo omrežje na klic, nato prenesemo svojo pošto iz svojega poštnega predala na svoj računalnik, jo preberemo, nanjo odgovorimo, po želji odpošljemo nova sporočila in se nato izključimo iz interneta. Če traja naše prebiranje elektronske pošte in tipkanje odgovorov ter pisanje novih pisem dalj časa, je smiselno, da se za ta čas izključimo iz interneta ter se vanj ponovno vključimo, ko imamo vsa pisma že napisana in jih želimo odposlati.

Primer citiranja e-pošte:

Moličnik, Vesna <vesna@alpha.zrc-sazu.si> »Multimedia«, privatno e-sporočilo Špeli Pogorelec. 16/4/1999

Če ne poznamo imena in priimka, se citira del, naveden pred znakom @, primer: Bismarck <bismarck@altavista.net> »Re Prijavi se!«, privatno e-sporočilo Vesni Moličnik. 20/4/1999

Novičarske skupine ali Newsgroup ter diskusijske skupine ali Listserv Sistem

Usenet je načeloma velika oglasna deska, porazdeljena po vsem svetu, na kateri se vsak dan pojavijo besedila v zvezi s približno 30.000 različnimi temami. Elektronske oglasne deske so se pojavile že v 70. letih z namenom združevati ljudi s podobnimi interesi po vsem svetu in jim omogočiti razprave prek elektronske pošte. Citiranje je podobno kot pri elektronski pošti, le da je potrebno navesti Listserv ali Newsgroup (namesto zapisa privatno e-sporočilo), prek katerega ste e-sporočilo prejeli z imenom in naslovom. Namesto naslova napišete diskusijsko temo.

Primer:

Law, Catherine <katiel@enteract.com> "Race differences advantageous to our species." <news.siol.net>, sci.anthropology, 21/4/1999⁵

Če želite, se lahko prek spodaj navedenih naslovov prijavite na sledeče diskusijske

skupine. Pri prijavi, ki jo opravite prek e-pošte, napišete, subscribe ter ime Listserverja, na katerega se želite prijaviti, in vaše ime.

APLA-L <majordomo@virginia.edu>

Association for Political and Legal Anthropology

CAE-L <listproc@lmrnet.ucsb.edu>

Council on Anthropology and Education Listserv

CASTAC-L <listserv@mitvmo.mit.edu>

Committee on the Anthropology of Science, Technology and Computing Listserv WOMANTH-L

<listserv@relay.doit.wisc.edu>

H-SAE <listserv@msu.edu>

Society for the Anthropology of Europe Listserv

SOLGA-L <listserv@american.edu>

Society of Lesbian and Gay

Anthropologists Listserv

Internetno klepetanje ali Internet Relay Chat (IRC):

Je storitev, ki omogoča bolj ali manj zanimive pogovore z drugimi uporabniki te storitve. Številni ponudniki interneta (ISP-internet service provider) omogočajo to storitev prek svojega strežnika (računalnik z ustrezno programsko opremo).

V Sloveniji sta najpogostejše obiskana ponudnika ARNES (Academic Research Network of Slovenia - Akademsko raziskovalna mreža Slovenije) in SiOL (Slovenia On Line, katerega lastnik je Telekom Slovenija). (Dosegljiva sta na: irc.arnes.si in irc.siol.net). Programski paket, s katerim nam je ta storitev omogočena, je najpogostejše Mirc.

Pri citiranju pogovorov iz mirca moramo navesti avtorja oz. avtorje komentarja oz. pogovora (običajno navajamo vzdevke, ki jih uporabljajo prisotni na kanalu), tip komunikacije (intervju, anketa, konferenca, prosti pogovor ...

), navedemo temo (ki je vpisana na naslovni vrstici kanala), ime kanala, na katerem je potekal pogovor (pred imenom vedno stoji znak #), datum.

Primer:

CoKoLiNa, intervju, 'HaCk The PIAEt!!!!!!!, #Maribor, 21/4/1999

Prek mirca je mogoče pošiljati tudi slike in datoteke. Tedaj namesto tipa komunikacije in teme pogovora napišemo celoten naslov datoteke ali slike:

Primer:

Bismarck, image1.jpg, #koroska, 10/3/1999
V samem tekstu, ob navedbi citata, predlagam v oklepaj vpisan vzdevke ter zapis irc.

Primer: (CoKoLiNa irc)

Elektronske publikacije in Online baze podatkov

Primer tukaj navedenega citiranja se nanaša na citiranje iz prispevkov, ki so objavljeni zgolj v elektronski obliki. Ti prispevki se od tistih, ki so objavljeni v tiskanih medijih, razlikujejo po tem, da so objavljeni dnevno, kar pomeni, da imajo točen zapis datuma in celo ure objave. Pomanjkljivosti e-publikacij sta v tem, da avtor članka dostikrat ni naveden, poleg tega so članki nekaj časa dostopni v internetu, potem jih zamenjajo novi. Izjeme so e-časopisi, ki imajo online arhive⁶.

Primer:

Jones, Christoper (19/4/1999) Digital Music at the Crossroads, Wirednews
<<http://www.wirednews.net/>>21/4/1999

Programska oprema in video igre

Navesti je potrebno ime avtorja oz. družbe, datum izdaje (če je dosegljiv), naslov programske opreme oz. igre, verzijo, ime izdajatelja ter način elektronskega zapisa: Origin (1996) Privateer2: the darkening, deluxe edition, Electronic art: CD-ROM

Viri in literatura:

Anthropology Rewiew Database⁷ (1998) User Guide: Electronic Citation Guide
<<http://wings.buffalo.edu/anthropology/ARD/citation.html>> 4/2/1999

Page, E. Melvin <pagem@etsuarts.east-tenn-st.edu> (1996) A Brief Citation

Guide for Internet Sources in History and the Humanities (Version 2.1).

<<http://www.h-net.msu.edu/~africa/citation.html>> 4/2/1999

Walker, R. Janice <jwalker@chuma.cas.usf.edu>

(1999) COS-Humanities Style: Endorsed by the Alliance for Computers & Writing.

<<http://www.cas.usf.edu/english/walker/mla.html>> 10/3/1999

Price, Lane <Lane_Price@uncg.edu> (1999)

Multimedia Glossary.

<<http://www.uncg.edu/irc/mm/terms/terms.htm>> 6/4/1999

4 Glej pod navedbo virov

5 News.siol.net je naslov »news« strežnika, sci.anthropogy pa je skupina v »news groopu«

6 npr. <<http://antrotech.com/resources/newsletter/archive>>

7 ARD sledi napotkom American Anthropological Association za citiranje dokumentacije dobljene iz interneta

Za računalniške nasvete pri pisanju članka se zahvaljujem Dejanu Kamniku.

ZGODBE VSAKDANA

Čudne sanje napovedovale nesrečo

Bila sem že poročena, ko sem živo sanjala, da je na glavnem trgu konj padel na moje noge, tako da nisva mogla vstati ne konj ne jaz. Svoje sanje sem povedala mami. Dejala mi je, da to ne pomeni nič dobrega, saj konj ni mogel vstati.

V tistem času je moja sestra, ki se je priženila k Sprukovim, gradila hišo. Oče je hodil pomagati pri gradnji. Bil je star 59 let, toda izredno zdrav in močan. Delavci so vedeli povedati, da so ga kljub letom komaj dohajali. Na gradbišču je nerodno stopil, izgubil ravnotežje in padel. Z glavo je nesrečno udaril ob beton in za posledicami možganske krvavitve umrl v bolnišnici.

Ko smo kasneje v družinskem krogu o tem razmišljali, smo v pogovoru odkrili še več dogodkov, ki so naznanjali smrt v družini.

Sestra je rada "šlogala" iz kave. Malo pred očetovo smrtjo sta z mamo pili kavo in ona je potem pogledala v zos in videla križ. To je povedala mami, ki je stvar pokomentirala tako, da je pač že stara in bolehnata in da je križ pač znamenje prihajajočega konca. V resnici pa je bilo tako, da je bolehnata mama preživela očeta, za katerega nihče ni pomislil, da bo tako kmalu umrl.

Štirinajst (14) dni pred tragičnim dogodkom sem očeta pripravila, da se je šel fotografirati z družino. To ni bila njegova navada in morala sem pokazati veliko spretnosti, da sem ga do tega pripravila. Nekako ni čutil potrebe po tem, da bi se fotografiral z nami. Fotografije še niso bile narejene, ko je že umrl. Mama mi je bila za to nadvse hvaležna.

Pripovedovala je ga. Antonija Hribar iz Kamnika, 1997.

Slutnja se je izpolnila

Vinškov Ciril je včasih veliko naokoli hodil. Prejšnji dan, 1. januarja, je bil gori pri tišlarju¹ in mu voščil novo leto ter omenil, da gre drugi dan v gmajno². Može so se pogovarjali o njegovem prijatelju, ki se je pri sekanju močno poškodoval, in nekom, ki se je prav tako hudo ranil, saj si je neznano kako z motorko na hrbtu rebra prerezal in poškodoval pljuča. V šali je še pristavil: "Vidva sta jo že fasala, zdaj sem pa jaz na vrst'."

Naslednji dan se je resnično ubil v gozdu. Bilo je več gozdarjev: eden je les stran vozil, Ciril pa je les dol po bregu vlačil. Ker se mu je klin zataknil, je deblo privzdignil, takrat pa je začel drseti in prvo deblo ga je najprej podrlo na tla in mu zlomilo nogo. Medtem pa se je sprožilo še drugo drevo, ki ga je zadelo v glavo.

Pripovedovala je ga. Ana Stele iz Tunjske mlake, 10. januarja 1998.

Nesrečni dogodek se je pripetil nekaj dni pred zapisom.

Sin se je resnično ponesrečil

Ponoči se mi je sanjalo, da so mi v naročje prinesel mojega sina. Jaz ga pobožam po glavi in ga vprašam: "Ali te zelo boli glava?" On pa mi odgovori: "Ja."

Zjutraj se zbudim in kar težko mi je postalo pri srcu, da se mu ni res kaj zgodilo. Pokličem snaho in vprašam, če je kaj govorila s Hermanom. Rekla je, da ni, zato sem jo nagovorila, da je šla v njegovo službo in poklicala v Rusijo, kjer je delal. Nek moški se je oglasil po telefonu in rekel: "Ne morete govoriti s Hermanom, ker ga ni." Snaha pa pravi: "Ga pa pokličite! Moram govoriti z njim!"

Takrat je pa ta moški le povedal, da je

Herman pri delu z odra padel ter da je v bolnici, ker si je glavo presekal. Točno tako se je zgodilo, kot se mi je sanjalo.

Pripovedovala je ga. Slavka Lukan iz Podgorja pri Kamniku, 14. marca 1999.

Smrt uniformiranega človeka

Sosedova punca je zelo rada šlogala¹, jaz pa v to nikoli nisem verjela. K njej je hodila tudi neka ženska karte šlogat'. Enkrat pa sem ravno med šloganjem prišla k njej in sem ji rekla: "Oh, kako si ti trapasta, že spet ga serješ."

Pa pravi vedeževalka: "Dajte, bom še vam šlogala."

"Oh," sem rekla, "jaz nimam dinarja za to." Takrat pa sem ravno kuhala žinkrofe in sem ji dala enega, on pa je šlogala. In mi je presneta ženska rekla: "Eden bo pri vas umrl. Pa tisti uniformo nosi. Če pa se bo zelo pazil, pa ne bo umrl."

In res je ata še tisto leto umrl, po poklicu pa je bil železničar in je nosil uniformo. Takrat je bila napoved tiste ženske čisto prava. Ne prej pa ne kasneje me ni nihče pripravil za šloganje, samo takrat, pa še takrat se je izpolnilo.

Pripovedovala je ga. Slavka Lukan iz Podgorja pri Kamniku, 14. marca 1999.

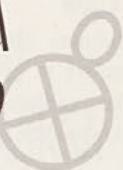
¹ mizarju

² gozd

³ napovedovati prihodnost, vedeževati

dr. Duša Krnel Umek

POROČILO O DELU SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA OD 1997 DO 1999

Slovensko etnološko društvo je na rednem občnem zboru leta 1997 obravnavalo in sprejelo statut društva zaradi določil novega Zakona o društvih in izvolilo nove organe društva.

Društvo je v letu 1997 pripravilo tri prireditve. Prva je bila posvet o Etnologiji in novi varstveni zakonodaji 21. maja 1997 v Piranu. Stališča, ki so bila sprejeta, je SED poslalo na Ministrstvo za kulturo, referati in stališča pa so bili objavljeni v Glasniku SED (37/1997, št. 1-2). Etnologi - konservatorji, ki se že šest let srečujejo na delovnih srečanjih so v letu 1998 pripravili za razpravo Izhodišča za nacionalni program varstva nepremične etnološke dediščine, ki so bila objavljena v Glasniku SED (38/1998, št. 3-4).

Društvo se je prijavilo na razpis Zavoda RS za šolstvo za program Etnologija v osnovni šoli in ga od 15. do 17. oktobra 1997 organiziralo v Portorožu. Predavatelji - etnologi so z različnih področij stroke predstavili svoje vsebine učiteljem v osnovnih šolah. Program so udeleženci ocenili zelo dobro. Poročilo je bilo objavljeno v Glasniku SED (37/1997 št. 4). Delo naj bi nadaljevala delovna skupina za Etnologijo v osnovni šoli.

Slavnostna podelitev Murkovega priznanja postumno dr. Ivanu Sedeju in Murkovih listin Ivi Stiplovšek in Ireni Keršič za leto 1996 ter imenovanje častnih članov društva univ. prof. v pokoju dr. Vilka Novaka in akademika dr. Milka Matičetova je bilo 11. novembra 1997 v Sori pri Medvodah. (Več o tem v Delu, priloga Znanost 26. 11. 1997, str. 11).

Društvo je v letu 1998 dalo večji poudarek varovanju etnološke dediščine, kar se je odrazilo zlasti pri vsebini Glasnika SED, ki so jo oblikovali novi člani uredniškega odbora. S tem je prispevalo k večjemu povezovanju članov in institucij, ki delujejo na tem področju. S tako zastavljeno problematiko pa je glasilo postalo zanimivejše za večji krog bralcev. Glasnik z novo strokovno kvalitetno vsebino je začel tudi redno izhajati.

V letu 1998 sta izšli dve številki Knjižnice Glasnika SED: Zbornik o beguncih in begunkah v Sloveniji in delo Brede Čebulj -Sajko: Etnologija in izseljenstvo.

V letu 1988 je društvo organiziralo dve prireditvi. Prva je bila *Posvet o etnološkem delu Slovencev v Avstriji, Italiji, na Madžarskem in Hrvaškem*, ki je potekal od 15. do 16. oktobra 1998 v Prešernovi dvorani Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Posvet je bil o etnološkem delu slovenskih narodnih skupnosti izven meja matične države in je bil prvi te vrste. Namen posveta je bil opredelitev vloge etnologov pri ohranjanju in spoznavanju etnične, kulturne in jezikovne podobe Slovencev, vprašanju enotnega slovenskega kulturnega prostora, izmenjavi izkušenj o strokovnem delu, seznanjanju s trenutnim položajem Slovencev v posameznih državah in pretresu odnosa matične domovine do slovenske skupnosti zunaj meja. Nadalje je bil namen predstaviti raznolikost etnološke strokovne in raziskovalne dejavnosti posameznikov in ustanov, ki skrbijo za ohranjanje kulturne dediščine Slovencev na slovenskem etničnem ozemlju zunaj državnih meja, opredeliti vlogo etnologov pri ohranjanju nacionalne identitete, izmenjati izkušnje

etnološkega strokovnega in raziskovalnega dela in poiskati možnosti medsebojnega sodelovanja ter skupnih projektov.

Posveta se je udeležilo 17 predavateljev, od tega trije iz Avstrije, šest iz Italije, dva iz Madžarske, in pet iz Slovenije. Referati s povzetki v angleškem jeziku bodo izšli v zborniku. Pri Slovenskem etnološkem društvu deluje delovna skupina za zamejstvo, ki ima nalogo, da koordinira delo in razvija stike.

Druga prireditev je bila vsakoletna podelitev Murkovega priznanja, ki jo je prejel dr. Goraz Makarovič in Murkove listine, ki jo je prejela Janja Žagar. (Več o tem v Glasniku SED 38/1998, št. 3-4).

Društvo je organiziralo v letu 1998 pet etnovečerov: predavanje o pustnih šegah z Špelo Kučan in videloprojekcijo Naška Križnarja, pogovor o etnološkem delu v spomeniškem varstvu z Vitom Hazlerjem, ki ga je vodil Vladimir Knific, pogovor z Ivanko Počkar o knjigi Iz časov ječmenove kaše in Ingo Miklavčič Brezigar o razstavi Spomini naše mladosti, projekcijo dokumentarnega filma Med nebom in zemljo, ki ga je po scenariju Darje Skrt režiral Franci Slak, predstavitev etno-dialektološkega filma Herte Maurer Laussegger Kmečko orodje s koroških podstrešij ter strokovno ekskurzijo na Štarsko. V letu 1999 sta bila dva etnovečera: predavanje Ritmične in metrične posebnosti koroškega ljudskega prepevanja Engelberta Logarja in predavanje Bruna Volpija Lisjaka Vonj po morju, Slovensko morsko ribištvo med Trstom in Timavo skozi stoletja.

Z aprilom 1999 je odprlo društvo svojo domačo stran na Internetu z obvestili o delovanju.

V letu 1999 so bile na rednem občnem zboru volitve predsednika SED in organov društva, sprejete so bile Dopolnitve Pravilnika o podeljevanju Murkovega priznanja in Murkove listine za posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem, pripravljeno je bilo gradivo za debato za Temeljna načela etnološke poklicne etike. Po občnem zboru je društvo pripravilo počastitev treh svojih članov, ki praznujejo letos visoke življenjske in delovne jubileje: univ. prof. v pokoju dr. Vilko Novak 90 let, akademik dr. Milko Matičetov 80 let in dr. Zmaga Kumer 75 let.

Delo društva v Izvršnem odboru, uredništvih, komisiji in delovnih skupinah je bilo uspešno in je potekalo v delovnem vzdušju. Društvo je uspelo izgladiti nasprotja, in mirno urejati zadeve ob sočasnem gojenju različnosti mnenj.

PRAVILNIK O PODELOVANJU MURKOVE NAGRADE IN MURKOVIH PRIZNANJ ZA POSEBNE DOSEŽKE V ETNOLOGIJI NA SLOVENSKEM

1. Člen

SED podeljuje za posebne dosežke na področju etnologije Murkovo nagrado in eno ali več Murkovih priznanj. Nagrado (prej priznanje) je društvo v počastitev 125-letnice rojstva Matije Murka začelo podeljevati leta 1986, priznanja (prej listino) pa leta 1994.

2. Člen

Nagrado in priznanja podeljuje SED posameznikom in ustanovam, ki s svojim delom prispevajo k uveljavljanju slovenskih etnoloških spoznanj in spoznanj tujih etnologij o Sloveniji. Zato nagrado in priznanja lahko prejmejo domači ali tuji strokovnjaki s področja etnologije, kot domači ali tuji posamezniki, ki na tem področju delujejo ljubiteljsko oziroma posamezne strokovne in ljubiteljske ustanove ter društva.

3. Člen

Med posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem, za katere se podeljujejo Murkova nagrada in priznanja, štejejo:

- Izjemni etnološki znanstveni in raziskovalni dosežki posameznikov, skupin ali ustanov. /Velja za podelitev Murkove nagrade./
- Dosežki, ki jih zaokroža življenjsko delo posameznikov. /Velja za podelitev Murkove nagrade./
- Dosežki na področju etnološke vede na Slovenskem (ali o Sloveniji) v preteklem letu. /Velja za podelitev Murkovih priznanj./

4. Člen

Murkovo nagrado sestavljata plaketa z diplomo in spominsko darilo ali denarna nagrada. Denarna nagrada se podeli, če so zanj zagotovljena sredstva. Murkovo priznanje za posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem v preteklem letu sestavljata svečana diploma in spominsko darilo ali denarna nagrada. Finansiranje je urejeno tako, kot pri Murkovi nagradi.

5. Člen

Vsako leto se podeli ena Murkova nagrada in eno ali več Murkovih priznanj.

6. Člen

Izvršni odbor SED imenuje komisijo za podeljevanje Murkove nagrade in priznanj, ki jo sestavljajo: predsednik komisije in trije člani. Komisija je imenovana za štiri leta.

7. Člen

Razpis za Murkovo nagrado in Murkova priznanja objavi komisija v Glasniku SED in v enem od osrednjih slovenskih dnevnikov. V

razpisu navede temeljna izhodišča za podeljevanje nagrade in priznanj, določi sestavine, ki jih mora vsebovati predlog za podelitev, možne predlagatelje ter rok in naslov, na katerega naj predloge pošljejo.

8. Člen

Kandidate lahko predlagajo člani SED, družbene organizacije, ustanove in posamezni prebivalci Republike Slovenije. Kandidate lahko predlagajo tudi posamezniki in strokovne ustanove iz tujine, lahko pa tudi komisija oziroma posamezni njeni člani.

9. Člen

Predlog za podelitev Murkove nagrade in Murkovih priznanj mora poleg podatkov o kandidatih vsebovati tudi utemeljitev. Vsi predlogi morajo biti podpisani. Anonimni predlogi se ne upoštevajo. Predlog je treba poslati s priporočeno pošiljko na naslov SED, s pripisom Komisija za podeljevanje Murkove nagrade in Murkovih priznanj do vključno 15. septembra vsako leto. Prispele predloge odpre komisija na svoji seji.

10. Člen

Med prispelimi predlogi komisija izbere z javnim ali tajnim glasovanjem enega prejemnika Murkove nagrade in enega ali več prejemnikov Murkovih priznanj. Svojo odločitev sporoči v pisni obliki izvršnemu odboru SED, ki izbor komisije potrdi ali zavrne. V primeru zavrnitve mora komisija ponovno pretresti predloge.

11. Člen

Murkova nagrada ali Murkova priznanja se ne podelijo, če komisija ne prejme predlogov ali pri oceni prispelih predlogov ugotovi, da ne ustrezajo merilom za podeljevanje. Komisija lahko predlaga le podelitev nagrade ali le priznanj.

12. Člen

Pri svojem odločanju lahko komisija zahteva od predlagatelja(-ev) dodatne podatke ali pojasnila o kandidatih. Član komisije ne more dobiti nagrade ali priznanja. Komisija strokovno utemelji predlog o podelitvi nagrade ali priznanj v pisni obliki.

13. Člen

Murkova nagrada in Murkova priznanja se podelijo na posebni svečanosti. Podeljujeta ju predsednik komisije in predsednik SED.

14. Člen

Pravilnik o podeljevanju Murkove nagrade in Murkovih priznanj začne veljati z dnem, ko je sprejet z večino glasov na občnem zboru SED. Po sprejetju mora biti objavljen v Glasniku SED.

Spremembe so bile sprejete na rednem občnem zboru SED 7. aprila 1999.

Zvezda Delak-Koželj

POROČILO O UDELEŽBI NA 8. MEDNARODNI ZNANSTVENI KONFERENCI 'TEORIJA IN PRAKSA VARSTVA SPOMENIKOV' NA TEMO 'LJUDSKA STAVBNA DEDIŠČINA'

Mednarodna konferenca je potekala v Tusnadu (Romunija - Transilvanija) od 21. do 27. 3. 1999. Organizirali so jo Transylvanian Monument - Restorers Society, Transylvania Trust Foundation in 'Keopecezi Sebestyen Jozsef' Monument Preservation Association. Stalni soorganizatorji pa so romunski ministrstvi za kulturo (Direkcije za varstvo spomenikov, muzeje in nacionalne manjšine) in regionalni razvoj, madžarski Nacionalni odbor za varstvo spomenikov, romunski, madžarski in nemški nacionalni komite ICOMOS - a in Fakulteta za arhitekturo iz Cluja.

Po uradnem odprtju in uvodnem plenarnem zasedanju z uvodnimi govori (žal sta se ključna, Oliver iz Velike Britanije in Machat iz Nemčije opravičila) so sledili trije dnevi s sinhronim potekanjem predavanj v dveh sekcijah, terenskimi delavnicami in dvajsetimi priložnostnimi fotografskimi razstavami. Konferenca se je udeležila prek 300 udeležencev predvsem iz Romunije in Madžarske, udeleženci iz drugih držav smo bili redki. Iz Slovenije sva se konference udeležili zgoraj podpisana in Božena Hostnik iz ZVNKD Celje.

Sekcije so obravnavale naslednje tematske sklope:

- A. Teoretična vprašanja varstva ljudskega stavbarstva v Transilvaniji;
- B. Teoretična vprašanja varstva ljudskega stavbarstva v drugih regijah;
- C. Praktična vprašanja varstva obnovitvenih posegov;
Praktična vprašanja programov varstva;
- D. Praktična vprašanja - izzivi varstva ljudskega stavbarstva.
Praktična vprašanja varstva v muzejih na prostem.

Ključni referati od vseh 143 so objavljeni v posebni publikaciji, ki je izšla že pred začetkom posveta. Na posvetu sem predstavila 'Issues Regarding the Condition and Protection of Vernacular Architecture in Slovenia', ki je natisnjen v publikaciji '8. International Scientific Conference, Theoretical and Practical Issues of Monument Conservation, Vernacular Architectural Heritage, Tusnad 1999, str. 60 - 63. Publikacija je v knjižnici Uprave.

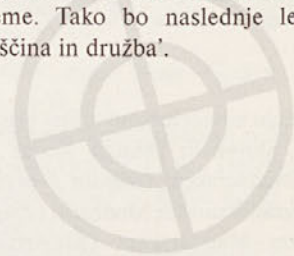
Terenske delavnice s predstavitvijo problemov varstva na več ravneh kot npr. inventarizacija, vrednotenje, razglašanje, prenova, vsebine so potekale v:

- Sanpetru (Petersberg, Barcaszentpeter) - vas, kjer prevladuje nemško prebivalstvo;
 - Voinesti (Vajnafalva) - vas, kjer prevladuje romunsko prebivalstvo;
 - Bicfalau (Bikfalva) - vas, kjer prevladuje madžarsko prebivalstvo.
- Na plenarnem zasedanju so vodje sekcij povzeli ključne probleme, ki so jih izpostavili tako referenti kakor razpravljalci:

- A. Balassa je poudaril problem prazenja saških vasi (tudi finančni, administrativni vzroki, izginjanje kulture) in njihove prenove.
- B. Di Fazio je izpostavil predvsem problem dokumentacije, interpretacije in vrednotenja pri oblikovanju varstvene strategije ob prisotnosti prizadete javnosti. Absolutni cilj prenove vasi je standard ljudi, ne samo varstvo!
- C. Hoinarescu je opozoril na ključni pomen historičnih raziskav in inventarizacije pri prenovi, ki se ne more izvajati na podlagi določenih receptov. Ne nazadnje: veliko se reši na račun kompromisov!
- D. Cseri je izpostavil pomen kompleksnega, interdisciplinarnega pristopa varstva ljudskega stavbarstva s prikazom pozitivnih primerov ob prisotnosti že izdelanih razvojnih načrtov.

Na dvodnevni strokovni ekskurziji smo si ogledali obnovitvene posege na reformistični taborski cerkvi v Iljeniju (Illyefalva), kjer je odločujoč prenovitveni interes vaščanov. V Cincsorju (Kleinschenck, Kissink) stoji dominantna taborska evangeličanska cerkev sredi dobro ohranjene obcestne saške vasi. V Avrigu (Freck, Felek) so nam predstavili graščino Brukenthal s parkom in še živo tkalsko obrt. Pri Sibiu (Hermannstadt, Nagyszeben) z izjemnim starim mestnim jedrom je 'Astra', najpomembnejši romunski muzej na prostem. Obsega 115 kulturnih spomenikov, 300 objektov in 16 000 muzealij. Eno od najbolj ohranjenih območij ljudskega stavbarstva na JV Evrope je Rimetea (Eisenburg, Torocko). Varstvena služba pripravlja predlog za kandidiranje na listo svetove kulturne dediščine.

V okviru mednarodne konference je zasedala tudi skupina ECOVAST za ljudsko stavbarstvo. Konferenca je bila načeloma dobro organizirana, a brez kritičnega izbora referentov. Veliko ljudi je opozarjalo na preveliko število referatov, istočasnega poteka sekcij in terenske delavnice in s tem težav, za katero od dejavnosti bi se odločili. Vsekakor je bila konferenca zanimiva izkušnja ter informacija, še posebno o problemih transilvanske konservatorske stroke pri načrtovanju in izvedbi teoretičnih in praktičnih varstvenih posegov. Ne nazadnje moram omeniti pomembno dejstvo, da se po padcu nekdanjega režima varstvena dejavnost takorekoč vzpostavlja na novo: dela osnovne evidence, išče kadre, vzpostavlja mednarodno sodelovanje, projekte, finance itd. V veliko pomoč ji je tudi organiziranje in izpeljava vsakoletnih mednarodnih konferenc na izbrane varstvene teme. Tako bo naslednje leto potekala konferenca na temo 'Dediščina in družba'.

dr. Katalin Munda Hirnök

POROČILO: REGIONALNA KONFERENCA ETNOLOŠKO RAZISKO- VANJE MANJŠIN OB TROMEJI

V Slovenskem kulturno-informativnem centru v Monoštru na Madžarskem je 27. in 28. aprila 1999 potekala regionalna konferenca Etnološko raziskovanje manjšin ob tromeji. Organizirala jo je narodnostna sekcija Madžarskega etnološkega društva, podprli pa so jo Ministrstvo za ohranjanje nacionalne dediščine, samouprava mesta Monošter, Zveza Slovencev na Madžarskem, Državna slovenska samouprava, Muzej Savaria, hrvaška manjšinska samouprava v Železni županiji ter Delovna komisija za raziskovanje zamejskih Madžarov pri Madžarski akademiji znanosti v Veszprému.

Strokovno zasedanje udeležencev regionalne konference "Etnološko raziskovanje manjšin ob tromeji". (Foto: Karel Holec)

Na posvetovanju so udeleženci lahko prisluhnili devetim referatom: o porabskih Slovencih (Marija Kozar Mukič), o gradiščanskih Hrvatih na Madžarskem (Sándor Horváth) in v Avstriji (Nikola Bencsics), o gradiščanskih Madžarih (Zsigmond Csoma), o Nemcih na zahodnem Madžarskem (Marietta Boros), o Romih na zahodnem Madžarskem (Zsuzsanna Bódi) o prekmurskih Madžarih (László Göncz); o prizadevanjih Slovenije pri etnološkem preučevanju Slovencev v zamejstvu ter manjšin v državi (Katarina Munda Hirnök), o podobnostih in razlikah pri »borovem gostuvarju« pri Slovencih, Madžarih in Nemcih (Erő Eperjessy). Predavatelji so se v svojih prispevkih večinoma osredotočili na pregled etnoloških raziskovanj določenih manjšin in na oceno etnološkega dela med manjšinskimi skupnostmi na splošno. Skoraj vsi predavatelji so menili, da niti na Madžarskem niti v matičnih državah obravnavanih manjšin ni pristojne institucije, ki bi koordinirala etnološke raziskave. Skupni problem je tudi pomanjkanje etnologov, ki govorijo jezik manjšin (narečje). Iz predavanj se je dalo razbrati, da sta pri etnoloških raziskovanjih, tudi manjšinskih, dve usmeritvi: ena želi le ohraniti, zbrati vse, kar se še

da, snov njenega raziskovanja pa je le ljudska kultura (bodisi predmetna bodisi duhovna), druga pa gleda na stroko širše, kajti v svoje raziskave skuša vključiti tudi nove pojave.

Udeleženci so popoldanski program zaokrožili s predstavitvijo publikacije VI. mednarodne konference o etnološkem raziskovanju narodnostnih skupnosti v Békéscsabi ter s pripravami na VII.

Narodnostni etnologi so si z zanimanjem ogledali razstave Muzeja Avgusa Pavla v Monoštru. (Foto: Karel Holec)

mednarodno konferenco o etnološkem raziskovanju narodnostnih skupnosti, ki bo l. 2000.

Udeleženci konference (z vse Madžarske in iz sosednjih držav) so spoznavali tudi zanimivosti Monoštra (Muzej Avgusta Pavla, baročna cerkev), na izletu pa z zanimivostmi Porabja (Števanovci, Andovci) ter Prekmurja (ogled muzejske zbirke v Krplivniku, tromejnika v Trdkovi). Dvodnevno srečanje so končali na Gornjem Seniku.

Večina udeležencev je menila, da so tovrstna srečanja pomembna predvsem zato, ker omogočajo izmenjavo mnenj, izkušenj strokovnjakov, ki se ukvarjajo z etnološkim preučevanjem manjšin. Pomembna pa so tudi zato, ker pripomorejo k obravnavi teoretičnih vprašanj, tako da lahko v etnološki stroki razlikujemo med medsebojnimi vplivi, ki so se oblikovali v medetničnih odnosih v konkretnih okoljih in med modeli ter načini, temelječimi na preučevanju tradicionalnih etnoloških vrednot.

Upamo, da bo hitro izšla publikacija s predavanji s konference. To bi bil namreč pomemben korak, da bi se z etnološkimi raziskavami manjšin ob tromeji seznanili strokovnjaki in tudi širši krog.

Inga Brezigar

LETNO POROČILO ETNOLOŠKEGA ODDELKA GORIŠKEGA MUZEJA 1998

Prvo četrletje leta 1998 je na etnološkem oddelku potekalo v intenzivnih pripravah na razstavo Spomini naše mladosti, ki je nastajala po predlogi prispevka Etnološki pregled povojnih dogajanj na Goriškem, pripravljenega za Mednarodni simpozij ob 50-letnici priključitve Primorske Sloveniji v septembru 1997. Otvoritev razstave je bila 24. aprila.

Raziskovalna dejavnost je v letu 1998 je potekala v nadaljevanju že začelih raziskovalnih tem:

V okviru stalne raziskave pustnih običajev na Primorskem smo s terenskimi ogledi spremljali pustno dogajanje v letu 1998, potekali pa so tudi in pogovori za pridobitev kopij opreme pustnih likov skupine pustarjev iz Liga in Drežnice. Mogoče je še posebej zanimivo sodelovanje na sestanku Pustnega društva na Ligu (30.10) na katerem je bila obravnavana možnost priprave muzeja Liških pustov na Ligu. V zvezi s tem sva si z Darjo Skrt skupaj s člani Pustne skupine Lig ogledali Miklavževanje in muzej značilnih »krampušov« Miklavževe skupine v Svečah na Koroškem (5. 12). Liki in maske »hudičev - krampušov« delujejo podobno kot hudičevski liki grdih mask »pustov« v kompleksu liške pustne skupine.

Raziskava vasi ob meji na severnem Primorskem je vključevala nadaljevanje terenskega dela v Robidišču. V okvir tovrstne raziskave pa sodi tudi pregled osnovnega gradiva o Novi Gorici, po katerem je nastal tekst za Vodnik po mestu, ki je izšel v septembru. 2.9. je bila predstavitev Vodnika v Novi Gorici.

V manjši meri sem se ukvarjala še z raziskavo babištva na severnem Primorskem in vzporedno z raziskavo osnovnega arhivskega gradiva in terenskih informacij o delu podeželskih žena na Goriškem, ki so se zaposlovale nekoč kot dojlje in služkinje v tujini, do današnjih dni pa kot gospodinjske pomočnice ali za občasno pomoč v gospodinjstvu v bližnjih italijanskih mestih. Na to tematiko sem napisala članek v soavtorstvu z dr. Ano Barbič za publikacijo Domestic book, ki bo izšla pri založbi Routledge predvidoma jeseni 1999. S kratko raziskavo fenomena briških žena »Brik«, ki so se ukvarjale s prodajo sadja in člankom na to tematiko pa sem sodelovala pri Briškem zborniku, katerega izid pripravljajo prav tako za jesen 1999.

V poletnih mesecih je bila dokončana montaža dokumentarnega filma Zgodba o Trenti v produkciji VI-TEL Dornberk. Predstavitev filma domačinom 19. 12 v IC TNP - Dom Trenta so organizirali Darja Skrt, Ivo Saksida z VI-TELA in Marko Pretnar z Doma Trenta. Redno delo je potekalo med dokaj številnimi vodstvi po razstavi Spomini naše mladosti, s predavanji in nastopi v medijih pa sem poskušala razstavo približati javnosti in spodbuditi obisk. V pripravi je tudi interni kataloški popis predmetov z razstave, ki jih v kratkem času postavitev nismo uspeli natančneje popisati. Na žalost za tisk kataloga ni zagotovljenih finančnih sredstev.

Preko avtorice etnološkega dela razstave o sadjarstvu na Slovenskem Polone Sketelj, SEM Ljubljana, pa je Etnološki oddelok Goriškega muzeja sodeloval tudi na razstavi Slovensko sadje, Ljubljana, Cekinov grad, oktober 1998.

Andrej Malnič je leto 1998 posvetil dokumentaciji, inventarizaciji in urejanju ter zbiranju gradiva ter raziskovalni dejavnosti, precej pa je

imel vodstev v Štanjelu. Dokumentacijsko gradivo, ki ga je zbiral, obsega bibliografijo in kratke povzetke člankov o načinu življenja v Novi Gorici v letih 1947 do 1959, objavljenih v časopisu Nova Gorica in Primorske novice, o vinogradništvu, kletarstvu in domoznanstvu Primorske iz slovenskega časopisja v drugi polovici 19. stoletja, o vinu v slovenskem ljudskem izročilu.

Od 21. februarja do 21. aprila je postavil in vodil razstavo »Podobe Krasa« v prostorih Pokrajinskega muzeja v Gorici (Italija), prav tako je skrbel za razstavo »Vinarske podobe« postavljeno v dvorcu Vogrsko.

Andrej Malnič kot etnolog in Boris Blažko kot oblikovalec že nekaj let kontinuirano sodelujeta s kobilarno Lipica pri izdelavi idejnih zasnov za tamkajšnji bodoči muzej.

Kljub opravljanju osnovne dejavnosti dokumentacijskega oddelka pri zbiranju in urejanju hemerotečnega in avdiovizualnega gradiva, pri etnološkem delu Goriškega muzeja sodeluje tudi etnologinja Darja Skrt, ki se ukvarja predvsem z avdiovizualnim vidikom etnološkega dela. Tako je sodelovala pri različnih dejavnostih ob pustovanju, pripravljala scenarij za dokumentarni film o Hubertu Bergantu. Potekale so že intenzivne priprave, vendar zaradi bolezni in nato smrti Huberta Berganta projekt ni bil realiziran. Udeležila se je Filmskega festivala v Portorožu s dokumentarnim filmom Med nebom in zemljo Idrija, kjer je sodelovala kot scenarist. Pri razstavi Spomini moje mladosti je sodelovala z izborom in pripravo arhivskih filmov, z RTV Slovenija pa pri snemanju prispevka o Javorci za oddajo Slovenski magazin.

V sodelovanju z Občino Kanal in Turističnim društvom Kanal je organizirala pripravo zloženke o Kanalu, za katero je napisala tekst.

Nastopi in prireditve

Inga Brezigar:

1. Skupni nastop z Darjo Skrt in Pavlom Medveščkom ob razstavi Liški pustarji v ateljeju INGO-inženiring Solkan (12.2.)
2. Nastopi ob otvoritvi razstave Spomini naše mladosti (RTV Ljubljana, Jadran Strle: Muzejske predstavitve 20. stoletja v Sloveniji, 17.4; VITEL, Karmen Saksida: intervju in predstavitev razstave, 7.5.; VITEL, Udarniki na Lijaku, priprava in vodenje intervjuja z Roziko Fišer, 22.5.)
3. Sodelovanje s Turistično zvezo Nova Gorica na Goriškem sejmu - izposoja skrinj, (9-14. 6.)
4. Predstavitev razstave Spomini na Etnovečer v SEM, (17.6.)
5. Predstavitev Vodnika Nova Gorica (2.9.) (intervju za POP-TV in VITEL, nastop na Radiu Koper in Radiu Robin Nova Gorica)
6. Udeležba na MESS Piran (17.9.)
7. Predavanje za Turistične vodnike v organizaciji Turistične zveze Nova Gorica in agencije za izobraževanje Palladio Ljubljana (22.10)
8. Sodelovanje s Turistično zvezo na jesenskem Goriškem sejmu z razstavo na tematiko Spomini naše mladosti (4.11.-8.11.)
10. Nastop za RTV Slovenija, za oddajo Potresi-pretrsi (11.11)
11. Predstavitev dokumentarnega filma Zgodba o Trenti, v IC TNP Dom Trenta v Trenti (19.12.)
12. Predstavitev pomena rekonstrukcije "narodnih noš" - ob predstavitvi noš na proslavi Kulturnega društva Tojva v Vrtojbi (26.12.)

Andrej Malnič:

1. Nastop na Radio Koper (26.6) in Radio Robin Nova Gorica ob 50 obletnici Nove Gorice s prispevkom o načinu življenja prvih

prebivalcev Nove Gorice.

2. Predavanje o vinu v slovenskem ljudskem izročilu ob razstavi fotografij starega kletarskega orodja v podjetju INGO-inženiring (11.11)
3. Udeležba na MESS Piran (17.9.)

Darja Skrt:

1. Predavanje in projekcija filma Liški pustje na Osnovni šoli Kanal v nižjih razredih (20.2.)
2. Predstavitveni nastop in projekcija dokumentarnega filma Liški pustje na otvoritvi razstave Liški pustje v INGO-inženiring ateljeju za notranjo opremo v Novi Gorici (12.2.)
3. Skupaj z Ingo Brežigar udeležba na kontaktni oddaji na temo pustovanje na TV Vi-tel Robin (21.2.)
4. Nastop na snemanju oddaje Humanistika za TV Slovenija s prispevkom o pustovanju na Ligu (17.3.)
5. Predstavitev dr. Naška Križnarja in njegovega avdiovizualnega raziskovanja ter predstavitev dveh dokumentarnih videofilmov iz serije Podobe znanosti, ki je izšla pri ZRC SAZU v Ljubljani (10.4.)
6. Predstavitev in projekcija dokumentarnega filma Med nebom in zemljo Idrija v Etnografskem muzeju Ljubljana in po govor o dokumentanem filmu v humanistični stroki ter o vlogi avdiovizualnih projekcij na muzejskih razstavah v okviru etnoloških večerov, ki jih organizira SED (22.9.)
7. Udeležba na seminarju »Letna šola vizualnega« v organizaciji AVL ZRC SAZU Ljubljana in ZKO Nova Gorica (14.-20.9)
8. Organizacija predstavitve dokumentarnega filma Zgodba o Trenti (26.12.)

Bibliografija:

Inga Brežigar:

1. Nova Gorica, Vodnik po mestu, založba IKI, Ljubljana 1998
2. Etnološki pogled na popotresno obnovo Tolminskega, Razgledi 14/1117, 8.7.1998, 14-15
3. Spemno besedilo k razstavi "Spomini naše mladosti", interna izdaja, Goriški muzej, Nova Gorica 1998
4. Nastajanje razstave "Spomini naše mladosti", Glasnik SED 38/1998, 1/2, 48-52
5. Letno poročilo etnološkega oddelka Goriškega muzeja za leto 1997, Glasnik SED, 38/3,4 1998, 94-95
6. Ob predstavitvi dokumentarnega filma "Zgodba o Trenti", Viharnik, Glasilo Lepenčanov, Sočanov in Trentarjev, Trenta 31.12.1998, II/2, 3
7. Spomini naše mladosti. Etnološki pregled povojnih dogodkov na Goriškem, Acta Histrie VI, Zgodovinsko društvo za Južno Primorsko, Koper 1998, 369-397

Andrej Malnič:

1. Topografija spomina na novo mejo, Acta Histriae VI, Zgodovinsko društvo za Južno Primorsko, Koper 1998, 331-346
2. Prvi novogoriški stanovanjci, Primorska srečanja 210, 1998, 674-678

Darja Skrt:

1. Vizualne paradigme etnološkega pogleda na Kras, Primorska srečanja, 1998, št. 201, 68
2. Jezikovne raziskave v avdiovizualnem zapisu, Primorska srečanja, 1998, št. 201, 76

3. Film in video v muzeju, Primorska srečanja, 1998, št. 204, 305-309
4. Maja Weiss - Zmagovalka mesta rož, Primorska srečanja, 1998, št. 208-9, 637-639
5. Avdiovizualni pogledi in zapisi Trente, Viharnik, Trenta 31.12.1998, II/2,3

Vesna Moličnik, Špela Pogorelec

Ce mi poveš, bom poslušal.

Ce mi pokažeš, bom videl.

Ce bom izkusil, se bom naučil.

Lao Tse

EUROPRIX99

**Workshop – konferenca:
PROIZVAJANJE NAJBOLJŠIH
MULTIMEDIJSKIH VSEBIN EVROPE.
PRIMERJAVA NACIONALNIH
RAZVOJNIH TEŽENJ SREDNJE
IN VZHODNE EVROPE,
Salzburg, 19.-20. marca 1999**

Dr. Peter Bruck je na otvoritveni večerji multimedijo primerjal z mineralom, ki je zaznamoval Salzburg – s soljo. In kaj imata skupnega natrijev klorid in integracija besedila, grafike, zvoka, gibanja (video in animacija) ter interaktivnosti? Sol in multimedija sta univerzaliji, ki ju poznajo vse kulture. Multimedija v najosnovnejši obliki pomeni namreč komunikacijo, in sicer komuniciranje na več kot en način.

EUROPRIX

Dvodnevno konferenco je organiziral Europrix sekretariat¹ (njegovo delovanje je vpeljal avstrijsko ministrstvo za ekonomska vprašanja, organiziran pa je bil skupaj z Evropsko komisijo),² in sicer z namenom podpore razvoju evropskih informacijskih in multimedijskih trgov. Europrix sekretariat posega na področje novih tehnologij, saj želi spodbujati kakovostne produkte. Njegovo vodilo je »multimedija z namenom« (multimedia for a purpose); prizadevajo si namreč za vsebino, za kreativen in inovativen način uporabe možnosti, ki jih ponuja nova tehnologija. Europrix je prevzel pobudo za razvijanje trga. Njihov pristop je zajemal pripravo tekmovalnega dela Europrix98 MultiMediaArt, pomagali pa so nagrajencem pri iskanju trgov, sponzorjev ..., tako ni bil edini cilj

multimedija z vsebino, ampak tudi tržna usmerjenost, ki kakovostne izdelke približa čim širši publiki.

V letu 1998 so prvič razpisali¹ šest kategorij, ki so zajemale online⁴-in offline⁵-izdelke:

- 1. Znanje in odkritja.** Kategorija je zajemala večjezične izobraževalne izdelke, enciklopedije in direktorije, vzgojno-izobraževalna orodja, učne simulacije, online/offline-strani šol in univerz.
- 2. Valorizacija evropske kulture.** Kategorija je zajemala uporabo multimedije na področju kulturne dediščine in umetnosti, glasbo, tradicijo, film in zgodovino.
- 3. Podpora SMEs⁶ na tržnem področju.** To je bilo tržno usmerjena kategorija, namenjena predvsem majhnim in srednjim podjetjem, informiranju, reklamiranju, izobraževanju in mednarodni komunikaciji.
- 4. Izboljšanje demokracije z multimedijo.** Kategorija je zajemala posredovanje informacij prebivalstvu, vladne in turistične informacije ter online-vladne rešitve.
- 5. Prvi koraki na področju multimedije.** Zajemali so evropsko izdelavo iger, namenjenih nacionalnim, internacionalnim ali medkulturalnim trgov, online/offline-zabavo za vse generacije.
- 6. Študentske nagrade.** Pod to naslovno kategorijo so se za nagrado bojevali izdelki študentov, ki so jih izbrale in predlagale njihove univerze, inštituti ali šole.

Na razpis je bilo prijavljenih kar 557 izdelkov s področja multimedije. Daleč največ, kar 178 prijavljenih je bilo v kategoriji Znanje in odkritja. Devetindvajset nominirancev so predstavili na frankfurtskem knjižnem sejmu 7. oktobra 1998.

Letošnji razpis za Europrix99 se končuje 30. junija 1999. Razpisane kategorije so:

- 1. Znanje in odkritja⁷**
- 2. Prenašanje evropske kulture v digitalni svet**
- 3. Podpiranje SMEs na trgu**
- 4. Izboljšanje demokracije z multimedijo**
- 5. Uporaba za večjezično Evropo.** Multimedija, ki podira jezikovne pregrade, večjezični izdelki in programska oprema, ki pomaga pri prevajanju.
- 6. Prvi koraki v multimedijo**
- 7. Študentske nagrade.** Tudi tokrat morajo dela predlagati institucije, multimedijski produkti pa morajo imeti specifičen uporabniški namen.

Nagrade bodo podeljene na Europrix99 Gala v Helsinkih, najpomembnejši sponzorji zaključne prireditve bodo finsko ministrstvo za trgovino, ministrstvo za industrijo ter ministrstvo za izobrazbo.

Konferenca »WORKSHOP«

V organizacijskem odboru konference »Workshop« so bili nekateri zanimivi posamezniki. Idejni vodja in začetnik evropskega projekta Europrix je 49-letni doktor Peter A. Bruck. Po študiju prava, ekonomije in sociologije na dunajski univerzi je svoje znanje izpopolnjeval tudi v ZDA in Kanadi, ter bil nekaj časa gostujoči profesor v Izraelu in na Poljskem. S svojim znanjem, ki ga je pridobil pri dvajsetletnem delu na področju komunikologije in informatike je svetovno priznan strokovnjak z izkušnjami iz mednarodnih, komparativnih raziskav na področju komunikologije in telekomunikologije v Evropi in severni Ameriki. Za nemoteno delo in izvajanje dejavnosti Europrixa pa skrbi petčlanska skupina. Udeleženci letošnje konference smo imeli priložnost spoznati njeno

Grad Edmunsburg v Mönchsbergu, Salzburg. Foto: Vesna Moličnik

članico, krajsko arhitektko Gabrielo Golser, ki skrbi za vsebinsko dejavnost organizacije, odnose z raznimi odbori in na splošno za plansko načrtovanje, ter je ključna kontaktna oseba za vse aktivnosti proizvajalcev multimedije, skupaj z nominiranci natečaja, magistro komunikologije in anglistike Tatjano Stimmler, odgovorno za strategijo in za srečanja uporabnikov multimedije ter stike z MIDAS-NET partnerji, in Ewo Fedorowicz, odgovorno za stike s Srednjo in Vzhodno Evropo in za vse njene pridružene članice. Skupino sestavljajo ljudje, ki s svojim širokim spektrom univerzitetnih podlag skrbijo za čim širši razpon aktivnosti v okviru multimedijske dejavnosti. Multimedija združuje vedenje humanističnih in naravoslovno-tehnoloških znanosti z najsodobnejšo tehnologijo, zato se v delo na tem dokaj novem a zelo obetavnem področju lahko vključi vsak, ki mu je blizu komunikacija 21. stoletja, in ne le inženirji računalništva, kot bi si morda lahko mislili.

1 Na njihovem naslovu boste dobili dodatne informacije o njihovem delu: Europrix Secretariat, Jakob-Haringer-Strasse 5, A-Salzburg, tel.: 0043 662 454888 714, faks: 0043 662 452172, e-pošta: secretariat@newmedia.at

2 European Commission DG-XII/E.

3 Razpis za tekmovanje je bil objavljen na najpomembnejši prireditvi o multimedijem ustvarjanju, Milia '98 v Cannesu.

4 Digitalni izdelki, objavljeni in dostopni na internetu (spletna stran).

5 Digitalni izdelki, shranjeni na disketah ali CD-ROM-ih.

6 SMEs je kratica za Small and Medium Enterprises (majhna in srednje velika podjetja).

7 kjer ni posebnih navedb, veljajo enake kategorije kot v razpisu za leto 1998.

Program :

Petek, 19. 3. 1999:

- Pobuda za razvijanje multimedijjskih trgov v Evropi
- EuroPrix MultiMediaArt – projekt za razvoj multimedijjskega trga
- Nacionalni multimedijjski trgi Srednje in Vzhodne Evrope (dalje SVE)
- Paralelne delavnice (workshops) o problemih in razvoju multimedijjske industrije SVE

Sobota, 20. 3. 1999:

- Stimulacija razvoja multimedije
- Paralelne delavnice o primerih udejanjanja multimedije v različnih državah (delavnice so vodil predstavniki MIDAS-NET predstavništva iz Švedske, Finske, Nemčije in Italije)
- Sklepi za Srednjo in Vzhodno Evropo
- Zahteve za kvalitetne multimedijjske izdelke (predavanje sta pripravila predstavnika podjetja Tivola (Berlin), zmagovalca Europrix98 v kategoriji Prvi koraki v multimediji)
- Uporaba Europrix MultiMediaArt za stimulacijo trga v SVE

Peter A. Bruck. Foto: Vesna Moličnik

Na konferenci so udeleženci šestnajstih evropskih držav primerjali razvoj multimedije v Srednji in Vzhodni Evropi. O izkušnjah in rezultatih dela so poročali predstavniki partnerskih organizacij na Švedskem, Italiji in Finskem. Že ob koncu uvodnih predavanj pa so opozorili na dve ključni, debatni vprašanji: kaj pomeni multimedija v posamezni državi udeleženki delavnice? in Kateri so ključni problemi s katerimi se srečujejo države? Kljub različnim okoliščinam je bilo vseeno mogoče povzeti nekaj splošnih podobnosti, ki jih bo treba v prihodnosti spremeniti. Vzhodnoevropske države se večinoma srečujejo s pomanjkanjem posluha vlade za pomoč podjetjem in piratstvu. Zato bo treba v prihodnosti prepričati vlade, da uvidijo številne in morebitni razvoj, ki ga omogoča multimedija ter skrbeti za združevanje in izmenjavo mnenj med proizvajalci multimedije.

Kljub podobnostim, pa je treba zaradi boljše predstave in možnosti umestitve razvoja multimedije v Sloveniji omeniti specifičnosti posameznih držav. Tako na Poljskem od 40 milijonov prebivalcev 0,5 do enega milijona ljudi uporablja osebne računalnike, uporaba multimedije pomeni pri njih predvsem uporabo CD-ROM-ov in interneta. Kljub razmeroma nizki ceni uporabe interneta (prost dostop, stroški: 1,2\$ na uro) se na Poljskem spopadajo s problemom centralizacije okrog večjih ali univerzitetnih mest (Varšava, Poznan, Gdansk, Krakov). Prodor elektronskih medijev, novega načina

komunikacije tako pomeni še eno ostro ločnico – ustvarja dva sloja prebivalstva. Sloj, ki lahko komunicira in išče informacije na internetu, in sloj, ki zaradi revščine ali slabe razvitosti območja nima dostopa.

Izgradnja informacijske in multimedijjske strukture kljub hitremu razvoju ne izpolnjuje pričakovanj. Premalo poudarka je na uporabi multimedije v znanosti in industriji. Prizadevanja vlade za uvajanje razvojnih strategij bi po mnenju Magdalene Witkowske, pokazal rezultate, če bi se s tem vprašanjem ustvaril močan lobi. Kot najpomembnejšo uporabno vrednost multimedije vidijo na Poljskem v možnost zbiranja številnih informacij in njihove vizualizacije.

Na Češkem od 10 milijonov prebivalcev 4 do 13 odstotkov ljudi uporabnikov internet. Največja problema je visoka cena telekomunikacijskih storitev ter cena računalniške opreme, ki je upravičljiva za večje korporacije, za povprečno družino pa izjemen strošek.⁸ Redke družine kupijo osebni računalnik, pa še to zaradi potreb otrok, ki se srečajo z novo tehnologijo v srednji šoli ali na univerzi. Ekonomska situacija je povzročila razvoj specifičnega trga, sestavljenega iz zelo mladih porabnikov, ki se mu proizvajalci multimedije prilagajajo z proizvodnjo iger in izobraževalnih programov. Na leto pa izdajo okoli 100 CD-ROM-ov, od tega jih je kar 20 odstotkov namenjenih učenju tujih jezikov.

Na Slovaškem uporaba interneta ni razširjena (le 9 odstotkov ljudi na dan), Imajo 4 do 5 podjetij, ki izdelujejo CD-ROM-e, čeprav le 20 odstotkov prebivalcev (mladina, višje izobraženi in populacija velikih mest) uporablja osebne računalnike. Po mnenju doc. dr. Sone Makulove, vlada zaradi ekonomskih problemov ne posveča zadostne pozornosti področju multimedije.

Na Madžarskem je ovira visoka cena telekomunikacijskih storitev, čeprav je dostop možen tudi prek kableske televizije. Vlada financira uporabo multimedije v šolstvu, ne pa tudi na splošno, saj po mnenju predstavnice vlada koristnost multimedije za splošno uporabo še ni odkrila.

V Litvi se spopadajo s problemi prenašanja znanja v elektronsko obliko. Posebej so poudarili problem pomanjkanja povezave med ministrstvom za izobraževanje in industrijo, katerega posledica je pomanjkanje sodobne računalniške opreme (hardware in software) za potrebe izobraževanja.

V Romuniji poteka proces privatizacije, ki se na medijskem trgu izraža kot izrazit konkurenčni boj. Cene dostopa so znižali in izboljšali prenos (2Mbit), ker so omogočili dostop v internet prek kableske televizije. Cvetoči črni trg ponuja cenovno dostopne CD-ROM-e.

Podobne kaotične razmere so tudi v Bolgariji. Ni ustanov za dejavnost multimedije vse skupaj pa s pridom izkorišča črni trg z nelegalno proizvodnjo CD-ROM-ov.

Multimedija - Parna lokomotiva

21. stoletja

Pojav parne lokomotive je bil zgovoren začetek industrijske revolucije 19. stoletja. Danes se bližamo novemu tisočletju in znanost in tehnologija še vedno korakata z roko v roki, čedalje večje pa je vedenje o razsežnostih njene uporabe.

Dejstvo je, da multimedija čedalje bolj prodira v družbo in s svojo zmogljivostjo širjenja informacij spreminja poglede na svet. Prav bi bilo, da bi multimedija, kot nekoč parna lokomotiva, služila vsakdanjemu življenju, da bi čim pogosteje uporabljali njene zmogljivosti, še posebej pa za inteligentne rešitve. Para je zbližala svet in razdalje med ljudmi. Včeraj para, danes multimedija.

Multimedija se prilagaja kulturnim razlikam, jih opredeljuje in hkrati povezuje lingvistično in kulturno raznoliki svet. Lahko bi rekli, da je multimedija nekakšna revolucija informacije in komunikacije. In komunikacija je univerzalija, brez katere človeštvo ne more, pa naj bo v katerikoli obliki.

Nove informacije, uporaba novih tehnologij, spremembe naših vrednot... vse to opredeljuje nas same in naš vsakdan. Življenje znova in znova prilagajamo spremembam. Živimo v času, ko se je pojavil nov medij in z njim nove možnosti za raziskovanje življenja in njegovih sprememb. Etnološke in kulturnoantropološke raziskave so tako dobile novo razsežnost. Lahko bi rekli, da je spoznavanje in uporaba razvijajoče multimedije za etnologijo in kulturno antropologijo nujna, saj ponuja neslutene možnosti za raziskovanje, arhiviranje in objavljanje ... Če naj bodo raziskovalci tisti, ki sporočajo, morajo spremljati tudi razvoj novih komunikacijskih tehnologij.⁹

Smernice razvoja novih tehnologij, ki jih začenja Europrix, so za etnologijo in kulturno antropologijo še posebej zanimive, saj nastajajo v skladu s smernicami razvoja humanističnih ved. Moto »multimedija z namenom«¹⁰ združuje dve pomembni komponenti komunikacije – kvalitetno vsebino in posluš za prejemnika sporočila, torej tržno usmerjenost.

V okviru prenašanja evropske kulture v digitalni svet je zgovoren projekt multimedijske prezentacije litvanske kulturne dediščine, ki ga od leta 1996 izvajajo s podporo UNESCO v Litvi. Projekt sestavljajo konservacija in restavracija avdioposnetkov litvanskih dialektov, multimedijski slovar litvanskih dialektov, ornamenti in tekstilije¹¹, 1998 so izdali CD-ROM, posvečen 450-letnici objave prve litvanske knjige – Katekizem, ki vsebuje poleg slik strani iz knjige, še opise zgodovinsko-kulturnega konteksta¹², Samogotia¹³, ter CD-ROM o antičnem instrumentu Kanklės¹⁴, ki prinaša zanimive dokaze o etnokulturnih povezavah med Balti, baltskimi Finci in vzhodnimi Slovani.

UNESCO podpira tehnološko transformacijo v humanističnih znanostih, ker prav humanistika aktivno posreduje vsebino za potrebe elektronske konservacije.

Da pa ne bi ostali le opazovalci in raziskovalci, bi kazalo multimedijo tudi v stroki s pridom izrabiti. Tako bi bilo na primer med pripravo na etnologijo v osnovnih šolah, ob pisanju učbenikov ... dobro pomisliti tudi na CD-ROM ali cenovno ugodnejši Schoolnet za področje etnologije. Schoolnet (šolska mreža) je za šolo prirejen program s katerim lahko učitelji dobivajo podatke potrebne za pripravo učne ure, namenjen pa je tudi učencem za samostojno delo in iskanje podatkov. Šolska mreža deluje na internetu, toda povezave, ki so na voljo, so omejene oziroma povezane z učnimi predmeti. Meniva, da bi lahko prednosti šolske mreže uporabili tudi pri univerzitetnem študiju etnologije in kulturne antropologije. Poleg osnovne predstavitve oddelka, obvestil, možnosti prijave na izpite, objave predavanj in navedbe študijske literature bi takšna mreža lahko vsebovala povezave s stranmi zanimivimi za etnološko in kulturno antropološko stroko (e-strokovne revije, strokovni članki, povezave z univerzami, muzeji, inštituti, dostop do literature...).

Dovzetnost za tehnološke spremembe postaja naša vsakdanja rutina. Čedalje večjo pozornost posvečamo namenski uporabi novih tehnoloških pripomočkov in njihovi kvaliteti, čedalje pomembnejša postaja vsebina. In prav polje digitalne interaktivnosti kliče po vsebini. Kot vsak pojav, predmet ali miselni konstrukt, tudi multimedija sama po sebi nima predznaka »dobro«¹⁵ ali »slabo«. Zavedati se moramo, da je predvsem ogledalo naših namenov in naše ustvarjalnosti.

Lena Henriksson (Workshop). Foto: Vesna Moličnik

8 Za nakup Pentiuma II 350 in 64 MB SDRAM odštejejo dve mesečni plači, za 17" monitor še eno mesečno plačo, če želijo svoj računalnik opremiti še s CD-ROM-eno, zvočno kartico in zvočniki odštejejo še pol mesečne plače.

9 Mojca Ramšak, Razmišljanje, paberki in utrinki po 9. mednarodni konferenci ustne zgodovine, v: Traditiones 25/1996, str. 411

10 CD verzijo bodo predvidoma izdali oktobra 1999, za zdaj pa so pripravili knjigo in elektronsko prezentacijo v angleškem jeziku na internetu. <<http://www.mch.mii.lt/Rastai/main.htm>>

11 Gradivo je predstavljeno poleg v litvanščini še v angleščini in nemščini na naslovu <<http://daugenis.mch.mii.lt/atpindziai/index.en.htm>>

12 je posebna kulturna regija, gradivo je v angleščini dostopno na naslovu <<http://daugenis.mch.mii.lt/samogitia/index-en.htm>>

13 <<http://www.mch.mii.lt/Kankles/content.htm>>

Marija Stanonik

Anja Zalca

Leopold Kretzenbacher, Bild-Gedanken der spätmittelalterlichen H. Blut- Mystik und ihr Fortleben mittel- und südosteuropäischen Volksüberlieferungen,

München 1997, 115 str. +ilustr.

Delo je avtor posvetil svoji sestri Ridi in bratu Reimundu, kar pomeni, da mu tudi čustveno in ne le strokovno veliko pomeni. L. Kretzenbacher svojemu bogatemu opusu dodaja novo delo v njemu lastni preizkušeni metodi in snovi, ki ji je že tako rekoč od začetka svojega znanstvenega delovanja zvest. Tudi časovni okvir mu je že dolgo domač. Pozni srednji vek in barok sta njegovi stranici. Posebno razveseljivo za današnjo humanistično področje, ko so mu vrednote tega obdobja pogosto tako odtujene. Posebnost Kretzenbacherjevega dela je tudi stalno povezovanje slovstva in likovne umetnosti v njegovih analizah, kar ga dela prepoznavnega daleč naokrog in imenitno prispeva k interdisciplinarnosti dveh umetnostnih panog. Končno je treba omeniti še eno posebnost Kretzenbacherjevih del, ki je posebno ljuba slovenskim ustreznim strokam in bralcu nasploh – da v svojih raziskavah spoštljivo in poznavalsko upošteva tudi slovenski kulturni prostor. Tako je tudi v tukajšnji knjigi, posvečeni mistiki svete krvi Kristusove od poznega srednjega veka do baroka in njenemu prenašanju v srednjeevropski in južnovevropski folklorni tradiciji.

Prva poglavja avtor posveča ikonografskemu motivu žitnega klasa in grozda kot simbolu za "moža bolečin", zarisuje prostor njegove razširjenosti, se loteva vprašanja "etnične uvrstitve" upodobitev "evharističnega Kristusa", teoloških vprašanj ob njegovih upodobitvah kakor tudi umetnostnozgodovinskih in primerjalnoetnoloških. Posebno poglavje je posvečeno odmevom srednjeveške mistike presvete Krvi v slovenski duhovni pesmi. Enako ima svoje poglavje romunska likovna folklor na témo Jezusavinogradnika in grški apokrif o Pilatu. Sledi vprašanje mnogovrstnosti poznosrednjeveških mističnih podob, Christus als Blutquell, v visoki umetnosti in ljudskem izročilu.

Zadnje poglavje navezuje problematiko na pasijonski motiv Marije pod križem, ki po reformaciji doseže nov višek v ljudskem baroku.

MAJI V BENETKAH

Beneška palača Grassi od 6. septembra 1998 do 16. maja 1999 gosti razstavo o Majih, civilizaciji, ki je bila razširjena na območjih današnjih mehiških držav Campeche, Quintana Roo, Yucatana, delu Tabasca in Chiapasa, ter Gvatemale, Beliza in zahodnega dela Salvadorja in Hondurasa. Osemindvajset etničnih skupin, ki so živele na tako širokem geografskem območju, naj bi povezovala podobna politična in socialna organizacija ter podoben kulturni razvoj, vseh osemindvajset jezikov pa pripada isti jezikovni družini. Da bi civilizacijo temeljito in verodostojno predstavili, so se organizatorji s pomočjo Narodnega sveta za kulturo in umetnost (National Council for Culture and Arts) in pa Mehškega narodnega inštituta za antropologijo in zgodovino (Mexican National Institute of Anthropology and History), lotili zahtevnega mednarodnega projekta. K sodelovanju so pritegnili muzeje iz Združenih držav Amerike, Nemčije, Velike Britanije in Nizozemske, projekt pa so podprle tudi vlade Mehike, Gvatemale, Hondurasa, Costa Rica in El Salvadorja. Vendar razstava ni samo rezultat uspešnega mednarodnega sodelovanja, temveč je hkrati zmaga muzejskega trženja, ki mu je uspelo ljudi prepričati, da obisk razstave ni zgolj zaželen, temveč skorajda nujen. Po besedah Marie Terese Franco, direktorice Mehškega inštituta za antropologijo in zgodovino, je prav bližajoči se konec tisočletja ugoden trenutek za premislek o eni največjih civilizacij človeštva. Prav zato razstava ponuja dva pogleda – strokovno možnost analiziranja in primerjave, za širše množice pa osupljivo odkritje drugačne, v pretekli čas ujete civilizacije, ki danes z nami komunicira le še s pomočjo simbolov, idolov in idej, ki se odlikavajo skozi prežitke materialne kulture. In tukaj se nahaja rdeča nit oz. ideja, ki povezuje celotno razstavo. Ta ne izpostavlja le občudovanja predmetov majevske umetnosti, temveč dopušča raziskovanje v njihovih globljih pomenih in interpretacijah. Zanimivo je sosledje razstavnih prostorov, šestnajst jih je v prvem in osemnajst v drugem nadstropju. V pritličju so tri manjše trgovine s spominki, brošurami in razglednicami, v prvem nadstropju je

restavracija in v drugem nadstropju prostor z multimedijско predstavitevjo (CD-ROM o poteku odkritij in izkopavanj, o gradnji piramid, o časovnih datacijah in o splošnih značilnostih obdobj majevske civilizacije). Prvi prostori v prvem nadstropju so

I MAYA

namenjeni splošni seznanitvi s tematiko. Nazorna grafična vizualizacija teritorialne razporedenosti se prepleta s časovno primerjavo civilizacije Majev z ostalimi civilizacijami Amerike, mediteranskega prostora ter bližnjega in daljnega vzhoda. Tako se nam ponuja možnost, da Maje uvrstimo v kontekst zgodovinskih primerjav. Sledi zgodovinska razporeditev po treh najpomembnejših obdobjih: **predklasično obdobje**, od 1800 pr.n.št. do 250.n.št., ki ga zaznamuje kultura koruze in tip stalne naselitve, **klasično obdobje**, med 3. in 9. st., ki predstavlja razcvet civilizacije na vseh področjih, predvsem pa izredno intelektualno vitalnost (rojstvo hieroglifske pisave, astronomskih in matematičnih študij in pojav dveh koledarjev-solarnega in ritualnega). Kot zadnje obdobje se navaja **pozno (postklasično) obdobje**, ki je po 10. stoletju vodilo v stagnacijo politične in socialne organizacije, sekularizacijo javnih položajev ter v tesne kulturne in politične stike s civilizacijami centralne Mehike.

Razstava ne sledi časovni zamejitvi, temveč se obdobja prepletajo po tematskih sklopih. V prvem nadstropju je takih sklopov pet, vsak izmed njih pa je ob osnovnih podatkih o tematiki, ki jo predstavlja,

opremljen še s citatom iz svete knjige indijancev Quiché, imenovane *Popul Vuh*, ki predstavlja celovit prikaz indijanske mitologije, ljudskih verovanj in običajev, preseljevanja in razvoja indijanskih plemen, ki so po padcu starega majevskega imperija naselila ozemlje današnje Gvatemale. Med ogledom razstave me je spremljal občutek, da je prav *Popul Vuh* služil kot izhodiščna smernica za oblikovanje razstavnih prostorov. Prvi tematski sklop nosi naslov **Človek in narava**. S pomočjo živalske motivike, predvsem na keramičnem posodju poznega klasičnega obdobja (med leti 600 do 900), poskušajo razstavljalci izpostaviti povezanost majevskega človeka z različnimi zemeljskimi in nebesnimi sferami. Tako nas vseskozi spremlja geografsko in časovno splošno razširjen motiv jaguarja, ki so ga Maji častili kot simbol sonca v času noči, orla kot simbol sonca v svoji dnevni fazi, motiv kače, ki simbolizira nebo, vodo in zemljo, motiv psa, vodnika v podzemlje in podobno.

V prvem nadstropju sledijo naslednji tematski sklopi: **geopolitična zasnova mesta**, sklop o **socialni strukturi** in o **načinu življenja** Majev ter o njihovih **ekonomskih in kulturnih odnosih s sosedi**. Tukaj se široko zastavljen koncept prevesi v drugo polovico. Po (pre)ozkih stopnicah se povzpne v drugo nadstropje, kjer se razgibana razstavna zgodba zoži. Zdaj imamo opraviti le še z religioznimi predstavami in verovanjskimi sklopi. V prvem prostoru drugega nadstropja se seznanimo z majevsko vizijo kozmosa v obliki zrcalne piramide, katere težišče predstavlja ravnotežje nasprotujočih si polov: moški - ženska, mokro - suho, življenje - smrt. Te dualistične prvine, ki so zaznamovale celoten način življenja majevske civilizacije, kažejo na odvisnost človeka od božanskih sil in njegovo željo po stiku, komunikaciji in manipulaciji z njimi s pomočjo šamanskih obredov, uživanja omamnih substanc, s pomočjo plesa, glasbe, igre z žogo (kjer igrišče predstavlja kozmos, žoga pa sončevo zvezdo, ki so jo morali igralci ohranjati v neprestanem gibanju), ter seveda s pomočjo pisave in koledarja. V enem izmed zadnjih razstavnih prostorov smo deležni izjemne predstavitve majevske hieroglifske pisave, načina štetja in računanja ter majevskega koledarja, s katerim se celotna predstavitev tudi zaključí. Ob že omenjenih mednarodnih organizatorjih in kustosih velja posebno priznanje izreči oblikovalcem razstavnih prostorov, ki so s posebno pozornostjo in s poslušom za detajle ustvarili zaokroženo celoto, brez katere bi razstava izvenela popolnoma drugače. Naj omenim samo en primer...Maji so verjeli, da je rdeča barva barva vitalne energije, zato so z njo pleskali fasade. Na razstavi rdeča barva prevladuje: rdeče so stene, nekatere vitrine in po nekod celo tla.

MLADINSKE RAZISKOVALNE NALOGE OBČINE CELJE

*5. maja 1999 je v Šolskem centru
Celje potekala javna predstavitev
pisnih izdelkov dijakov srednjih
celjskih šol. Komisijo za
ocenjevanje etnoloških
raziskovalnih nalog smo sestavljali:*

*Tanja Hohnec, dipl. etnol.,
ZVNKD Celje, Tanja Rožnberger
Šega, dipl. etnol., Muzej novejš
zgodovine Celje in Vlado Šlibar,
dipl. etnol., Pokrajinski muzej
Celje.*

Izmed vseh prispelih nalog je posebna komisija na oddelku za družbene dejavnosti občine Celje odbrala štiri, ki po njihovem mnenju obravnavajo etnološke vsebine, in sicer:

- Les v naravni in kulturni dediščini našega kraja,
- Črna kuhinja na Kozjanskem,
- Moda skozi stoletja,
- Fičkomanija.

Naloge so bile anonimne, avtorji pa so se predstavili šele na javni predstavitvi. Ocenjevanje je bilo razdeljeno na dva sklopa:

- ocenjevanje pisnega izdelka na osnovi izdelanih ocenjevalnih listov,
- ocenjevanje javne predstavitve z zagovorom.

Od navedenih nalog je izrazito izstopala naloga Fičkomanija, ki je prejela 97 točk od 100 in je predstavljena v nadaljevanju.

Pri ostalih nalogah smo člani komisije ugotavljali skupne in ponavljajoče se temeljne "napake". Predvsem se je čutila nekakšna odsotnost mentorjev oziroma njihovih napotkov in usmerjanj, ki so lahko le nadgradnja pisnim navodilom, ki jih prejmejo mladi raziskovalci. "Nementorstvo" se je odražalo pri sami izbiri raziskovalne teme, ki je že v naslovu dopuščala kar pretirano širokogrudnost, v kateri so se avtorji premalo omejili na časovni, predvsem pa na prostorski okvir. Nadaljnja nenatančnost se je kazala pri izbiri literature, ki je bila pretežno zastopana v zelo skromnem obsegu, pa tudi pomanjkljiva ali povsem neustrezna. Prav tako je bila nedoločena izbira ustreznih virov osnovnih informacij, ki jih ponujajo temeljne etnološke institucije: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Celju in oba celjska muzeja. Posledica konceptualnih in metodoloških zadreg so bile posplošene trditve, nenavajanje uporabljene literature, neustrezno in nenatančno uporabljanje strokovne etnološke terminologije, kar se je odražalo v

uvajanju stereotipnih ("narodnih") modelov, nedosledna je bila obdelava slikovnega gradiva ipd. In ne nazadnje so bile nekatere naloge tudi jezikovno slabe, polne tako tipkopisnih kot pravopisnih napak.

Izjema, kot že povedano, je raziskovalna naloga Fičkomanija, ki ima vse to, česar ostale nimajo. Ne gre, da bi pri ostalih nalogah dijaki ne imeli volje, želje in ostalih pozitivnih not, kar je vsekakor vredno pohvale. Žal to ni dovolj. Profesor (ali kdo?) najbrž presodi, ali je dijak zrel in sposoben izdelati nalogo te vrste in predvidevam, da lahko mentorstvo sprejme ali pa tudi ne. Če sprejme, potem bi pričakovali tudi njegovo večjo usmerjevalno vlogo, če ne, sodijo naloge brez mentorstva na druga ocenjevalna področja.

Narobe bi seveda bilo, če bi se za dobrimi raziskovalnimi nalogami skrivala podjetnost in avtorstvo mentorjev, dobro pa bi bilo dijake, ki so se odločili za sodelovanje pri raziskovalni nalogi, že v uvodu seznaniti in oborožiti z ustreznim konceptom in načinom dela, z metodami, z določeno (temeljno etnološko) literaturo in viri ter v primeru izrazito etnoloških tem poiskati ustreznega somentorja - etnologa.

Poleg navedenih zadreg je komisija naletela tudi na dokaj neprijazen način ocenjevanja z ocenjevalnim listom, ki ga je sestavil dr. Edvard Kobal, svetovalec ministra z Ministrstva za znanost in tehnologijo v Ljubljani. S tovrstnim načinom vrednotenja so gotovo zadovoljni naravoslovci, kar za družboslovne vede ne bil mogli trditi. Dobre etnološke vsebine je težko meriti kot npr. kemijski ali fizikalni proces, zato bi v prihodnje organizatorjem kazalo izdelati "kompatibilne" vzorce ocenjevanja.

Komisija in uredništvo Glasnika SED menita, da so vsebina Fičkomanije, metode dela in zrelo avtorjevo razmišljanje razlogi za objavo v naši reviji, ter nagrada in spodbuda mlademu raziskovalcu za visoko kakovostno opravljeno delo.

FIČKOMANIJA

Fičko med letoma 1957 in 1965

Pred kratkim je minilo sto let, kar smo na Slovenskem dobili prvi avto, katerega lastnik je bil baron Anton Codelli. Sledil je bliskovit razvoj avtomobilizma, saj je danes avto že v vsaki slovenski družini. Vsak mozaik je sestavljen iz majhnih delčkov, prav tako tudi zgodovina avtomobilizma. Eden izmed teh delčkov, ki jo sestavljajo, je jugoslovanski »nacionalni avto« - fičko, ki se ga danes večina spominja z nostalgijo.

Prepričan sem, da je ta avto v svoji zgodovini vplival na družbeno, socialno in družinsko življenje njegovih prvih lastnikov, zato sem s pomočjo mentorjev, ge. Viktorije Kristan, dipl. ing. živ. teh., in prof. dr. Janeza Bogataja, izdelal raziskovalno nalogo, katere del bo sledil v nadaljevanju.

Fičkove korenine nas vodijo v italijansko tovarno avtomobilov Fiat, kjer so leta 1955 izdelali prvega fička, to je Fiat 600. Ta se po videzu ni kaj dosti razlikoval od njegovih naslednikov.

Dolg je bil 3295 mm, širok 1380 mm, visok pa 1405 mm. Prazno vozilo je bilo težko 605 kg, največja dovoljena skupna teža pa je bila 925 kg. Avto je zmogel 105 km na uro, na 100 km pa je porabil 7,5 litra goriva. Njegova posebnost je bila ta, da so se njegova vrata odpirala navzven.

Že Fiat 600 je kljub svoji majhnosti zagotavljal dovolj prostora za štiri odrasle osebe, poleg tega pa je imel tudi nekaj prostora za prtljago.

V Italiji so prodali kar dva milijona teh avtomobilov, saj so bili Italijani z njim, kljub majhnosti, zelo zadovoljni. Z njim pa niso bili zadovoljni le Italijani, temveč tudi številni Nemci, Poljaki, Čehi, Slovaki, Angleži, Španci, Nizozemci in navsezadnje tudi Jugoslovani in s tem Slovenci. Priljubljenost tega avtomobila je hitro naraščala, kar dokazujejo mnogi klubi lastnikov fiata po vsej Evropi.

Dve leti kasneje, leta 1957, so v Italiji izdelali nov tip avtomobila, ki se ni veliko razlikoval od prejšnjega, to je avtomobil Fiat 500.

Ob koncu 60. let pa je od italijanskega proizvajalca Fiat v Torinu licenco za izdelavo tega avtomobila dobila tudi jugoslovanska tovarna avtomobilov Crvena Zastava v Kragujevcu. Ta je avto izpopolnjevala in ga nekoliko na zunaj spremenila, tako da so nastali še modeli Fiat 750, Fiat 850 DE LUX in še nekateri drugi. Tudi jugoslovanski fički so bili zelo priljubljeni.

O sami zgodovini fička na jugoslovanskih

tleh nisem nič izbrskal, izvedel pa sem, da je po ustnih virih najstarejši uvožen fičko v Sloveniji iz leta 1957, ki ga danes hranijo v Celju. Fičko sedaj, žal, ni več v voznem stanju, njegov lastnik pa je gospod Piki Mirkovič.

Vloga fička v življenju prvih lastnikov

Družbena pripadnost prvih lastnikov fička

Prvi lastniki fička so bili praviloma moški, ki so imeli srednješolsko ali višješolsko izobrazbo. Bili so pripadniki srednjega razreda. To so bili predvsem tajniki, obratovodje, komercialni referenti, poklicni šoferji in obrtniki.

Prvi kupci fička so bili pripadniki srednje starostne generacije, stari od 30 do 40 let. To so ljudje, ki so takrat že nekaj časa delali in si s tem že zagotovili osnovni družbeni in finančni položaj, poleg tega pa so bili še dovolj mladi in pogumni, da so bili dovzetni za novosti. Te se vedno najprej pojavijo v mestih, zato so tudi naši intervjuvanci izhajali iz mesta.

Letnica nakupa fička intervjuvancev se spreminja v letih od 1957 do 1965, s to letnico pa tudi razlike v čakalni dobi.

Prvi lastniki fička so bili lastniki italijanskih fičkov, ker takrat še ni bila organizirana avtomobilska trgovska mreža in bi morali po jugoslovanske fičke v Kragujevac. Na jugoslovanske fičke je bilo treba čakati od šest mesecev do enega leta.

Zaradi dolge »čakalne dobe« kupci tudi niso mogli izbirati barve in je bila na začetku manj pomembna. Sčasoma so se razmere izboljšale. Kasneje so bili tudi laže dostopni, ker jih je bilo možno kupiti tudi na sejmu in pa prek oglasov.

Največ ljudi je fička kupilo z gotovino, nekaj pa jih je za to uporabilo kredit. To, da

so že v 60. letih »izkoriščali« kredite, glede na slabe izkušnje pred drugo svetovno vojno, ko so ljudi vodile v propad odušene obresti, me je zelo presenetilo.

Zanimiva pa je ugotovitev, da so bili nekateri takrat še finančno odvisni od staršev, ki so jim financirali nakup avtomobila.

Avto so največkrat začeli voziti lastniki (moški), samo v enem primeru je imela izpit najprej žena. Po vsej verjetnosti ima tu vlogo značaj človeka.

Vsi so se vožnje učili sami, s pomočjo prijateljev v svojem avtomobilu, razen tistih, ki so hodili v posebno šofersko šolo v stari Kraljevini Jugoslaviji, ki je trajala šest mesecev, in tistih, ki so izpit naredili v vojski.

Današnje oblike avto šole takrat še niso poznali, izpit pa so morali delati pred posebno komisijo, tudi tisti, ki so ga že pridobili v vojski ali v Kraljevini Jugoslaviji. Ženske pa niso hotele dosti zaostajati za moškimi, zato je kar precej žensk kmalu naredilo izpit.

Vpliv na družinsko življenje

Povprečen kupec fička v Sloveniji je bil družinski človek. Skoraj vsi so kupili avto za potrebe družine. Avto jim je omogočil večjo mobilnost, krajše izlete, morje, toplice, družinske piknike. Nekateri so izlete razširili kar po vsej Evropi.

Kakšen vpliv je imel fičko na družino, priča zanimiv dogodek: V neki družini so predstavili leto šolanja otroka, da so lahko svobodno in nemoteno potovali. Morda je to vplivalo na še vedno »veliko« popotno žilico tega otroka!

Lastniki fičkov so bili dobrodošli gostje na porokah, saj so avtomobile uporabili za prevoz mladoporočencev, predvsem pa za prevoz starejših in onemoglih ljudi. Običaj je bil tak, da sta se na začetku peljala mladoporočenca, za njima je šla peš kolona, za njimi pa so se peljali ostareli in onemogli. Avto je bil okrašen s cvetjem, obvezno pa je bilo hupanje, ki je bilo na porokah znamenje veselja. Podoben sprevod je bil tudi na pogrebi.

Fičko je služil tudi v »reševalne« namene, za prevoz bolnikov in poškodovancev v bolnišnico. Manj so ga uporabljali za prevoz ljudi v cerkev. Morda je na to vplival takraten negativen odnos do Cerkev, izjema je bil le en intervjuvanec, ki so mu starši dali denar za avto, da jih bo vozil na Brezje. Prej so za to uporabljali taksi.

Sočasno s fičkom pa se je v Sloveniji pojavila tudi avtomobilska transverzala.

Ta je povezovala posamezne pomembne točke na različnih koncih Slovenije.

Del te transverzale je vključeval Predel, Vršič, Koper. Potek transverzale pa na AMD ni bil dosegljiv, zob časa pa je zameglil v spominu intervjuvancev tudi druge dele transverzale. Vsakemu, ki mu je uspelo prevoziti to pot, je AMD podelil kovinsko značko, ki so jo ponosni lastniki pritrili na masko vozila.

Po tej poti so v začetku razvoja TGO Gorenje skupno, v strnjeni koloni, vozili tudi fički, katerih lastniki so delali v tem podjetju in tako prvič reklamirali to podjetje. Sestavni del reklame je bilo veliko belo platno, ki je prekrivalo streho in zadnja okna. Na platnu je bilo veliko reklamno geslo – Gorenje-Velenje. Da bi pritegnili pozornost ljudi, je bilo obvezno hupanje.

Kot poseben dosežek vsakega lastnika fička je bil vzpon na vrh Großglocknerja.

Pomemben dan za fičke je bil, ko sta se leta 1964 na isti dan, ob istem času, na vrhu Großglocknerja srečala dva slovenska fička. To je velik dogodek, kajti samo nekaj let si lahko med vožnjo iz Celja v Ljubljano srečal samo pet avtomobilov.

Prihod fička je pomenil velik dogodek, ne le za družino, temveč tudi za cel stanovanjski blok, v katerem je lastnik stanoval. Tako so nekemu lastniku sostanovalci postavili posebno »garažo« pred blokom. Drugi lastniki so avto ponosno parkirali pred stanovanjem, le eden pa si je sam naredil posebno garažo. Zanj je uporabil izpraznjeno vinsko klet. Zanimivo je, da ta garaža, le delno spremenjena, še vedno služi svojemu namenu.

Obrtniki so avto uporabljali predvsem za nabavo živil in pijače v gostinske namene. Veliko meščanov izhaja iz kmečke populacije, zato jih je veliko uporabilo fička za prevoz ozimnice od svojih sorodnikov s podeželja. Ozimnica sta bila predvsem krompir in jabolka. V ta namen so uporabili prtljažnike na strehi.

»Največja dovoljena obremenitev je za fička bila 310 kg, na njegovi strehi pa je bilo dovoljeno prevažati do 40 kg.« (Avto, 1973, str. 45)

Velik pomen fička kažejo tudi fotografije iz tistega obdobja. Vedno slikan so ga fotografirali z družinskimi člani, z lastnikom avtomobila na nenavadnih in posebnih krajih.

Zunanji in notranji dodatki fička

Zgodnji lastniki niso naredili velikih opaznih zunanjih in notranjih sprememb. Predvsem zato, ker so bili dodatki najprej težko dosegljivi. Marsikatero sedežno prevleko so zato zašile pridne gospodinjske roke.

Kasnejši lastniki so dodatke kupovali predvsem v Trstu. Z nakupom dodatkov so hoteli izboljšati zunanji in notranji videz avtomobila. S tem so še dodatno, čeprav velikokrat nevede, pritegnili pozornost ljudi. Iz tega lahko tudi sklepamo, kako ponosni so bili na svoj avto.

Veliko več pozornosti so posvečali spremembam v notranjosti, manj pa zunanosti.

Zunanost so krasili z dodatki, ki so jih največkrat kupili v Trstu.

Najbolj priljubljene so bile sprednje maske in meglenke.

Na steklo so lepili različne nalepke. Najpomembnejše se bile zagotovo Großglockner, s katero so ponosno poudarjali vzpon in vzdržljivost svojega avta, Abarth, ki je bila simbol moči in hitrosti, ter različne druge nalepke, med njimi tudi nalepke glavnih mest Evrope. Te so kupili na potovanjih po Evropi. Nalepke so imele precejšen pomen pri dokazovanju raznih podvigov lastnika fička.

Večji pomen in čar pa so temu avtomobilu dale predvsem notranje spremembe. Ljudje so ga notranje spremenili po vsej verjetnosti zato, ker so bili dodatki bolj poceni, imeli so na voljo več različnih stvari in te so bile lažje dosegljive.

Še enkrat je treba omeniti doma izdelane sedežne prevleke. Kupovati so jih začeli šele pozneje.

Velikokrat so avto polepšali tudi s tem, da so mu dodali posebno kovinsko ograjico za prtljažnik, na police pa so postavljali pse s kimajočo glavo in doma narejene prtičke ali pa celo manjše okrasne blazine z različnimi izvezenimi motivi.

Na ogledala in stranska okna so obesili tudi ljubkovalne igrače, največkrat medvedke in manjše punčke, velikokrat pa so se tam znašle tudi manjše podkve za srečo. Te naj bi lastnika in avto po ljudskem izročilu varovale nevarnosti in nesreče.

Ljubitelji živali in lovci pa so v fička vnesli dodatke, povezane z njihovo dejavnostjo. Tako so se v avtu znašli različni »živalski dodatki«. Pavje perje so največkrat zataknili kar za prostor, kjer so shranjevali vozniško dovoljenje.

Lovci so dali v avto tudi manjše trofeje, na

katere so bili še posebej ponosni.

Vanj so dajali celo lisičji rep, ki je ponavadi visel z vzvratnega ogledala ali pa manjšo zajčjo kožo, ki je »krasila« zadnjo polico.

Mnenja prvih lastnikov o fičku

Mnenja prvih lastnikov o fičku so si zelo podobna. Kupili so ga zato, ker takrat zanje boljši avtomobili niso bili dosegljivi. Vsi intervjuvanci so navedli nekaj dobrih in slabih lastnosti fička.

Kot slabost fička so največkrat navedli slabe prestave. Intervjuvanci so menili, da so bile pretrde.

Kot slabost so omenili tudi, da je bilo za avto težko dobiti nadomestne dele, saj so jih morali iskati predvsem v Italiji in Avstriji. Fičko je imel tudi premajhen prtljažnik.

Eden največjih problemov pa je bil, da je bil za družino precej neudoben. Ker so bile nekatere družine velike, se niso mogli vsi naenkrat voziti v avtomobilu. Tako se je dogajalo celo to, da sta starša sama odšla na izlet ali pa na kopanje v toplice, otroci pa so morali ostati doma.

Intervjuvanci so se pritoževali predvsem nad tem, da je bil zelo slabo oziroma površno izdelan.

Najpomembnejšo prednost fička sem omenil že večkrat. Zaradi nizke cene je bil dokaj lahko dosegljiv avto tistega časa. Pravzaprav naj bi spadal celo med pet najcenejših avtomobilov, njegovo vzdrževanje pa ni bilo drago.

»Porabil je samo 6,5 litrov goriva na 100 km.« (Avto, 1967, str. 16)

Vsakdo ga je lahko z malo tehničnega znanja kar sam popravil. Takšen, kakršen je bil, je lastnikom omogočal, da so mu za dvakrat podaljšali življenjsko dobo.

Bil je najprimernejši avto za tistega, ki se je šele seznanjal z vožnjo, tehniko in drobnimi opravili.

Fičko je zaradi majhnosti omogočal tudi vožnjo po številnih brezpotjih, lastnik pa ni imel težav pri iskanju parkirnega prostora.

Vsi intervjuvanci so pohvalili tudi njegovo izredno trpežnost. Zelo dobro je premagoval težje vzpone, čeprav je marsikdaj tudi »zakuhal«. Bil je dober za vožnjo v hribe in po snegu.

Ugotovil sem, da je to eden redkih avtomobilov, ki se predvsem zaradi svojih dobrih lastnosti, ekonomičnosti, majhnosti, priročnosti in majhnih stroškov vzdrževanja, še žilavo upira, da ga ne bi odvrgli med staro železo.

Fičko nekoliko drugače

Fička sem predstaviti želel nekoliko drugače.

Verjamem, da so z njim skušali doseči neverjetne rekorde, vendar uradno o tem nisem našel ničesar napisanega. Za iskanje informacij med ljudmi pa mi je že zmanjkalo časa, pa tudi energije.

Mislim, da so avto kasneje skušali spremeniti predvsem po zunanosti, kot sta to storila dva mariborska študenta.

Pred tridesetimi leti so fički »kraljevali« na cestah, pred petnajstimi jih je bilo še ogromno, danes pa lahko opazimo le še osamljene primerke, njihovi sedanji lastniki pa pogosto pravijo: »Nimam avta – imam samo fička.« (Avto, 1973, str. 40)

Viri in literatura:

Ustne vire pomeni 11 neimenovanih, anonimnih intervjuvancev, ki so bili med letoma 1957 in 1965 lastniki prvih fičkov na Slovenskem.

HIMMELREICH, B. (1992): Prva desetletja avtomobilizma na Celjskem, Osrednja knjižnica Celje

JOKIĆ, B. (1998): Padec »sanjskega mesta«, v: Delo, Ljubljana

Knjiga o avtu (1978) : (ur.: Matija Dermastja), Ljubljana

KONDIĆ, M., ČORIĆ, D. (1973): Zastava 750, Beograd

NIKOLIĆ, M. (1977) : Že slutimo favorite, Ljubljana

NIKOLIĆ M. (1973) : Konec goljufij s školjkami, Avto Ljubljana

PORAZNIK, J. (1988): Stari avtomobili, Ljubljana

SITAR, S. (1988): 100 let avtomobilizma na Slovenskem, Ljubljana

SITAR, S. (1997): Z vozili skozi čas, Ljubljana

ŠPEHAR, U. (1997): 600 – številka naših sanj, Kranj

von MENDE, H.U., DIETZ, M. (1994): Kleinwagen, Benedikt Taschen Verlag GmbH, Köln

OPROSTITE, KJE JE STRANIŠČE?

Tilen Mrgole - učenec OŠ Olge Meglič Ptuj, je v letu 1988 dosegel zlato priznanje na regijskem srečanju mladih raziskovalcev Spodnjega podravja, Prlekije in Prekmurja z nalogo Oprostite, kje je stranišče - Stranišča v antiki in poizkus hipotetične postavitve javnih in privatnih stranišč v Petoviji. Istega leta je z istim naslovom avtor v mestni hiši na Ptuj pripravil še razstavo in izdal zloženko.

V letu 1999 je prejel zlato priznanje za nalogo z enakim glavnim naslovom, toda letos je proučeval stranišča in navade ljudi v času od srednjega veka pa tja do 19. stol. Tokrat objavljamo del teksta iz prve naloge.

Mentorja naloge sta: Marjana Jevremov (dipl. arheologinja PMP) in Dušan Lubaj učitelj zgodovine OŠ Olge Meglič

Gotovo je, da ljudje opravljamo vsak dan vrsto stvari, ki so nam tako samoumevne, da se nam dozdeva, da jih opravljamo od zmeraj. Jemo za mizo, v roku držimo vilice in nož, med obedom ne rigamo in cmokamo. V resnici pa gre le za prehranjevanje, ki je osnovno pogoj za preživetje vsakega živega bitja. Vsi drugi okraski so le del navad neke civilizacije. Vse, kar zaužijemo pa mora tudi ven. Tako hodimo vsak dan tudi lulat in kakat, toda o tem se ponavadi ne pogovarjamo. Vsaj ne tako kot o hrani:

»Joj, kako sem lačen!« (Joj, kako me lulat!)
»Kako dorba hrana!« (»Kako dobro kakanje«)

»Fino sem se najedel!« (Fino sem se pokakal«)

Zdi se, da sta kakanje in lulanje nekaj sramotnega, packastega, umazanega. Pri raziskovanju drugih stvari, npr. oblike vrtov, nakita, prehrabnih navad.. najdemo veliko literature. Ko pa pričnemo z iskanjem literature o straniščih, njihovi obliki, navadah ljudi v njem, se zatakne saj je literatura o tem v številnih knjigah le v drobtincah. Zato se mi zdi ta tema proučevanja tako zanimiva. Menim pa tudi, da ni veliko raziskovalcev, ki bi se ukvarjali s to tematiko.

Kakor je določeno pri obedu, kje sedimo in kako jemo, prav tako se odražajo navade, kultura, vrednote, civilizacija in kvaliteta življenja tudi na stranišču.

Posebej zanimivo je že razmišljanje o tem, da nam je samo besedo stranišče neprijetno izgovoriti ali napisati. Beseda »jedilnica« nam točno opredeli prostor, to je tam, kjer jemo; spalnica tam, kjer spimo, stranišče pa nekje, kjer gremo nekam v stran (ampak to je v proučevanem obdobju tudi fizično res), nekam kamor se umaknemo.¹

Kljub temu, da ta prostor neradi omenjamo, pa ima presenetljivo veliko imen, ki jih uporabljamo, a so same tujke:

WC (Water closet)²,

toaleta, kar je obširen pomen, saj gre za večji intimen prostor, v katerem se lahko tudi naličimo³.

klozet⁴, sekret⁵, hajzel⁶, aport⁷, latrina⁸

Kadar vemo, kje s nahaja »ta skriti protor«, rečemo:

»Grem na strani!«

»Oprostite, grem na eno mesto.«

»Oprostite za trenutek,« se opravičujete za odsotnost, ne poveste pa, kam nameravate iti.

Pokličete po telefonu, pa vam odgovorijo:

»Trenutek počakajte, prišel bo takoj, je šel tja, kamor mora še cesar peš.«

Doma pa rečemo: »Ali še vedno sediš na tronu?«

Zanimivo je tudi to, da obstaja neverjetno veliko smešnic na temo stranišče, lulanja in kakanja.

Kaj je torej stranišče? To je prostor za opravljanje potrebe.⁹ Zanimalo me je, kje so bila, kakšna so bila, kdo jih je imel... Zanimale so me tudi navade ljudi, ko so ta prostor uporabljali. Kakorkoli že, tematika se mi je zdela sila privlačna in odločil sem se, da jo raziščem. Odločil sem se, da raziščem navade v mestu, kjer naletimo na veliko število ljudi na majhnem prostoru. Predvidevamo, da morajo biti v takem okolju urejeni prostori za nujne potrebe. Takih stvari ne gre prepuščati naključju, kakor je mogoče, če stanuješ v neurbanem okolju. Mesto Ptuj sem izbral zato, ker je eno najstarejših v Sloveniji in mi je omogočilo proučevanje v antiki. Ni pa nepomembno, da sem Ptuj izbral tudi zato, ker je moj rojstni kraj. Tu živim in mesto imam zelo rad.

Stranišča v antiki Javna stranišča

Z urejenim vodovodnim sistemom in kanalizacijskim omrežjem so Rimljani poskrbeli, da so bili dani pogoji za ureditev kvalitetnih javnih stranišč. Če pomislimo tudi, kako velika so bila rimska mesta in kako velika koncentracija ljudi je živela v mestih, pa na visoko razvito higiensko kulturo, si res ne moremo zamisliti mesta, ki ne bi imelo urejenih sanitarij. Javna stranišča so bila na vseh javnih mestih: v forumu, amfiteatru, gledališču...

Oblika prostora, kjer so bila javna stranišča je bila štirikotna, sedeži pa so se razprostirali okrog treh stranic. Pod njimi je neprestano tekla voda. V javno stranišče sta vodila dva, oz. en vhod – oz. izhod. Tisti z dvema je imel v sredini vodnjak, ki je omogočal, da si je uporabnik javnega stranišča očedil roke. Oni z enim vhodom (izhodom) pa je imel vodnjak ob strani.

Zelo zanimiva je odprtina, ki se nahaja na navpični strani in je povezan z okroglo odprtino na vodoravni ploskvi. V literaturi ni zaznati zakaj ta oblika.

Z nekaterih slik je razbrati, da je bila sedalna ploskev kamnita, drugod lesena. Ker je kamen hladen material na katerega ni prijetno položiti gole kože, so si bogatejši uporabniki tega intimnega prostora privoščili sužnje, ki so jim s sedenjem ogreli kamen.

Pod žlebom, ki je bil speljan pod sedišči, je neprestano tekla odpadna voda in sproti odnašala iztrebke. Iz tega lahko sklepamo, da na straniščih ni preveč smrdelo, saj so iztrebki takoj nadaljevali pot po odtoku v kloake.

Na javnih straniščih je opaziti še stopnico, na katero so uporabniki stranišča stopili. Tuda ta dvognjn del je imel lijak. Ni mi uspelo ugotoviti čemu je bil namenjen. Morda le, da je, če je deževalo, z mokrih sandalov odtekala voda.

Esteti so pazili na vsako malenkost, in kadar je bilo dovolj denarja je lahko bilo lepo in prijetno opremljeno tudi javno stranišče. Stene so bile okrašene in poslikane, tla marmornata ali mozaična, vodnjak lepo oblikovan... Vse to je pripomoglo k boljšemu počutju uporabnikov tega »nujunga« prostora.

Ker vemo, da so se Rimljani kopali nagi, nas ne sme presenetiti, da so tudi na javnih straniščih sedeli eden zraven drugega, saj se niso sramovali te osnovne življenske potrebe. Ker pa so bili narod, ki je znal uživati, so poskbeli tudi zato. Nekateri so »med opravljanjem« kaj popili, prebrali, se pomenkovali s sosedom. Ker so se moški kopali strogo ločeno od žensk, lahko sklepamo, da so bila tudi javna stranišča strogo ločena.

Razmišljal sem kako je bilo videti slačenje na javnem stranišču. Moški in ženske so nosili daljše ali krajše tunike. In pod njo? Od gospe Tuškove, arheologinje, sem izvedel, da so moški in ženske nosili neke vrste spodnjice. Te so bile iz dveh kosov blaga, ki sta bila na bokih med seboj povezana z usnjenimi trakovi. Vsekakor so vso to opravo »skrili« pod tuniko in ni bila na ogled sedečemu »sosеду«.

Verjetno je zanimivo tudi vedeti, s čim so si

Kakanje in lulanje ni bil zaseben prostor, ampak družaben dogodek. (V rimskih časih, str. 37)

brisali zadnjico, saj niso poznali toaletnega papirja. Glede na čistost in kulturo naroda pa so gotovo imeli urejeno tudi to. Naj vam razkrijem. Rimljani so porabljali spužvo, ki je bila pritrjena na paličici.¹⁰

Kanje in lulanje torej ni bilo skrito osebno

dejanje, ampak družaben dogodek, kjer si lahko veselje nad svojim početjem delil s tujcem, najbližjim sedečim sosedom.

Večje kot je bilo mesto, več je bilo prebivalcev in več je moralo biti javnih stranišč. Ker je sleherno rimsko mesto

1 Beseda stranišče je izpeljana iz stran s pripono išče, ki tvori poimenovanje krajev, npr. bojiče, grobišče. S poimenovanjem je mošljen prostor, ki je stran od drugih. (Slovenski etimološki slovar, str. 612) Prav v obravnavanem obdobju bomo spoznali, da so bila stranišča resnično oddaljena od bivalnih prostorov – v zadnjem delu hiše -pri hlevih.

2 Izraz verjetno prihaja iz angleškega jezika skupaj z odkritjem »angleškega stranišča«, ki se odlikuje po tem, da lahko iztrebke izplahnemo s tekočo vodo.

3 Beseda je francoskega izvora »toilette«.

4 Beseda je angleškega izvora »closet«- omara.

5 Beseda je angleškega izvora »secret« in pomeni izloček.

6 Beseda je popačenka – germanizem in prihaja iz besede hoisen, kar pomeni hišica (ob veliki stanovanjski hiši), ki je bila oddaljena od velike hiše. V njej je bilo stranišče na štrbunk.

7 Tudi beseda abort ima izvor v nemškem jeziku: »Abort« prihaja od abort in pomeni nekaj odstraniti.

8 Beseda je latinskega izvora in je pomenila v starem Rimu javno stranišče, danes pa uporabljajo to besedo za vojaška stranišča.

9 Slovar slovenskega književnega jezika, str. 1319.

10 Stari Rim, str. 27.

imelo forum, so arhitekti že ob načrtovanju narisali tudi javno stranišče. Po slikah sodeč, so arhitekti predvideli moško in žensko stranišče ločeno. Javna stranišča so bila v vseh javnih zgradbah.

Privatna stranišča

Insule

Rimljani so poznali dva tipa hiš, ki sta se med seboj bistveno razlikovala. Prvi tip so bile velike stanovanjske hiše, lahko bi jih imenovali nebotičniki, saj so zaradi svoje višine vzbujali radovednost tujcev, sami so jih imenovali insule. V njih je bilo polno majhnih stanovanj, ki so jih meščani vzeli v najem.¹¹

Rim je pričel rasti v višino zlasti po zmagi nad Hanibalom. Takrat so odlični rimski gradbeniki zgradili hiše, ki so merile v višino tudi po 6 - 12 nadstropij. Res je, da nadstropja niso bila tako velika kakor danes, res pa je tudi, da tako velikih hiš niso imela niti evropska industrijska mesta sredi 19. stol., v času največjih špekulacij z zemljišči.¹² Insule so bile pravokotne oblike, v notranjosti je bilo dvorišče. Najemnine stanovanj so bile visoke, stanovanska kultura in kavliteta bivanja pa temu primerna. Stanovanje je ponavadi merilo le 10m², po vodo so hodili k vodnjaku, v stanovanjih so se greti z žerjavico. Povedati moramo, da domniov niso imeli, zato je bila nevarnost požarov velika.¹³

Stanovanja so bila temna in zadušljiva, v nekatera nikoli ni posijalo sonce.¹⁴ Spodnja stanovanja so bila hladna, zgornja vroča, tanke stene pa so omogočale, da se je v stanovanje slišal ves hrup iz ulice.

Res pa je tudi, da so Rimljani zaradi svoje načina življenja preživeli večino časa zdoma. Domov so v resnici hodili le spat. Hranili so se v tratorijah. Opis insul velja zlasti za mesto Rim, predvidevamo pa lahko, da stanje v manjših mestih ni bilo tako drastično.

Vendar pa je nekaj iz tega opisa jasno: v stanovanjih v insulah stranišča zagotovo ni bilo. Za higieno so poskrbeli v javnih kopališčih, na stran pa so hodili na javna stranišča. Če pa se je vendarle pripetila potreba po olajšanju, so to storili v kakšno posodo. In potem? Tukaj nam ponudi odgovor Seneka, ki je napisal, da se vsebina posode velikokrat znajde na ulici in pripeti se tudi, da jo kdo dobi na glavo. Kaj sledi? Po strasti do pravdanja, ki je bila značilnost starih Rimljanov, se je primer končal na sodišču in se končal s povračilom škode in

globo za žalitev. Ne pozabimo, da so to lahko bile tudi vrtoglave vsote.¹⁵

Hiša - Domus

Domus je bila tipična tradicionalna rimska hiša ostanek stare hiše prednikov, katere značilnosti so bile.

- hiša je bila z obzidjem zapreta pred zunanjim svetom, brez oken (varnost). Taka bivališča so značilna za poljedelce, kjer ni omejenosti prostora.
- stanovanjski del je bil razporejen okrog atrija, ki je prinašal zrak in svetlobo, hrati pa je pomenil jedro bivanja.

Kasneje z razvojem civilizacije in denarjem so se hiše polepšale s peristili (stebrišči), vodometi, vrtovi... Tisti najbogatejši so bili lastniki razkošnejših palač in so imele tudi po 50 sob. Samo v kopalnico bi lahko postavili enodružinsko hišo.¹⁶ Bogati Rimljani pa so se ponašali tudi s počitniško hišico, ki so jo ponavadi zgradili v okolici. Eno takih priljubljenih mest so bili Pompeji.¹⁷

Iz preproste hiše so se oblikovale bogatejše in prostornejše. Bogate hiše so bile grajene običajno kar po istem načrtu, od denarja pa je bilo odvisno, koliko sob ali stanovanj so še dali v najem ali kako velike so bile sobe.

Te hiše so bile ponavadi enonadstrožne in od zunaj zelo dolgočasne. Vsa lepota se je skrivala za zidovi hiše. Značilno za rimsko hišo je, da so imele majhna okna, to pa zato, da bi bilo v prostorih poleti prijetno hladno, pozimi pa vanjo ne bi prodiral mraz. Staklo so sicer poznali, a je bilo redko.¹⁸

Osnovna shema se ni spreminjala: sobe v katerih so spali, in jedilnica so obvezno obrnjene v atrij (in nikoli na ulico). Poleg glavnega vhoda so ponavadi zgradili delavnico, ki so jo oddajali. Včasih sta bili dve, pri zelo bogatih in veliki hišah pa tudi do štiri in te so bile obrnjene na različne strani, vsaka pa je seveda imela vhod na ulico. Od vhodnih vrat je vodila pot v atrij. Včasih je pred njim še veža. Središče rimske hiše je bil atrij. Osvetljevala ga je odprtina na strehi (impluvium), ki je služila tudi za zbiranje deževnice. Poleti so ga pred soncem in vročino zastirali z zastorom (velum). V atriju je potekala glavna družinskega življenja, zato je bil ponavadi največji prostor. V njem so sprejemali tudi obiske. V atriju je bil tudi družinski oltar (lararij) posvečen hišnim bogovom (larom).¹⁹

Skozi jedilnico ali pa naravnost je pot vodila v stebriščni del, ta pa na vrt. V negovanih

vrtovih so se bohotile fige, pinije, ciprese, sadno drevje, ki so jih povezovale stezice. Za umetniški vtis so poskrbeli kipci, stenske freske, ponoči pa je vrt zasijal v soju oljenk.²⁰

Spalnice so se nahajale ob atriju. Oken ponavadi niso imele. Vhodno odprtino je ločil premični zastor ali pa lesena vrata. Pred spalnico je ponavadi spal kakšen zvest suženj.

Med pomembnejše prostore, kamor so vodili tudi goste, je sodila jedilnica. Pojedina Eimljanov, način prehranjevanja in kulinarčne specialitete bi potrebovale samostojno nalogo.

Sobe niso bile zapolnjene s pohistvom. Spalnice in biblioteke so gledale na vzhod (jutranje sonce), tako se papir ne kvari pa tudi vlage in moljev ni. Pomladanske in jesenske sobe so bile obrnjene proti jugu, da jih greje sonce, poletne sobe pa na sever, ako da so hladne in prijetne. Na severu so tudi tkalnice, slikarke delavnice, ker se barve pri delu zaradi enake svetlobe ne spremenijo.

Kopalnice so bile v tesni povezavi s kuhinjo zaradi lažjega kopanja. Sicer pa je bila kopalnica prostor, ki naj bi bil čim bolj topel, zato ni smel biti na severu ali severovzhodu. Vetruij priporoča severozahod ali jug, ker je čas kopanja popoldne ali zvečer. Paziti pa je bilo potrebno, da so ženske kopalnice spojene z moškimi in na isti strani hiše, potem je lahko bila cev za kotel enotna. In kakšna naj bo velikost domače kopalnice? Vitruvij meni, da se od dolžine bane (bazena) vzame še ena tretjina prostora. Pri tako natančnem opisu kopalnice pa preseneča, da Vitruvij stranišč sploh ne omeni. Verjetno gre za to, da jim niso posvečali posebne pozornosti. Vse kar nam je uspelo izbežati, je le iz načrtov in slik. Tako lahko sklepamo, da so bila stranišča ponavadi ob kuhinji (kakor kopalnica) zato, ker je bila tam voda. Vsi omenjeni prostori so bili pri normalno veliki hiši obrnjeni proti glavni ulici (od kode je bil tudi vhod v hišo). To ni naključje, kajti pod pločnikom in tlakovano ulico je tekla voda, spodaj pa je bila položena kanalizacija. Pot do vode in kanalizacija je bila tako najbližja. Stranišče je bilo samostojen prostor, ki je bil tako ozek, da je sedalna plošča segala od ene strani do druge. V sredi je bila okrogla odprtina, ki se je končala z lijakcem, izrezanim iz kroga v navpično stranico. Odprtina je taka kakor pri javnih straniščih. Sedalna ploskev je bila verjetno lesena, ker je prijetnejša od hladnega kamna. Stene so bile okrašene z okraski, v bogatih hišah pa morda tudi poslikane. V zasebnem

ETNOLOGIJA JE POVSOD

stranišču ni take stopnice kakor pri javnem, kjer je sredi nje lijak (utor), pač pa je dvignjena stopnica, ki je široka za celo širino prostora. V stranišče si prišel skozi hodnik, ki se je odcepil v kuhinjo in stranišče. Včasih pa so ga »skrili« pod stopnice, ki so vodile v zgornje nadstropje. Stranišče ni imelo vrat, pa so intimnost dosegli tako, da so ga od drugega prostora ločili z zaveso.

Ob stranišču so imeli tudi posodo za vodo (vrč) in brisačo, morda že omenjeno paličico s spužvo, uporabnik pa si je kakor danes časopis, velikokrat na stranišče prinesel knjigo.

Domnevamo, da je bila kanalizacija urejena tako kakor pri javnih straniščih, torej, da je pod sedalom neprestano tekla voda. To domnevo potrjujejo zato, ker nismo zasledili pokrova, ki bi pokrival odprtino. Pokrov pa je gotovo zato, da zadrži neprijeten vonj in muhe. Če je voda v stranišču neprestano tekla, teh neprijetnosti ni bilo.

Mogoče pa je tudi, da je posoda z vodo, ki je narisana na nekaterih slikah, služila odplakovanju odpadkov, kar pomeni, da bila kanalizacija speljana izven hiše, voda pa morda ni neprestano tekla pod stranišče. Takšno kanalizacijo so si verjetno lahko privoščile vse zasebne hiše.

Stranišča v Petoviji

V prvih letih drugega stoletja je cesar Trajan postavil vojaško postojanko na Dunaj. Petovija je ostala brez vojaške posadke in njena uprava se je preoblikovala v civilno. Mesto je dobilo pravni položaj kolonije, naselbine rimskih državljanov. Po Trajanu se je imenovala COLONIA ULPIA TRAJANA POETOVIO.²¹ S podelitvijo statusa kolonije je mestu pripadalo obsežno zaledje, ki je zagotavljalo dovolj hrane za hitro rast prebivalstva.

Mesto pa verjetno nikoli ne bi bilo nič posebnega, če mu Hadrijan ne bi podelil carinske uprave (publicum portorium illirici) za ogromno območje od Švice pa tja do Črnega morja.²² Ta je stala na zahodnem delu mesta. V Petoviji je bil tudi sedež arhiva za Zgornjo Panonijo in urad za davek in dediščino. Vsi ti podatki nam pričajo o pomembnosti mesta.

V gospodarskem in kulturnem življenju se je mesto v 2. stol. močno razmahnilo in nastopil je čas blaginje. V Petoviji so vzevete mnoge vrste gospodarskih dejavnosti, trgovina, obrtna dejavnost (lončarstvo, kovaštvo, steklarstvo, kamnoseštvo). G. Curk je prepričan, da je

bilo v mestu nekaj šol, kjer so se učili osnove branja, pisanja in računanja. Zanimivo je, da so v 2. stol. znali skoraj vsi pisati in brati.²³ To pa dokazuje tudi dejstvo, da so splošno uporabljali ne le denar (tega so že veliko prej) ampak tudi enotne mere, uteži, koledar... v začetku 3. stol. pa Petovijo dosega največji obseg. Mesto je bilo tako veliko, da si od vhoda do izhoda porabil kar dve uri hoda. Ptuj je bil takrat največje mesto na današnjem ozemlju Slovenije.

Prav zato je konec 2. in začetek 3. stol. čas, v katerem se bomo ustavili. Prepričani smo, da je zaradi blaginje takrat imelo mesto tudi največ javnih in privatnih stranišč.

Petovio se je ponašal s 40.000 prebivalci, ki so bili razporejeni v:

- najstarejšo trgovsko četrt (danes Sp. Hajdina), imenovano Vicus Fortunae
- reprezentančno četrt (danes Zg. Breg),
- upravno - pravno četrt - center mesta (Mestni trg, grajski grič, Vičava, Panorama),
- obrtniško četrt (bivša Rabelčja vas).

Glede na velikost in pomembnost mesta menimo, da so prebivalci Petovije imeli ne le forum, cel kup svetišč, anfiteater, gledališče... Žal jih arheologi niso odkrili, to pa ne pomeni, da jih tudi v resnici ni bilo. In v njih so gotovo bila tudi javna stranišča. Kanalizacija je bila v Petoviji gotovo speljana na enak način kakor v drugih mestih. Res pa je tudi, da na Ptuj do sedaj še niso našli velikih kanalizacijskih cevi - kloak. To pa seveda ne pomeni, da jih ni bilo. Arheologi so odkrili le posamezne ostanke kanalizacijskih cevi, za katere je jasno, da so se morale povezovati v večje cevi, te pa so bile, kakor po drugih mestih, speljane v najbližjo reko, torej Dravo.

Javna stranišča

Ker se Petovija ni razlikovala od drugih mest, lahko z gotovostjo trdimo, da je mesto imelo javne stavbe, te pa javna stranišča. Arheologom do danes ni uspelo odkriti natančne lokacije foruma, niti ne ostankov drugih javnih zgradb, zato tudi ne vemo kje so bila locirana javna stranišča. Več sreče so imeli arheologi v Ljubljani - tam so javno stranišče odkrili. Ker so imele javna zgradbe (gledališča, anfiteatri...) enako arhitekturo po vseh mestih imperija, pa tudi navade meščanov Ptuja so bile enake navadam vseh meščanov rimskega imperija, smemo sklepati, da so enaka stranišča bila tudi v Petoviji. Trdimo lahko tudi, da so bile javne zgradbe locirane v upravno - pravnem delu mesta.

Privatne hiše in stranišča

Arheologi ne verjamejo, da je Petovija imela visoke stanovanjske bloke ali insule. Če vemo, da so nastale v Rimu zato, ker preprosto ni bilo prostora, in da take stavbe niso bile značilne za druga mesta, lahko arheologom verjamemo. In še, če Petovijo ni imela obzidja, potem tudi ni bilo posebne prostorske stiske, in se je mesto lahko po milji volji širilo, ne da bi bili prebivalci primorani graditi v višino.

Za zasebne hiše lahko po arheoloških najdbah rečemo, da so bile stavbe večinoma enonadstropne ali pritlične. Med njimi so se, kakor po drugih mestih, tudi v Petoviji, bohotali vrtovi. S sprosorom ni bilo potrebno skopariti, saj ga je bilo v izobilju. Bogatejše med njimi so se odlikovale z okrasjem iz marmorja, stebrišči, kopalnicami in centralno kurjavo. Stene notranjih prostorov so bile poslikane s freskami ali imitacijo marmorne obloge, tla pa okrašena z ornamentalnimi mozaiki.

Z dvema javnima vodovodoma, kanalizacijskim omrežjem in bogatimi prebivalci, so bili dani vsi pogoji, da se je mesto ponašalo z razkošnimi hišami, v katerih niso manjkale kopalnice, centralna kurjava in gotovo so bili tudi prostori za opravljanje nujne potrebe. Za kanalizacijo

11 Antični Rim je imel izjemno gostoto prebivalstva, saj je na 1m² bivalo ogromno prebivalcev. Zakaj so se vsi gnetli v mestu? Preprosto zato, ker so tisti, ki so bili Rimljani in so bivali v mestu, prejemali zastoj hrano (kruh) in enkrat na mesec zastoj igre. Če bi se preselili izza obzidja, bi jim te ugodnosti prenehale. Gl. Povsod stoji kak Babilon, str. 151.

12 Povsod stoji kak Babilon, str. 153.

13 Zato so sprejeli zakon, ki je zahteval, da imajo stanovalci v stanovanju za vsak primer neprestano vedro vode. Gl. Rimljan sem, str. 9.

14 Neron je zahteval, da hiše ne smejo biti višje od dvakratne širine ceste. Zanimivo je, da to pravilo marsikje velja še danes. Gl. Povsod stoji kak Babilon, str. 153.

15 Antični Rim, str. 35.

16 Povsod siji kak Babilon, str. 158

17 Prav Pompeji, ki so pod debelo odejo pepela in lave skrivali mrtve, so ohranili edinstven dokument o tem, kako lepe in velike so bil gosposke hiše.

18 Za časa Avgusta so se pojavila steklena okna, kar je sicer pomenilo revolucijo v stavbarstvu, toda bila so sila redka.

19 Življenje v Rimu, str. 31.

20 Pompeji, str. 18,19.

21 B. Jevremov, M. Tomanič: Jevremov, Ptuj, uvod. S podelitvijo statusa kolonije je mestu pripadalo obsežno zaledje, ki je zagotavljalo dovolj hrane za hitro rast prebivalstva.

22 Carina je delovala do leta 182. Jevremov, tipkopis, str. 3.

23 Curk, Ptuj, 1970, str. 24.

lahko trdimo, da je bila tako razvejana, da jo je lahko imela skoraj vsaka hiša. To pa je tudi pogoj, da je lahko v hiši stranišče. Sklepamo lahko, da so v bogatih četrtih, tam, kjer so bile razkošne hiše, ki so bile priključene na mestni vodovod, imeli tudi stranišča (reprezentančna četrta, stanovanjske hiše na Vičavi, morda bogate obrtniške hiše).

Zaključek

V nalogi smo spoznali, kakšna so bila javna in zasebna stranišča v rimski državi. Uspelo nam je ugotoviti pogoje (urbano naselje-mesto, vodovod, kanalizacija) in načrte (oblika, velikost prostora) ter navade Rimljanov. Našli smo tudi nekaj načrtov javnih zgradb, kjer so vrisana stranišča.

Najbolj me je presenetila oblika javnih stranišč, kjer se je lahko v enem prostoru olajšalo veliko število oseb, še bolj pa iznajdljivost, kako so speljali kanalizacijo s tekočo vodo, in odnos do higiene, saj je bil v vsakem javnem stranišču tudi vodnjak s čisto tekočo vodo.

Zasebna stranišča so bila ponavadi ob kuhinji (topla voda, kanalizacija), oba prostora pa sta bila ob glavni ulici (bližina vodovoda in kanalizacije). Oblika zasebnih stranišč je enaka kakor javnih, le da so bila prva namenjena uporabi ene same osebe.

Uporabniki stranišča sicer niso imeli toaletnega papirja, za čistočo pa so poskrbeli s posebnim »orodjem«: paličico, na kateri je bila pritrdjena naravna spužva. Kot zanimivost še to: moški so lulali sede.

Da bi naloga dobila prizvok raziskovanja, sem poizkušal odgovoriti na to, kakršna in kje so bila stranišča v Petoviji. Arheologi jih niso našli. Muhasta in deroča reka Drava je velikokrat spremenila svojo strugo in tako odnesla velik del rimskega Ptuja. Pomagali smo si z drobcami arheoloških najdb in znanjem arheologinje Marjane Jevremov. S pomočjo razdelitve mesta na mestne četrti smo ugotovili, je je bilo mestno jedro, kjer so bile javne hiše in javna stranišča. S pomočjo mestnih četrti smo ugotovili tudi kje so bile najimenoitnejše hiše, te pa so zagotovo imele tudi stranišča. Natančne lokacije nismo mogli ugotoviti.

Cilj naloge je tudi, da vzbudi bralca k razmišljanju. Predstavljene rezultate namreč nehote primerjamo z današnjem stanjem po mestih: Koliko javnih stranišč ima Ptuj danes? Kakšna je njih čistoča? Kako ljudje danes skrbimo za higieno? In ali je prav, da se sramujemo nujnih človeških potreb?

Z vsem spoštovanjem ugotovimo, da se iz

vsake kulture, navad in vrednost neke civilizacije veliko naučimo. Tudi jaz sem se!

Viri in literatura:

CASELLI Gioranni (1988): Življenje skozi stoletja, MK.

Miki CURK Dr. Iva: Arheologija zadnjih desetletij, posebnosti rimskega Ptuja, Ptujskih zbornik.

Miki CURK Dr. Iva (1993): Petoviona v sožitju z bližnjimi in daljnimi kraji, Ptujski arheološki zbornik, str. 205 – 218.

CURK Iva in Jože (1970): Ptuj, MK.

ELLIOT Jane, ELLIOT Colinn (1989): Moja prva enciklopedija, MK.

JAMES Simon (1994): Stari Rim, Pomurska založba.

JEVREMOV B., TOMANIČ M., JEVREMOV (1975): Ptuj v davnini, Zagreb.

TOMANIČ M., JEVREMOV: Ptuj, tipkopis.

KOCUVAN Eva (1989): Rimljan sem, DZS.

MACAVLAY David (1989): Eine Stadt wie Rom, DZV.

MILLARD Dr Anne (1989): Ljudje nekoč, MK.

MIQUEL Pierre (1989): V Rimskih časih, MK.

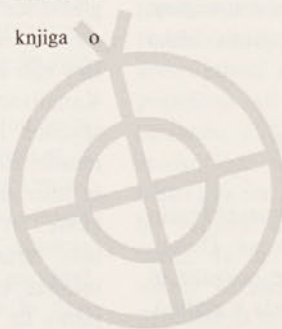
SCHNEIDER Wolf (1966): Povsod stoji kak Babilon, CZ.

SNOJ Marko (1997): Slovenski etimološki slovar, MK.

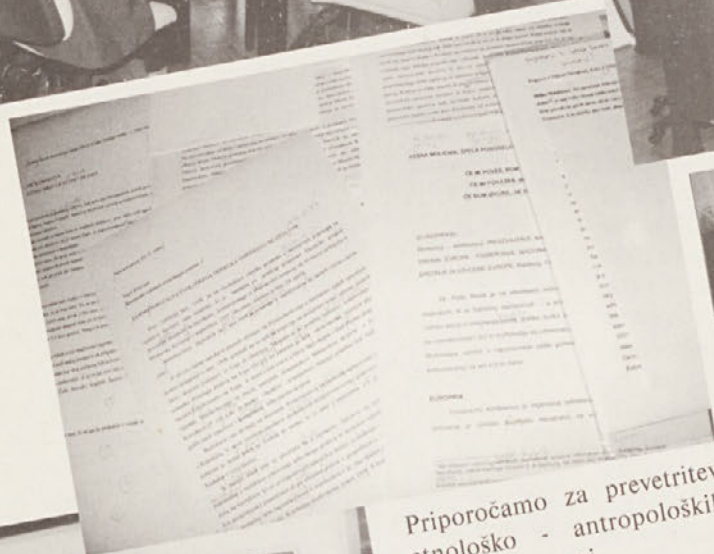
Velika ilustrirana enciklopedija, MK 1992.

VENTURA Peeiro, CASERANI Gian P. (1989): Pompeji, DOMUS.

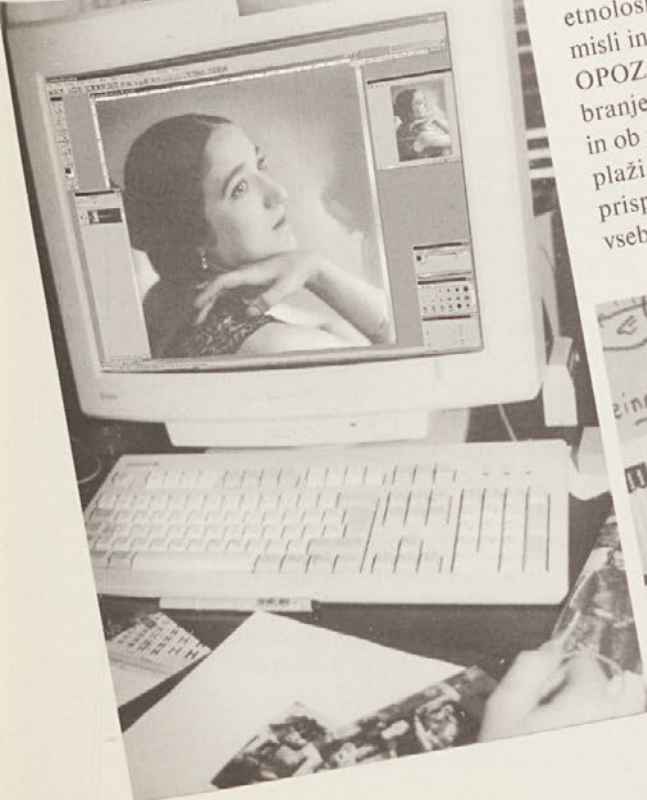
VITRUVIJ Marcus (1990): deset knjiga o arhitekturi, Svjetlost.

IZZA ODRA GLASNIKA 2/99

Priporočamo za prevetritev
etnološko - antropoloških
misli in spoznanj.
OPOZORILO! Zgolj za
branje (ob jutranji kavi
in ob zatonu sonca na peščeni
plaži, pred spanjem le
prispevke z dolgočasno
vsebino) !

page 4

dr. Marija Jurić Pahor

Ethnic-national identity - what is this?

The attempt of the re-construction and the insight into the relations between the Carinthian Slovenes and the Slovenes from Trieste

The article firstly deals with the question of identity, the roots of which could be traced in the victory of the western Christianity. The word identity was first found in the vocabulary of the medieval Latin. It is a new compound with the root in the Latin pronoun *idem* with the meaning "the same", from which new pronoun *identicus* emerged: which meant identical, the same. The notion presupposes the unity of the god's son with the father and also the identification of folk with Him. The notion *identitas, identitatis* is in its root connected with the verb *facio* 3 feci, factum which means "to uniform, to make something identical or the same". It is a compound word which implies the homogeneity and violence which should be seen in the tight connection with the christianization, especially with the putting into force of the "national revival", which is known also as "a man's birth of time" (F. Bacon).

The authoress also emphasizes that the ethnic and national identity are two diametrical identities, two opposing notions, although connected to each other. The difference between them could be described as the following: the ethnic identity is based on the native one that means "afterbirth libidinous economy", which has its roots deeply in the self of a man and forms the basis for the "fruitful coexistence". ("We are all ethnics!"/"We are all of the same ethnicity, all of us are defined by the 'common origin'" is a saying of, for example, Anglo-Saxon whites, when they express the solidarity with "the people of colour"). The national identity is based on the father and "phallic libidinous economy" respectively, which is not rooted so deeply in the self. That means that it is not given by nature and the most that a man can do is "to introject it". It is given from "the above" and structured around the negation of the uterus and the "place of origin" (God/nation is before everything, it is the origin of everything and he or she is the law himself/herself) respectively. It is the condition for the systematic militarization of men and for nationalism. (Levstik: "Be hard, inexorable man of steel, when you need to defend the honour and law of your nation and your language!").

The authoress illustrates the thematic with the material that is directly or indirectly connected with the identity of the Slovenes from Carinthia and Trieste. She also uses the interviews which she made herself (20 in Carinthia and 20 in Trieste). All the informants she talked to were born after 1945, half of them are feminine and half are male. All have higher education). The author uses the method of the "depth hermeneutics" (Alfred Lorenzer) which enables the analysis of the manifest contents of thought which people are conscious of and also the analysis of those contents of thought that people were not conscious of. Her conclusion is the following: the Slovenes from Carinthia are defined more in terms of ethnic than national identity, while the Slovenes from Trieste are defined more by national identity. They emphasize national identity prior to the ethnical.

The research is connected with the Ph.D. dissertation which she advocated in 1998 at the Faculty for Social Sciences in Ljubljana with the supervisor prof. Stane Južnič, Ph. D.

page 11.

Simona Zavratnik Zimic

*Conversations with the Slovenes from Carinthia.**About Ethnic Identity, the Slovenian Language, Bi-Lingual Education and a Self-Image*

Despite the changed ethnic structure, because the number of the Slovenes is decreasing, we can objectively state that the Slovenian identity in the Southern Carinthia has been preserved. The towns on the margins were more prone to assimilation, as, for example, Labodská valley and Zilja. However, the latter is nearly completely Germanized. A more or less dense settlement of the Slovenes is characteristic for Rož and even more for Podjuna. In general, we could say, that their number is incessantly decreasing. However, a sort of "a critical mass" of the Slovenian inhabitants in some settlement, nevertheless, remains. According to our findings these nuclei are exclusively rural. These rural settlements offer an opportunity of continuation and the preservation of the Sloveness. One of the essential elements of modern societies is their ability to control the societal environment through communication. This is characteristic for the whole societies, their subsystems, institutions and individuals. The minority is not an exception. On the contrary, it is of utmost importance for it that a well established communication network is available. Namely, it enables a minority to present itself in a society. The communication network has to be especially well organized inside the minority itself, because it is important to have the access to the information. This should be to the same extent presented to the majority ethnic group as well as to their own native society. In a long-term, a two-way communication between the minority and majority is needed and on the other hand, between the minority and the native society. This is undoubtedly one of the ways how the minority can influence the majority and form the public opinion in the majority society respectively.

To talk about ethnic identities in Southern Carinthia does not mean only very versatile ethnic continuum inside the Slovenian ethnic group, but it also means that the "negative" identity is very frequent. We can trace it in the Slovenian or German ethnic group. The social identity is formed on the negative identification against others. This way of defining "me" or "us" surely is not the only possibility in the area of the contact of two ethnic groups, therefore, we think that it is very important for both ethnic groups to trespass the "self-image". This should be valid for the Slovenian ethnic group to the same extent as to the interethnic relations in the Southern Carinthia, where the situation is polarized. The division according to the language criterion and the negative identity that originates in that have historical roots. The Slovenes encountered the division according to the language criterion. Namely, they are divided into those "who are kind to the Germans" and "the nationalist Slovenes". The Slovenian identity defined in such differentiation is not very functional at all. Thus the identity of the conscious Slovenes had to be built in the negative definition, with the negative identification against the "Slovenes who were kind to the Germans". Nothing else was characteristic for the "other side", for the, so called, "Vindišars", who hid their, undoubtedly Slovenian origin, with the activities against the Slovenian ethnic group.

page 34

Irena Destovnik

*About the Dilemmas of the Ethnological
Research among the Slovenian
National Community in the Austrian
Carinthia*

The authoress of the text is a collaborator of the Slovenian Cultural Association from Celovec, which is a cultural organization of lay men. Destovnik collected the ethnographic collection which is in the possession of the Slovenian Cultural Association. In this article she firstly presents the orientation of their programme, which considers culture in its widest meaning, this is its de-national meaning and is oriented toward collaboration and communication with the majority population.

In her wish that she would research the themes related to the objects as objectively as possible and prepare the thematic exhibitions, she found out that the objects of the Carinthian rural culture are burdened with symbolic meanings and that no object which loses its functions and becomes a museum object is not neutral. Rather, it becomes a carrier of hidden ideological meanings. The authoress found out that only with the interpretation of what forms the content of the imaginary notion nation, it is possible to reveal these contents. The researchers who deal with the nationally oriented themes and think only about objectivity and avoid to reveal the, on the first sight, self-evident truths, in a somewhat paradoxical way, in spite of good intentions, strengthen exactly what they should reveal. The authoress is aware that it is not possible to change the world, the people and objects of which were in the last two centuries classified on the basis of nationality. However, the authoress considers her professional duty not to acknowledge blindly what seems to be self-evident and essential, namely what is conditioned historically and hidden due to ideological reasons.

page 64

Tilen Mrgole

*Excuse me, can you tell me,
where the toilet is?*

This composition has tried to establish, according to common behaviour and whereabouts of public and private toilets in the Antique Roman state, where the public and private toilets in Petovio was a large and important town with 40.000 inhabitants. It had waterworks and an entire sewage system.

Because there are no archeological excavations (they were probably washed away by the River Drava) we drew toilets into public buildings and the city centre only hypothetically.

JURIČ PAHOR dr. Marija

Via dei Salchi 2
34137 Trst - Italija

ZAVRATNIK ZIMIC mag. SIMONA

Inštitut za narodnostna vprašanja
Ljubljana

MIKLAVČIČ BREZIGAR Inga

etn. kustodinja
Goriški muzej
Nova Gorica

BAŠ dr. ANGELOS

Upokojeni znanstveni svetnik SAZU
Upokojeni redni profesor FF

DESTOVNIK IRENA

dipl.etn. in kult. antrop.
sodelavka slovenske prosvetne
zveze iz Celovca

ROŽMAN HELENA

etn. kustodinja - Kozjanski park

SONJA BREGAR

dipl.oddelka za
etn. in kult.antrop.

VESNA MOLIČNIK

mlada raziskovalka
AVL ZRC SAZU

KRNEK UMEK dr.DUŠA

predsednica SED
Pokrajinski arhiv Koper

KOŽELJ DELAK ZVEZDA

dipl. etnol., um. zg.
Uprava RS za kulturno dediščino
Ministrstvo za kulturo

ŠPELA POGORELC

dipl.oddelka za
etn in kult.antrop.

STANONIK dr.MARIJA

ZRC SAZU
inštitut za slov.narodopisje

HOHNEC TANJA

etn. konservatorica
ZVNKD Celje

REPOLUSK JANEZ

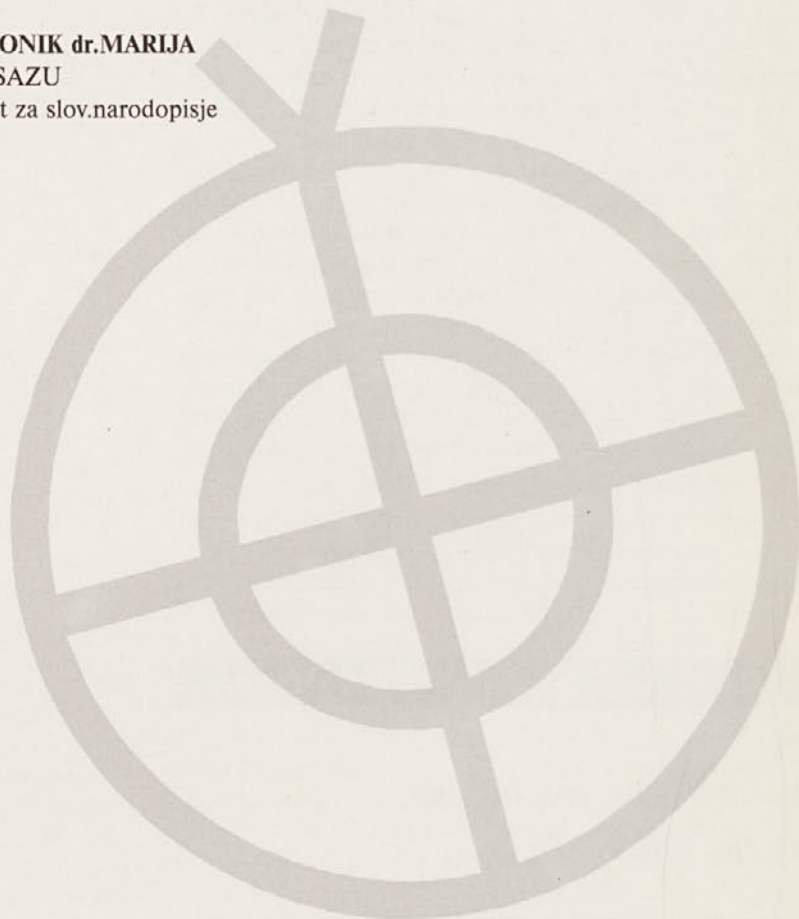
dijak SŠGT Celje
Celje

MARGOLE TILEN

OŠ Olga Meglič Ptuj

HIRNÖK MUNDA dr. KATALIN

Inštitut za narodnostna vprašanja
Ljubljana

RAZPIS

*Uredniški odbor
Knjižnice Glasnika SED
objavlja RAZPIS prijav
za tisk publikacij v zbirki
»Knjižnica Glasnika SED«
za leto 2000*

Na razpis se lahko prijavijo:

- 1. avtorji za dela z etnološko in
kulturnoantropološko vsebino,*
- 2. avtorji doktorskih, magistrskih
in najboljših diplomskih nalog
na Oddelku za etnologijo in
kulturno antropologijo
Filozofske fakultete v Ljubljani*
- 3. avtorji nagrajenih študentskih
etnoloških in kulturno-
antropoloških del.*

*Prijave na razpis sprejemamo
do 15. decembra 1999.*

*Prijavo in rokopis pošljite
s priporočeno pošiljko na naslov:
Slovensko etnološko društvo,
Metelkova 2, 1000 Ljubljana,
za Uredništvo Knjižnice Glasnika SED.
Avtorjem rokopise vrnemo.*

*Ljubljana 1.6.1999
Uredniški odbor Knjižnice
Glasnika SED*

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

č 121

II 131 829₁₉₉₉

999902699,2

COBISS

